

ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка

ЗАЙЦЕВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСІЇВНА

ФІНАНСИ

навчально-методичний посібник

Старобільськ – 2019

УДК 336(075.8)

3 – 17

Затверджено до друку вченою радою ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка, протокол № від .04. 2019р.

Рецензенти:

Костирко Л. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри «Фінанси і банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Забаштанський М. М., д.е.н., професор кафедри управління персоналом та економіки праці, декан факультету життєдіяльності, природокористування і туризму Чернігівського національного технологічного університету.

Шильнікова З. М., к.е.н., доцент, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Зайцева Л. О. Фінанси: навчально-методичний посібник / Л. О. Зайцева. – Старобільськ: ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка, 2019. – 260 с.

Навчально-методичний посібник «Фінанси» підготовлений у відповідності до вимог з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр зі спеціальності фінанси, банківської справи і страхування. Посібник містить теоретичний матеріал до кожної теми, який розкриває теоретичні засади функціонування й розвитку фінансів та складових фінансової системи держави, форми і види фінансових ресурсів, фінансовий механізм, системи управління державними фінансами в Україні. До кожної теми додається зміст основних понять, термінів та пакет завдань, що включає роботу з категоріальним і понятійним апаратом, тестові та індивідуальні завдання, роботу із фінансовим законодавством. Навчально-методичний посібник доповнен рекомендаціями до написання курсової роботи з дисципліни «Фінанси» та списком використаних та рекомендованих джерел.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування, може бути корисний для аспірантів, викладачів, науковців, фахівців-практиків та читачів, які цікавляться сучасними проблемами фінансової науки та фінансової практики.

УДК 336(075.8)

© Зайцева Л. О.,

© ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2019

З М І С Т

ВСТУП	6
<i>Тема 1. Теоретичні основи фінансової науки</i>	7
1. Предмет науки про фінанси	8
2. Фінансові категорії. Поняття і терміни у фінансовій науці	9
3. Історичні передумови виникнення фінансів	9
4. Фінанси як економічна категорія розподілу	10
5. Фінанси як вартісна категорія. Зв'язок фінансів з грошима.	10
6. Функції фінансів. Дискусійні питання щодо сутності фінансів	11
7. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення	11
8. Фінанси і фінансова система як об'єктивно існуюча реальність	12
9. Вплив фінансів на суспільне виробництво та їх роль у ринковій економіці	13
Практичний блок	15
<i>Тема 2. Генезис та еволюція фінансів</i>	22
1. Зародження фінансових відносин у країнах Стародавнього Сходу	22
2. Доходи і видатки Римської імперії	24
3. Особливості фінансів античних полісів	25
4. Фінанси в епоху феодалізму	26
5. Фінанси феодального міста	27
6. Становлення фінансових відносин на території України	28
7. Особливості фінансів у період первісного накопичення капіталу	28
8. Розвиток фінансів в індустріальну і постіндустріальну епоху	29
Практичний блок	31
<i>Тема 3. Фінансова політика, право</i>	36
1. Фінансове право, його необхідність та джерела	36
2. Поняття і завдання фінансової політики держави	37
3. Напрями фінансової політики держави	38
4. Типи і види фінансової політики держави	39
5. Фінансова політика суб'єктів господарювання	39
6. Фінансова безпека	40
Практичний блок	43
<i>Тема 4. Податки. Податкова система</i>	53
1. Характерні ознаки економічної сутності податків	53
2. Економічний зміст функції податків	54
3. Податкова система і податкова політика	55
4. Елементи оподаткування, їх характеристика, класифікація податків	57
5. Характеристика загальнодержавних податків і зборів	60
6. Характеристика місцевих податків і зборів	69
7. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів	74
Практичний блок	79
<i>Тема 5. Бюджет. Бюджетна система</i>	90
1. Бюджет як економічна і правова категорія	90

2. Економічна сутність доходів і видатків бюджету	94
3. Бюджетна система: поняття і принципи побудови	97
4. Особливості бюджетного процесу в Україні	98
5. Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування	101
6. Економічна природа бюджетного дефіциту: види та причини виникнення	103
7. Державний кредит як фінансова категорія. Форми внутрішніх і зовнішніх державних запозичень	108
8. Державний борг: управління та обслуговування	112
Практичний блок	117
Тема 6. Фінанси суб'єктів господарювання	129
1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання і принципи їх організації	129
2. Фінансові ресурси підприємства: джерела формування та напрями використання	134
3. Доходи і витрати суб'єктів господарювання	138
4. Фінанси бюджетних установ і громадських формувань	140
5. Особливості функціонування корпоративних фінансів	143
Практичний блок	147
Тема 7: Страхування. Страховий ринок	157
1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування	157
2. Класифікація страхування	159
3. Страховий ринок: поняття, суб'єкти, інфраструктура.	162
4. Соціальне страхування у контексті соціальних гарантій населенню	165
Практичний блок	170
Тема 8. Фінансовий ринок	179
1. Сутність, значення функціонування фінансового ринку. Функції фінансового ринку	179
2. Інструменти фінансового ринку.	182
3. Сегменти фінансового ринку.	186
4. Суб'єкти фінансового ринку, їх класифікація та функції	186
5. Ринок фінансових послуг та його структура	191
Практичний блок	197
Тема 9: Міжнародні фінанси	205
1. Економічна сутність міжнародних фінансів	205
2. Міжнародне фінансове право як основа регулювання міжнародних фінансових відносин	207
3. Міжнародний фінансовий ринок, його сегментація та роль	209
4. Інституційна структура світового фінансового ринку	211
5. Фінанси Європейського Союзу	214
Практичний блок	221
Методичні рекомендації до написання курсової роботи з	229

дисципліни «Фінанси»

Основні етапи виконання курсової роботи	229
Порядок оформлення курсової роботи	232
Структура курсової роботи	237
Порядок атестації курсової роботи	239
Теми курсових робіт	242
Рекомендовані плани курсових робіт	246
Список використаних та рекомендованих джерел	255

ВСТУП

В умовах трансформаційних процесів в економіці України, впливу процесів глобалізації та світових фінансових криз, підвищення ролі та відповідальності держави як регулятора економіки, підвищуються вимоги до підготовки фахівця у сфері економіки та управління. Неможливо уявити ефективну роботу економіста без ґрунтовних знань основ фінансів та фінансових інструментів в бізнесі і в системі регулювання економіки, закономірностей і перспектив розвитку фінансової сфери, вивчення законодавчих і нормативних документів, що регулюють їх функціонування. Тому вивчення дисципліни «Фінанси» є необхідною умовою підготовки економістів вищої кваліфікації.

Метою навчально-методичного посібника є розкриття досвіду здобутків і помилок в розвитку фінансової науки та практики, фінансових процесів та відносин на Україні в умовах трансформаційної економіки.

У навчально-методичному посібнику «Фінанси» подається сукупність наукових поглядів на різні економічні процеси, що дозволяє майбутньому фахівцю сформулювати власну думку. Наукові підходи до визначення певних категорій і дефініцій дозволяють більш глибоко розуміти економічні процеси, що відбуваються в економіці. Множинність поглядів, які знайшли своє відображення у розділах навчального посібника, дозволяє уявити сукупність економічних думок сучасного наукового середовища та є основою власного бачення економічних процесів.

У посібнику розкрито сутність та функції фінансів, фінансової системи та фінансового механізму; сутність та призначення джерел фінансових ресурсів підприємств, склад доходів та витрат, фінансових результатів підприємств; структуру податкової системи України; механізм соціального страхування в Україні; структуру та устрій бюджетної системи України, механізм формування і виконання бюджетів; систему доходів та видатків державного, місцевого бюджетів; поняття, суб'єкти, форми та види страхування; основи функціонування фондового ринку, міжнародних фінансово-кредитних організації та форми їх співробітництва з Україною.

Навчально-методичний посібник складається з девяти тем, кожна з яких охоплює відповідну кількість теоретичних питань. Кожна тема посібника дає логічно-послідовне висвітлення матеріалу. До кожної теми додається зміст основних понять, термінів та пакет завдань, що включає роботу з категоріальним і понятійним апаратом, тестові та індивідуальні завдання, роботу із фінансовим законодавством. У посібнику враховано нові законодавчі матеріали та нормативно-правові акти. Навчально-методичний посібник доповнен рекомендаціями до написання курсової роботи з дисципліни «Фінанси» та списком використаних та рекомендованих джерел.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування, може бути корисний для аспірантів, викладачів, науковців, фахівців-практиків та читачів, які цікавляться сучасними проблемами фінансової науки та фінансової практики.

Тема 1. Теоретичні основи фінансової науки

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності, об'єктивної необхідності і суспільного призначення фінансів;
- осмислення взаємозв'язку і відмінностей між фінансами і грошима;
- розуміння змісту функцій фінансів як виявлення їх найважливіших ознак і властивостей та механізму впливу фінансів на суспільне виробництво;
- уміння поєднати потреби пізнавальної і практичної фінансової діяльності на основі дослідження фінансових категорій і понять крізь призму історичної генези та сучасного розуміння предмета фінансової науки;
- формування фінансової грамотності, дослідницьких навиків і вмінь при розгляді питань співвідношення об'єктивного і суб'єктивного у фінансах;
- здатність визначати взаємозв'язки і взаємозалежності між економікою і фінансами через фінансову систему та функції окремих фінансових інституцій;
- розвиток критичного мислення при дослідженні дискусійних питань фінансової науки;
- набуття дослідницьких навичок пошуку інформації, виявлення фінансових проблем та генерування шляхів їх розв'язання.

Перелік ключових понять і термінів за темою

фінансова наука, методологія фінансової науки, фінансова теорія, предмет фінансової науки, фінанси, фінансова термінологія, фінансові категорії, фінансові відносини, об'єкти і суб'єкти фінансових відносин, функції фінансів, грошові фонди, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансове стимулювання, централізовані грошові фонди, децентралізовані грошові фонди, фінансові ресурси, фінансова система, фінансова інфраструктура, управлінська фінансова інфраструктура, інституційна фінансова інфраструктура, обслуговувальна фінансова інфраструктура.

Питання до теми

1. Предмет науки про фінанси.
2. Фінансові категорії. Поняття і терміни у фінансовій науці.
3. Історичні передумови виникнення фінансів.
4. Фінанси як економічна категорія розподілу.
5. Фінанси як вартісна категорія. Зв'язок фінансів з грошима.
6. Функції фінансів. Дискусійні питання щодо сутності фінансів.
7. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення.
8. Фінанси і фінансова система як об'єктивно існуюча реальність.
9. Вплив фінансів на суспільне виробництво та їх роль у ринковій економіці.

1. Предмет науки про фінанси

У сучасній розгалуженій системі економічних наук фінансова наука — це міжгалузєва (функціональна) наукова дисципліна, що має чітко виражені об'єкт і предмет дослідження.

Як і всі інші міжгалузєві (функціональні) економічні науки, фінансова наука ґрунтується на політичній економії (економічній теорії). З кінця XVII до кінця XIX ст. викладання фінансових знань входило до складу курсу політичної економії, яка вивчала суспільні економічні відносини як сукупність відносин, пов'язаних із виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг. Зростання відносної самостійності економічних відносин розподілу та перерозподілу ВВП, їх ролі у суспільному відтворенні обумовили нагальну необхідність виокремлення та розвитку вчення про фінанси як особливої галузі знань і самостійної наукової дисципліни.

Упродовж довготривалого періоду (майже до кінця першої третини XX ст.) вчені-економісти і фінансисти викристалізували поняття сутності державних фінансів, їх суспільного призначення, сфери функціонування, вибудовувалися теорії державних доходів (у яких особлива увага завжди приділялася системі оподаткування), державних видатків, бюджету, державного кредиту, фінансового контролю. З часом крім державного господарства до складу фінансів почали включати фінанси підприємницьких структур. Значного розвитку набули фінансові ринки, місцеві фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди. Однак окремі питання залишаються дискусійними досі, що цілком відповідає природі процесу наукового пізнання.

На думку деяких учених, фінансова наука вивчає діяльність держави, підприємницьких структур, організацій та окремих громадян, пов'язану зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів у конкретних історичних умовах, а також закони й закономірності цих явищ і процесів у їхній взаємодії.

Оскільки існує проблема обмеженості фінансових ресурсів в економіці, то цілком закономірно постає питання ефективного їх використання для як найповнішого задоволення потреб суспільства. Таким чином, предмет фінансової науки можна визначити як специфічну сферу економічних суспільних відносин з приводу формування, розподілу і використання обмежених централізованих і децентралізованих фінансових фондів у вартісній формі.

Із загальної системи економічних відносин виділяють макро- та мікрорівні. Фінансова наука вивчає макрорівень як сферу відносин із приводу формування, розподілу і використання централізованих фінансових фондів. На мікрорівні фінансова наука вивчає сферу відносин, що стосуються обміну, розподілу і використання децентралізованих фінансових фондів, тобто фондів агентів економічних відносин, суб'єктів господарювання.

Слід звернути увагу на принципові відмінності фінансів мікрорівня, оскільки кожен з агентів економічних відносин бере участь в обміні виготовленого ним продукту як частки у ВВП, а потім — у розподілі та використанні створеної вартості. Децентралізовані грошові фонди мікрорівня є фінансовою основою для формування централізованих фондів.

Під час визначення предмета фінансової науки використовується методологія політекономії та економіки. У галузі методології виділяють два начала — емпіризм і раціоналізм. При цьому історія наук (у тому числі й фінансової науки) розвивається так, що спочатку переважає емпіризм, а з часом перевага надається раціоналізму. До методів дослідження фінансових явищ відносять індукцію (історико-порівняльну та статистичну) та аналогію. На основі індуктивних висновків може застосовуватись і дедукція для визначення тих наслідків, до яких приведуть ті чи інші заходи фінансової політики.

2. Фінансові категорії. Поняття і терміни у фінансовій науці

Вивчаючи категоріальний і понятійний апарат фінансової науки, необхідно зрозуміти, що фінансові категорії — це абстракції специфічної сфери економічних відносин, форма наукового пізнання сутності фінансів. Фінансові категорії класифікують на вихідні, первинні, прості та складні. Поняття характеризують певні сторони категорії. Наприклад, при дослідженні категорій «ринок» і «ціна капіталу» вводяться поняття: «систематичний ризик», «несистематичний ризик», «премія за ризик», «безризиковий цінний папір».

Слід звернути увагу на особливості фінансових категорій на мікро- і макрорівнях фінансових відносин (категорії державних фінансів і фінансів акціонерних товариств (корпорацій)). Вони різняться своєю економічною сутністю, але разом з тим їм властиві спільні ознаки, що дозволяють віднести їх до узагальнювальної категорії «фінанси».

Розглядаючи історичну, економічну і вартісну сутність фінансів, потрібно усвідомити, що функціонування фінансів, пов'язане з об'єктивною необхідністю розподілу і перерозподілу ВВП в грошовій формі. Суб'єктами цих процесів є держава, юридичні і фізичні особи. Гармонізація інтересів кожного учасника — важливе завдання фінансової політики держави.

3. Історичні передумови виникнення фінансів

Об'єктивними передумовами виникнення фінансів є поява держави і розвиток товарно-грошових відносин. Зародкові форми фінансів виникли в період рабовласницького ладу у вигляді натуральних податків, зборів повинностей на користь князя, імператора, короля. На цьому етапі не було розмежування між ресурсами держави і ресурсами її глави: монархи розпоряджалися коштами країни як своєю власністю. З появою держави та для виконання покладених на неї функцій держава потребувала певних грошових коштів, які могла отримати в результаті розподілу суспільного продукту. Уперше в Італії у XIII ст. виникає термін «фінанси», що походить від латинського «*finantia*» та в перекладі означає «платіж». Цим словом

позначалися платежі та внески, які здійснювалися на користь держави. З виділенням державної казни і повним відокремленням її від власності монарха виникли поняття державних фінансів, державного бюджету, державного кредиту.

На перших етапах формування фінансової політики держави фінанси мали змішану форму, формування державних фондів здійснювалося частково у вигляді податків, частково — у натуральній формі. Однак розвиток суспільного виробництва, а також посилення ролі держави в управлінні суспільством обумовили необхідність гнучкішого механізму перерозподілу суспільного продукту. Найбільш придатною для цього формою виявилася грошова форма, тому в міру розвитку товарно-грошових відносин вона зайняла чільне місце в процесі формування доходів держави, фактично усунувши всі натуральні форми перерозподілу.

4. Фінанси як економічна категорія розподілу

Фінанси асоціюються з процесами розподілу вартості продукту, які здійснюються в різних формах (розподіл доходів, сплата податків тощо). При цьому відбувається виокремлення різних за обсягом і цільовим характером частин вартості в одного власника або передання частини вартості у грошовій формі одним власником іншому. Спільною для таких фінансових операцій є їх основа — суспільні відносини, які в економічній науці називаються економічними відносинами. Особливостями економічних відносин у сфері фінансів є їх розподільний характер (вони пов'язані з розподілом та перерозподілом вартості валового внутрішнього продукту) та вартісне вираження (ці відносини завжди грошові, оскільки їх носієм є гроші). Фінансові відносини є такою формою суспільних відносин, яка виникає на основі руху вартості у її грошовому виразі.

Фінанси виконують роль інструменту розподілу, який дає можливість визначити частку кожного суб'єкта у виробленому валовому внутрішньому продукті. Унаслідок розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту формуються та використовуються різноманітні цільові грошові фонди усіма суб'єктами фінансових відносин.

5. Фінанси як вартісна категорія. Зв'язок фінансів з грошима

Основною ознакою фінансів є те, що вони завжди мають грошову форму вираження. Тому не можна відносити до фінансів натуральні відносини, які існували в епоху рабовласництва і феодалізму. Наявність фінансових відносин завжди супроводжується реальним рухом грошових коштів. Не всі грошові відносини можна вважати фінансовими, хоча всі фінансові відносини є грошовими. Грошові відносини за своїм змістом і складом значно ширші від фінансових. Наприклад, грошовий обіг, реалізація товарів через торговельну мережу, кредит, ціноутворення опираються на використання грошей як загального еквівалента, проте не виражають фінансових відносин.

Функціонування фінансів базується на таких функціях грошей, як засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші.

6. Функції фінансів. Дискусійні питання щодо сутності фінансів

Вивчаючи сутність фінансів, необхідно звернути особливу увагу на їх функції. Прояв сутності фінансів у реальній практичній діяльності розглядається через характеристику функцій, властивих фінансам. Питання щодо сутності та функцій фінансів є дискусійними. Погляди вчених на економічну природу і межі фінансових відносин, характеристики їх якісних ознак, що визначають специфіку фінансів як економічної категорії, є різними. Разом з тим слід пам'ятати, що функції завжди похідні від сутності, яку вони виражають, і показують, як, у який спосіб реалізується суспільне призначення даної економічної категорії. Переважна більшість науковців в Україні визнають, що фінансам властиві дві основні функції: розподільні і контрольна.

Розподільна функція виявляється в процесі розподілу валового внутрішнього продукту та задоволенні фінансових потреб юридичних, фізичних осіб і держави; здійсненні перерозподілу фінансових ресурсів між галузями економіки, регіонами, соціальними верствами населення, юридичними і фізичними особами; забезпеченні кругообігу фінансових ресурсів і безперервності відтворювального процесу. Науково встановлених показників оптимальних пропорцій розподілу валового внутрішнього продукту на практиці немає, тому для оцінювання ситуації використовують три основні макроекономічні показники: рівень ВВП на одну особу, темпи зростання ВВП, частка ВВП, яку централізує держава в бюджеті.

Контрольна функція фінансів обумовлюється об'єктивно притаманною їм здатністю кількісно відображати рух фінансових ресурсів (який відбувається у фондовій і не фондовій формах) і забезпечувати, таким чином, контроль за дотриманням пропорцій у розподілі валового внутрішнього продукту, за формуванням, розподілом і використанням обмежених, а отже дефіцитних, фінансових ресурсів держави і суб'єктів господарювання. На практиці контрольна функція фінансів реалізується в діяльності осіб, які проводять фінансовий контроль.

7. Об'єктивне і суб'єктивне у фінансах, їх співвідношення

Необхідно звернути увагу, що важливим методологічним питанням при вивченні фінансів є співвідношення об'єктивного і суб'єктивного. Це дає змогу відділити об'єктивні економічні відносини від суб'єктивних дій, котрі втілені в економічні і фінансові програми. З урахуванням цього можна визначити певну логічну послідовність у пізнанні фінансової науки:

1. Фінанси як специфічна сфера економічних відносин у суспільстві, їх функції, визначення категоріального і понятійного апарату фінансової науки.
2. Система фінансів як внутрішня їх структура і сукупність різних сфер фінансових відносин (фінансова система).
3. Фінансове право як сукупність юридичних норм, що визначають права та обов'язки учасників фінансових відносин.

4. Фінансова політика як система заходів щодо регулювання фінансових відносин і вирішення проблем забезпечення макроекономічної стабілізації і розвитку.

5. Управління фінансами як систематична робота органів управління і контролю з формування, розподілу і використання обмежених фінансових фондів в умовах невизначеності та ризику.

Фінанси як система економічних відносин і фінансова система як їх внутрішня структура є об'єктивною реальністю. Фінансове право, фінансова політика й управління фінансами є суб'єктивними діями виконавчої, законодавчої і судової влади, громадських організацій і груп, політичних партій та окремих особистостей. Разом з тим необхідно враховувати ті зміни, які відбуваються у співвідношенні об'єктивного і суб'єктивного в умовах інноваційно-інформаційних технологій і світового процесу глобалізації.

8. Фінанси і фінансова система як об'єктивно існуюча реальність

Фінансові відносини, що виникають при розподілі і перерозподілі ВВП, є різноманітними, але їх можна поділити за певними ознаками. Сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, у ході яких формуються централізовані або децентралізовані фонди грошових коштів, називають фінансовою системою за внутрішньою будовою. Реально фінансова система функціонує через організаційну структуру, тобто відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Включення груп окремих суб'єктів у загальну фінансову систему держави є дискусійним питанням. Найчастіше її структурують відповідно до форм власності, основних суб'єктів фінансових відносин та рівнів економічної системи. У складі фінансової системи України виділяють такі основні сфери фінансових відносин: фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, державні фінанси, фінансовий ринок, страхування та міжнародні фінанси.

Базовою сферою фінансової системи є фінанси суб'єктів господарювання, оскільки в даній сфері створюється ВВП. Провідною сферою фінансової системи є державні фінанси, бо саме через цю сферу розподіляється та перерозподіляється створений у суспільстві ВВП. Усі сфери і ланки взаємодіють між собою.

Поняття «фінансова інфраструктура» — це відносно нова дефініція у фінансовій науці, яка дає можливість охарактеризувати специфічний, забезпечувальний зріз фінансів як суспільного явища. Фінансова інфраструктура, з одного боку, тісно пов'язана з фінансовим сектором економіки, а з другого — інституції фінансового сектору функціонують у сфері фінансового ринку, забезпечуючи переміщення фінансових ресурсів у часі й просторі чи сприяючи цим процесам. Разом з тим окремі операції інституцій фінансового ринку не мають відносно економіки забезпечувального характеру (зокрема, при здійсненні спекулятивних операцій).

Організаційна фінансова інфраструктура включає три складові: управлінську, інституційну та обслуговувальну.

9. Вплив фінансів на суспільне виробництво та їх роль у ринковій економіці

Фінанси мають видиму і приховану сторони. Видима сторона — рух грошових потоків, прихована — розподіл вартості. Як економічний інструмент господарювання фінанси здатні кількісно і якісно впливати на суспільне виробництво. Кількісний вплив характеризується обсягом і пропозицією мобілізованих, розподілених і використаних фінансових ресурсів, якісний — впливом фінансів на інтереси учасників відтворювального процесу через форми організації фінансових відносин (у який спосіб формуються фінансові ресурси, у яких формах і на яких умовах здійснюється їх рух і використання). Саме через якісний вплив відбувається перетворення фінансів в економічний стимул розвитку суспільного виробництва.

Можна виділити три головні напрями фінансового впливу на процеси суспільного розвитку: фінансове забезпечення; фінансове регулювання; фінансове стимулювання.

Фінанси відіграють важливу роль у суспільстві, зокрема:

- забезпечують розподіл ВВП і фінансові потреби юридичних і фізичних осіб та держави;
- забезпечують кругообіг фінансових ресурсів, а отже і безперервність відтворення виробництва;
- здійснюють перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами, соціальними верствами населення, окремими юридичними і фізичними особами;
- впливають на інтереси суб'єктів розподільних відносин і регулюють різні напрями соціально-економічного розвитку;
- відіграють провідну роль у системі економічних методів керування економікою країни;
- утворюють систему фінансових показників, які відіграють роль індикаторів стану і розвитку економічної та соціальної сфер суспільства;
- забезпечують всеохопний контроль між суб'єктами обмінно-розподільних відносин за формуванням і використанням фінансових ресурсів і доходів.

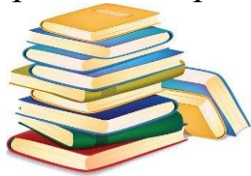
Інституційна фінансова інфраструктура — сукупність фінансових інституцій, які функціонують на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, виконуючи функції щодо мобілізації, переміщення та інвестування ресурсів.

Методологія фінансової науки — система наукових принципів, на основі яких базується фінансове дослідження, вибираються мета, зміст, сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про фінансові процеси та явища.

Обслуговувальна фінансова інфраструктура — суб'єкти, які виконують функції організаційних посередників на фінансовому ринку (біржі, торговці цінними паперами) та допоміжні функції на ринку цінних паперів (реєстратори, депозитарії, клірингові центри та ін.), а також ті суб'єкти, які надають послуги у сфері фінансової діяльності (аудиторські та консалтингові фірми, інформаційні, рейтингові й аналітичні агенції, ріелтерські контори, бюро кредитних історій тощо).

Управлінська фінансова інфраструктура — сукупність фінансових органів, на які покладені функції оперативного управління у сфері державних фінансів і регулятивної діяльності щодо інституцій фінансового та страхового ринків і ринку фінансових послуг, а також фінансові служби галузевих міністерств і відомств, підприємств, організацій та установ.

Фінанси — система економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави та використання їх на розширене відтворення і задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Зміст основних понять і термінів за темою

Фінансова наука — наука, яка вивчає явища і процеси, що мають місце під час створення та використання фондів фінансових ресурсів усіх рівнів.

Фінансова система — сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Фінансова теорія — об'єднаний єдиною внутрішньою пізнавальною логікою, взаємопов'язаний у його частинах, закінчений на певний момент комплекс пояснень фактів і осмислень фінансової діяльності.

Фінансове забезпечення — покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою.

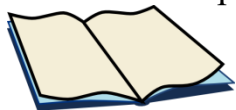
Фінансове регулювання — процес перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою фінансових важелів, до яких відносять податки, обов'язкові платежі, збори, норми амортизаційних відрахувань, субсидії, субвенції тощо.

Фінансові категорії — це категорії, які в абстрактно-теоретичній формі характеризують різні сторони реальної фінансової дійсності, є формою теоретичного мислення, наукової абстракції, що є зрізом реального економічного життя.

Фінансові ресурси — сукупність коштів, що перебувають у розпорядженні держави та суб'єктів господарювання. Характеризують фінансовий стан економіки і водночас є джерелом її розвитку. Поділяються на централізовані (створюються на рівні держави) і децентралізовані (створюються на рівні підприємств, організацій, об'єднань).

Фонди грошові — відособлена за цільовим призначенням частина коштів. Поділяються на централізовані й децентралізовані.

Функції фінансів — вияв сутності фінансів, специфічні способи вираження їх властивостей, реалізації суспільного призначення фінансів як економічної категорії.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 1.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

1.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Базові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Фінансова наука		
Предмет фінансової науки		
Фінанси		
Фінансові категорії		
Фінансові відносини		

1.1.2. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення	Термін (поняття)
Визначення 1. Об'єднаний єдиною внутрішньою пізнавальною логікою, взаємопов'язаний у його частинах, закінчений на певний момент комплекс пояснень фактів і осмислень фінансової діяльності	1) фінансова концепція; 2) фінансова думка; 3) фінансова наука;
Визначення 2. Інтелектуальний процес у будь-якій стадії пізнання фінансових явищ та з будь-яким результатом (від гіпотези до достовірного знання)	4) фінансова теорія; 5) фінансові категорії; 6) фінансова система;
Визначення 3. Спеціалізована галузь наукових знань, наукова діяльність, спрямована на вивчення фінансів у теоретичному і практичному аспектах, організація і систематизація отриманих знань у контексті певної парадигми, а також сума знань про явища міжнародних, державних та приватних фінансів і достовірно встановлені закономірності їх функціонування	7) фінанси; 8) фінансові відносини
Визначення 4. Поняття і терміни, які є граничними за рівнем узагальнення і відображають об'єктивні фундаментальні абстрактні найсуттєвіші поняття фінансової теорії	
Визначення 5. Система відокремлених самостійних та взаємодіючих сфер і ланок фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та	

використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення	

1.2. Тестові завдання

1.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Рівень мікроекономіки фінансової системи України включає:

- а) державні фінанси;
- б) міжнародні фінанси;
- в) фінансовий ринок;
- г) фінанси суб'єктів господарювання;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. Фінансові ресурси визначаються як:

- а) система грошових відносин на рівні держави;
- б) товарно-матеріальні цінності, що використовуються підприємством у процесі господарської діяльності;
- в) основні і оборотні фонди суб'єкта господарювання;
- г) нагромадження і доходи, що формуються в процесі розподілу та перерозподілу ВВП;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 3. Фінансова система держави — це:

- а) фінансові ресурси держави;
- б) сукупність фондів фінансових ресурсів на мікро- та макрорівнях;
- в) сукупність усіх грошових коштів, що є в розпорядженні державних підприємств;
- г) сукупність доходів і видатків державного бюджету та державних позабюджетних цільових фондів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 4. До організаційно-інституційної структури фінансової системи входять:

- а) фінанси суб'єктів господарювання;
- б) фінанси домашніх господарств;
- в) державні фінанси;
- г) фінансових ринок;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 5. До складу децентралізованих фінансів не входять:

- а) фінанси державних підприємств;
- б) фінанси приватних підприємств;
- в) фінанси колективних підприємств;

- г) фінанси домашніх господарств;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

1.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Матеріальною основою фінансових відносин є: а) гроші; б) майно; в) фінансові установи; г) фінансові ресурси	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 2. До децентралізованих грошових фондів відносять: а) соціальні позабюджетні цільові фонди; б) місцеві бюджети; в) грошові фонди державних підприємств; г) державний бюджет	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 3. До сутнісних ознак фінансів належать: а) наявність інституту держави; б) розвиток товарного виробництва і товарно-грошових відносин; в) функціонування системи ринків; г) грошова форма фінансових відносин	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 4. Фінанси — це економічна наука, яка вивчає: а) процеси суспільного відтворення; б) гроші; в) грошовий обіг;	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

г) грошові відносини розподілу і перерозподілу вартості ВВП		
Тест 5. Суспільне призначення фінансів реалізується через: а) розподільну функцію; б) забезпечувальну функцію; в) індикативну функцію; г) регулювальну функцію	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

1.2.3. Продовжити характеристики названих понять:

1. Основними ознаками фондів грошових коштів є: цільовий характер..
2. Рух фондів грошових коштів характеризують такі форми фінансів: доходи ...
3. Грошові потоки суб'єктів розподільних відносин характеризуються: обсягами (наповненістю) ...
4. Характерними рисами фінансових відносин є: грошовий характер ...
5. Зміст фінансів як об'єктивної економічної категорії становлять такі грошові відносини: внутрішньогосподарські ...

1.2.4. Дописати закінчення таких фінансових тверджень:

1. Обов'язковою умовою виникнення й існування фінансів є ...
2. Економічною основою функціонування фінансів є ...
3. Суспільне призначення фінансів полягає в ...
4. Носієм фінансових відносин є ...
5. Об'єктами фінансового розподілу є ...
6. Фінансові відносини завжди пов'язані з утворенням і використанням ...
7. Первинний розподіл — це розподіл вартості ВВП і формування ...
8. Реалізація контрольної функції фінансів забезпечується через ...
9. За рівнем централізації грошові централізовані фонди можна поділити на ...
10. Сукупність фінансових органів та інституцій, які здійснюють управління грошовими потоками та фондами грошових коштів — це ...

Завдання 1.3. Правильні та хибні твердження

- 1.3.1.** Чи правильні наведені нижче фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1: Предметом фінансової науки є процес виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 2: Існування фінансових відносин проявляється у матеріальному світі через формування і використання грошових фондів	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 3: Економічною основою функціонування фінансових відносин є гроші	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 4: Методологічною основою дослідження і глибинного пізнання фінансових явищ і процесів є філософія	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 5: Фінанси є чинником і результатом економічних процесів як на національному (макро-, мікро-, субмікрорівні), так і на міжнародному рівнях	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 6: Рух фінансових ресурсів, зважаючи на неперервність відтворювальних і розподільних процесів, називають грошовими потоками	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 7: Фінанси — це продукт розвитку держави	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 8: Висхідною фінансовою категорією мікрорівня є податок	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 9: Суспільне призначення фінансів полягає в організаційно-технічному забезпеченні виробничого процесу	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 10: Контрольна функція фінансів і фінансовий контроль є тотожними поняттями	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання

1.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Фінанси — це гроші, що є в розпорядженні держави, суб'єктів господарювання, домашніх господарств.

2. Основною метою фінансових відносин є формування і використання фондів грошових коштів для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

3. Об'єктом фінансових відносин є товари і послуги в натуральній формі.

4. До централізованих належать грошові фонди суб'єктів господарювання усіх форм власності та рівнів підпорядкування.

5. Фінанси як інструмент вартісного розподілу впливають на всі стадії суспільного відтворення: виробництво, розподіл, обмін та споживання.

6. Елементом фінансових відносин є гроші.

7. За економічною сутністю фінанси є суб'єктивною економічною категорією.

8. Фінансові відносини супроводжуються рухом грошових коштів у процесі розподілу та обміну.

9. Фінанси, як і кредит, пов'язані тільки з первинним розподілом вартості валового внутрішнього продукту.

10. Об'єктами фінансового розподілу є держава, юридичні особи, фізичні особи, міжнародні організації.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Вплив розвитку держави і товарно-грошових відносин на стан фінансів.

2. Визначити основні концептуальні підходи, сутності фінансів.

3. Сутність поняття публічні фінанси?

4. Еволюційні етапи становлення фінансової науки.

5. Фінансова стабілізація і шляхи її забезпечення. Ознаки фінансової стабілізації на макро- і мікрорівнях економіки.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов.літератури, 2009. — 312 с.

2. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.

3. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.

4. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. Опарін. — К. : КНЕУ, 2005. — 240 с.
2. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII зі змінами і доповненнями.
3. Положення про Міністерство фінансів України: від 20 серпня 2014 р. № 375
4. Положення Про Державну фіскальну службу України від 21 травня 2014 р. № 236
5. Положення про Державну казначейську службу України від 15.04.2015 р. № 215.
6. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: від 29.07.2015 р. № 537

Тема 2. Генезис та еволюція фінансів

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо генезису і еволюції фінансів;
- осмислення передумов виникнення фінансів;
- розуміння особливостей формування і використання доходів держав у різні історичні періоди;
- засвоєння знань про виникнення та еволюцію фінансів;
- формування фінансової грамотності з питань еволюції фінансів;
- розвиток критичного мислення у процесі розгляду дискусійних питань.

Перелік ключових понять і термінів за темою:

доходи і видатки рабовласницьких, феодалських і капіталістичних держав; відкупна система податків; податковий імунітет; розкладання податків; комутація податків; домени; регалії; фінанси феодалських міст; первісне накопичення капіталу; бюджет.

Питання до теми

1. Зародження фінансових відносин у країнах Стародавнього Сходу.
2. Доходи і видатки Римської імперії.
3. Особливості фінансів античних полісів.
4. Фінанси в епоху феодалізму
5. Фінанси феодалського міста
6. Становлення фінансових відносин на території України
7. Особливості фінансів у період первісного накопичення капіталу
8. Розвиток фінансів в індустріальну і постіндустріальну епоху

1. Зародження фінансових відносин у країнах Стародавнього Сходу

Як історична категорія фінанси з'явилися одночасно з виникненням держави під час розшарування суспільства на класи. Як відомо, перший великий поділ суспільства на класи — це поділ на рабовласників і рабів. Епоха рабовласництва бере свій відлік із четвертого тисячоліття до н. е., коли в Месопотамії і Єгипті почався процес становлення класового суспільства.

Основними формами доходів тогочасних держав були контрибуція і данини, надходження від державного майна, особисті повинності, натуральні податки, перші грошові податки.

Видатки держав стародавнього світу включали видатки на військові дії, адміністративні видатки, будівництво доріг та укріплень, культових споруд, іригаційних систем тощо.

Стародавній світ був неоднорідним, тому необхідно звернути увагу на специфіку формування доходів перших східних держав, Римської імперії і Греції. Фінансові відносини країн Стародавнього Сходу базувалися на натуральному господарстві, земельна рента і податок збігалися, управління здійснювалося апаратом володаря і базувалося на традиціях, оформлених як закони. Наприклад, відомі Закони Хаммурапі у Вавилоні (1853–1720 рр. до н. е.), Закони Ману в Індії (III ст. до н. е.).

У Стародавньому Єгипті фараон вважався божеством, тому йому належала третина землі. Інша земля ділилася між жрецькими та землеробами. Жреці були привілейованим прошарком, вони не сплачували податків, а весь тягар платежів лягав на землеробів. Практично всі галузі господарства оподатковувалися прямими й непрямими податками: ввіз і вивіз товарів, продаж, купівля, угоди і договори. Існував також податок на худобу, будівництво мостів і іригаційних споруд, подушний податок на чоловіків. Отже, у Стародавньому Єгипті податкова система була доволі розгалуженою.

У Вавилоні поряд із великими царсько-храмовими були селянські господарства, які обробляли землю на орендних засадах і сплачували ренту державі. Общинники-землероби становили основну масу оподаткованого населення. За часів Хаммурапі був уведений єдиний податок — десятина.

«Закони Хаммурапі» — визначна пам'ятка життя і звичаїв Вавилону — містила 283 постулати, які включали як елементи звичаєвого права (око за око, зуб за зуб), так і питання захисту власності (як державної, так і приватної), умови використання найманої праці, оподаткування, торговельних стосунків, операцій з нерухомим майном, покарань за правопорушення.

Особливості фінансових відносин у Стародавній Індії склалися під релігійним впливом. Писемні джерела I тисячоліття до н. е. зображають староіндійську економіку як «економіку жертвоприношень», у якій майно і праця є джерелом пожертвувань, власністю богів.

Господарський і суспільний устрій Стародавньої Індії відображений у «Законах Ману» (XI ст. до н. е.) — збірці моральних, релігійних і правових настанов відповідно до догматів брахманізму. Вони розкривають необхідність суспільного поділу праці залежно від кастової ієрархії суспільства.

Визначною пам'яткою староіндійської економічної думки є трактат «Артхашастра» (IV–III ст. до н. е.), написаний радником царя Чандрагупти брахманом Каутілья. Староіндійською «Артхашастра» означає вчення про користь, вигоду і складається з 15-ти книг, у яких відображено рівень суспільного розвитку і найхарактерніші риси економічного життя. Особлива увага приділяється питанням наповнення державної скарбниці, організації оподаткування та іншим фінансовим аспектам. Зокрема, зазначалося, що основою здійснення всіх державних справ є скарбниця і головною метою держави є її наповнення. Воно передбачалося за рахунок збільшення прибутків царського господарства, податкових зборів і платежів населення. У трактаті зазначається, що важливим джерелом надходжень до державної скарбниці є торгівля. Торговці мусили сплачувати різноманітні податки і збори, а держава мала регулювати ціни і розподіляти торговельний прибуток.

До видатків державної скарбниці входили видатки на організацію царського господарства, будівництво шляхів, поселень, колонізацію окраїн, розроблення родовищ, розвиток промислів.

Таким чином, староіндійське суспільство жило за рахунок праці вільних селян і рабів, які згідно із законами Ману поділялися на дев'ять розрядів. При цьому у формуванні староіндійської цивілізації провідну роль відігравали міська і сільська община, яка витримала тисячоліття і в інших формах зберіглася до теперішніх часів.

Китай, на відміну від Індії, за словами Геродота, «країна історії», літописці залишили багато письмових свідчень на панцирах, черепах, бамбукових планках, шовку, а з часом — на папері.

У Китаї вся земля належала державі і наділи виділялись селянам тимчасово. Ремісникам, землеробам, торговцям заборонялося змінювати місце свого проживання. Спочатку податок становив одну третину і більше всього врожаю. Подушний податок брався з кожного громадянина, який досяг 15-річного віку. Пізніше ввели натуральний податок з общин, за якого вісім полів оброблялися кожним селянином окремо, а дев'яте — оброблялось спільно на користь Вана (царя). Система «колодязних полів» з часом перестала задовольняти владу, і замість неї поступово почав вводитися грошовий податок з одиниці площі.

Визначною пам'яткою економічної думки Стародавнього Китаю є колективний трактат «Гуань-цзи» (IV–III ст. до н. е.), який містить близько 500 праць старокитайських мислителів. Наголошуючи на великій ролі держави в житті країни, творці трактату пропонували методи розвитку землеробства і ремесла, регулювання товарно-грошового обігу, удосконалення оподаткування.

2. Доходи і видатки Римської імперії

У Римській імперії доходи держави не мали системного характеру, державна казна в основному поповнювалася за рахунок підкорених народів. Рим намагався побудувати свою фінансову могутність на чужій праці. Із зростанням доходів від завоювань були скасовані податки на майно і на землі для вільних римлян.

У мирний час витрати на управління державою були мінімальними, громадяни виконували свої виборні обов'язки безоплатно, основні кошти витрачалися на будівництво громадських споруд. Проте у військовий час громадяни Риму оподатковувались згідно із своїми статками. Сума податків визначалася кожні п'ять років спеціальними чиновниками-цензорами.

Громадяни Риму робили цензорам заяву про свій майновий і сімейний стан, у такий спосіб закладались основи декларації про доходи.

У часи Імперії головним джерелом податків у провінціях був земельний податок, крім того оподатковувалося нерухоме майно, раби, худоба, коштовності. Кожен житель провінції мусив сплачувати єдину для всіх подушну подать. Існували й непрямі податки, такі як податок з обороту, податок за торгівлю рабами.

Тривалий час у римських провінціях не існувало державних фінансових органів, які справляли б податки. Римська влада використовувала послуги відкупщиків, які за окрему лату збирали податки і діяльність яких вона не

могла належно контролювати. Перетворення податкової системи розпочав Гай Юлій Цезар (100–44 рр. до н. е.) Він скасував викуп за прямими податками і зберіг його тільки для непрямих. Для кожної громади була встановлена сума, яку вона мусила внести. Багато міст одержали податкові пільги, водночас окремі міста були покарані значним підвищенням податків за участь у боротьбі проти Цезаря.

На початку першого тисячоліття імператор Октавіан Август створив фінансові установи, які контролювали збір податків. Було також здійснено перепис населення, худоби, складено земельний кадастр.

Імператор Август увів податок на спадщину в розмірі 5 %, яким обкладалися тільки громадяни Риму. Податок був цільовим, і отримані кошти направлялися на забезпечення військових. Для жителів провінцій було встановлено мито на всі товари, які ввозились або вивозились, у середньому ставка становила 5 %.

При імператорі Диоклетіані (239–313 рр.) був установлений промисловий податок. У 212 р. за часів імператора Каракала право римського громадянина було поширено на всіх жителів імперії, а разом із політичною рівноправністю встановлювалася єдність податкової системи.

У Римській імперії податки вносилися грошми. Отже, населення мусило виробляти надлишкову продукцію, щоб потім її продавати. Це сприяло розвитку товарно-грошових відносин, поглибленню процесу поділу праці.

3. Особливості фінансів античних полісів

Виникнення фінансових відносин у Стародавній Греції науковці відносять до періоду утворення перших міст-держав. Вигідне географічне положення Греції, проходження через цю країну торговельних шляхів, зручні бухти, природні багатства сприяли ранньому розвитку ремесел і торгівлі. Греки стали ремісниками і торгівцями в часи, коли народи інших країн займалися полюванням і скотарством.

Численні острови, гірські хребти на материку, затоки і гавані спонукали населення до відокремленого життя. Тому антична община на відміну від східної сільської общини формувалась як місто-держава (грецькою — поліс).

Стародавня Греція не мала будь-якої системності в збиранні податків, фінансовий устрій багато в чому залежав від особистості правителя. Характерною особливістю давньогрецького суспільства було негативне ставлення до особистих податків, вважалося, що вони несуть товари рабства і тому є непридатними. Основний податковий тягар несли іноземці, а інші доходи надходили від експлуатації рудників, гаваней і морів, державного майна і рабів.

Розглянемо детальніше доходи грецьких міст-держав:

- прямі податки мали незначний і випадковий характер і поширювалися тільки на куртизанок;
- пританьї — спеціальне мито, що стягувалося за судочинство;
- доходи від рабів;

- непрямі податки, якими обкладалися іноземці при торгівлі товарами;
- доходи від експлуатації гаваней;
- доходи від користування рудниками;
- доходи від державного майна.

Особливе місце в Грецькій економіці відігравали літургії — добровільні повинності багатих громадян на власні кошти будувати й оснащувати бойові і торговельні кораблі (трієрархія), готувати хор, постановки трагедій і комедій (хорегія), влаштовувати гімнастичні змагання (гімнасіархія). Можна припустити наявність літургій у всіх грецьких полісах.

Класичним прикладом рабовласницької держави була Спарта — наймогутніший військовий поліс Греції. Фізична праця для спартанців була принизливим заняттям, основне їх призначення — воювати. Основними платниками податків у Спарті були ілоти, які прикріплювалися до землі й половину врожаю віддавали як натуральний податок, а також ремісники. Для спартанців існував також особливий податок у вигляді щомісячного внеску в казну общини.

У Стародавній Греції виник один із перших військових і економічних союзів. Близько 540 р. до н. е. афінський полководець Арістід створює Афінський морський союз для боротьби з персами. Союзники (близько 200 міст) робили грошові внески до скарбниці союзу, розміщеній на острові Девос. З часом первинне призначення союзу втратило своє значення, і казна була перевезена в Афіни, ставши, по суті, державною скарбницею Афін. Проте своєрідна данина союзників тривалий час займала основне місце в доходах держави.

Управління фінансовою діяльністю здійснювала спеціальна Рада. Кошти державної скарбниці використовувалися на оплату праці Ради і суддів, утримання флоту й армії, організацію свят, утримання сиріт і інвалідів, роздачу біднякам хліба. Існувала також спеціальна стаття витрат «теорико», що мала на меті дати можливість бідним людям відвідати театр або свято.

Отже, у Стародавній Греції, незважаючи на відсутність системності, механізм отримання доходів був досить розгалужений і забезпечував основні потреби держав.

Аналізуючи історію античного світу не можна не згадати визначного внеску в розвиток економічної думки грецьких мислителів — Ксенофонта, Платона, Аристотеля, Цицерона.

4. Фінанси в епоху феодалізму

Характерними рисами господарства Середньовіччя були: приватна власність насамперед на землю у формі феода (що й лягло в основу назви системи господарства — феодальне), монопольне володіння феодалів землею, всебічна особиста залежність селян від землевласників, експлуатація селян через вилучення земельної ренти.

Зародження феодалізму на території Європи привело до поступової переорієнтації державної скарбниці на внутрішні джерела доходів. Значну

частину доходів забезпечувала власність самого короля — земля, ліси, надра. Важливим джерелом доходів були також дарування та пожертви. Такі заходи спочатку мали тимчасовий характер, а з часом переродились у примусові збори.

У феодальних державах постійно зростали видатки — у зв'язку з постійним веденням війн, зростанням видатків на утримання королівського двору, заміною феодального війська на найману армію, зростанням потреб армії.

Отже, в епоху феодалізму основними джерелами доходів держави були подушний і поземельний податки, домени і регалії, мито. Однак фінанси тоді не були впорядкованими, управління фінансовою діяльністю держави перебувало в приватних руках. Державна казна не відрізнялася від казни монарха, який розпоряджався казенними коштами як власними.

У період феодалізму розвивається внутрішня і зовнішня торгівля, визначилися її центри — Флоренція, Венеція, Генуя. На допомогу торговцям прийшли мінняйли, які поступово почали перетворюватися на банкірів. Разом з появою банків з'являється кредит.

У XI ст. почалося формування фінансової системи Англії, зокрема вперше було проведено перепис населення, складено земельний і податковий кадастри. У 1215 р. було прийнято Хартію вольностей, згідно з якою податки король міг накладати за згодою ради королівства.

Самостійно король міг вводити податок тільки в трьох випадках: для викупу себе з неволі; коли вводять старшого сина у лицарський стан; коли віддає заміж старшу дочку. З метою дотримання положень Хартії було створено спеціальний політичний орган, який формувався з представників різних соціальних прошарків (прообраз парламенту).

Францію часто називають класичною країною феодалізму. Очолювалася держава королем, королівськими васалами були найбільші феодалі — герцоги, графи, їхніми васалами, у свою чергу, були дрібніші феодалі — лицарі. Васал підпорядковувався своєму сюзерену, за його наказом збирав ополчення за свій рахунок, збирав кошти з селянства і ремісників і чинив судову владу.

5. Фінанси феодального міста

У період раннього середньовіччя міста римського походження, які служили центрами ремісництва і торгівлі, прийшли в занепад. Господарське життя Західної Європи зосередилося в маєтках, де ремісництво було частиною звичного життя. З кінця XI ст. почалося економічне відродження європейських міст, викликане поглибленням суспільного поділу праці. Причиною відділення ремесла від землеробства стало насамперед зростання продуктивності сільського господарства, що дало можливість частині населення переселитися в міста і зайнятися ремісництвом.

Специфічною була організація фінансових відносин у феодальних містах, які домагалися незалежності від феодалів. У 1215 р. у прийнятій в Англії Великій хартії вольностей було передбачено надання Лондону і ряду

інших міст права організації гільдій, а також порядок погодження податків і видатків держави з парламентом.

Однією з найвідоміших систем міського права було Магдебурзьке право. Воно виникло в XIII ст. в німецькому місті Магдебурзі як феодальне міське право, згідно з яким економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя регулювалися власною системою юридичних норм, що відповідало ролі міст як центрів виробництва і торгівлі. Жителі міст, які одержали Магдебурзьке право, звільнялися від феодальних повинностей та суду феодалів.

На основі Магдебурзького права у місті виник виборний орган самоуправління — магістрат.

У XII–XVII ст. воно поширилося у Польщі, Литві, Україні. Київ одержав Магдебурзьке право в 1494 р.

Магдебурзьке право стало першим в Європі універсальним законом, який можна було застосувати в будь-якому великому торговельно-ремісничому місті й основний принцип якого полягав у самоврядуванні городян.

6. Становлення фінансових відносин на території України

Становлення фінансових відносин на території України має особливу історію. Перші ознаки фінансових відносин виникли в Україні за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

У Київській Русі система оподаткування була представлена передусім даниною, яка сплачувалась як у натуральному, так і в грошовому виразі. До неї додавалися добровільні дарунки населення — дари, поклони, почесть. З кінця XI ст. об'єктом оподаткування стає кожне домашнє господарство. Збирати данину князь вирушав особисто (полюддя) або вона доставлялася самим населенням (повози). Основними видатками Руського князівства були утримання князя, військові походи, державне управління включно із судом, підтримка дипломатичних зв'язків.

Наслідком татаро-монгольської навали була данина на користь татар «ординське срібло» або «тягло», що являло собою грошовий податок. Ослаблена татарами держава (як Київська Русь, так і Галицько-Волинське князівство) була легкою здобиччю для сильніших держав сусідів, і її фінансові відносини тривалий час пристосовувалися до устроїв таких держав, як Литва, Польща, Угорщина, а з часом — Росія і Австрія.

За часів Козацької доби основними джерелами доходів були кошові регалії та домени, військова здобич, царські та королівські субсидії, мито, подимний, мостовий, торговельні збори та інші доходи. Кошти направлялися на спорядження Запорізького війська та утримання кошового господарства, виплати козакам, видатки на користь Російської імперії, підтримка церкви.

7. Особливості фінансів у період первісного накопичення капіталу

Первісне накопичення капіталу — процес перетворення дрібних виробників на найманих працівників із позбавленням їх засобів виробництва, які перетворювалися на капітал і зосереджувалися в руках небагатьох

власників. Поняття «первісне накопичення капіталу» вперше застосував Адам Сміт. Стадія первинного накопичення капіталу проходила в Європі в XVI–XVII ст.

Основою цього процесу став перехід від феодальної форми земельної ренти до грошової, що супроводжувався запровадженням капіталістичної оренди і появою фермерів. З розвитком товарного виробництва відбувалась дедалі більша диференціація ремісників, унаслідок якої багаті цехові майстри створювали капіталістичні майстерні й мануфактури.

Класичним прикладом того, як здійснювалося первісне накопичення капіталу, була Англія. Там лендлорди насильно зганяли з земель вільних селян, чому активно сприяла держава прийняттям відповідних законів. Унаслідок цих дій безземельними залишились приблизно 1,5 млн селян. Розорені і пограбовані селяни змушені були за будь-яку платню працювати на капіталістів-підприємців.

Важливу роль у процесі первісного накопичення капіталу відіграла держава. Державні позики і податки активно використовувались для створення перших капіталістичних підприємств. Як капітал використовувались величезні багатства, які надходили з колоній. Важлива роль у створенні первісних капіталів належала системі протекціонізму, що дозволяла першим капіталістам установлювати високі ціни на вироблені товари і за рахунок високих прибутків розширювати виробництво.

Пожвавлення економічної діяльності держави привело до суттєвих змін у формуванні її доходів. Усі податкові надходження стали грошовими, змінився склад платників податків; тепер не тільки селяни, а й промислові робітники і буржуазія зобов'язані були платити податки. У цей самий час відбувається відокремлення доходів короля від доходів держави, з'являються перші акціонерні товариства, які створили передумови для зародження фінансів корпорацій і фінансового ринку.

8. Розвиток фінансів в індустріальну і постіндустріальну епоху

XIX ст. характеризується не тільки колосальним зростанням виробництва, а й формуванням нової фінансової системи держави, яка переходить від політики невтручання в економіку до фінансування окремих галузей і підприємств. Держава перетворюється на великого споживача, підприємця, кредитора і позичальника, що веде до значного зростання видатків держави.

Змінюється податкова система держави. Формуються три основні види податків — податки на доходи фізичних осіб, податки на капітал і податки на споживання. Крім того, до податкової системи включаються внески на соціальне страхування.

Державний бюджет набув статусу закону, але практично з перших років він мав хронічно дефіцитний характер. Державний борг став постійною складовою державних фінансів. Зростання державних видатків було пов'язано насамперед зі збільшенням соціальних видатків, зокрема на освіту. На перший план виступають потреби в будівництві шляхів сполучення,

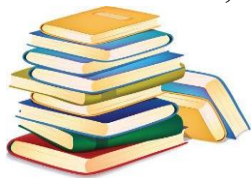
розширення торговельного флоту і використання транспортних засобів. Ускладнення економічного життя, розширення інтересів далеко за межі однієї території веде до створення торговельних і митних союзів.

XX ст. супроводжувалося виникненням більш зрілих і досконалих форм оподаткування.

Так, у Німеччині в 1920 р. було введено Закон про корпоративний податок, в Англії цей податок ввели у 1965 р. У 20-х роках XX ст. запроваджується податок з обороту, який дав можливість відмовитися від акцизів на товари широкого попиту. Завдяки введенню податків, що мали широку базу оподаткування, значно зменшується кількість податків.

Для фінансів постіндустріального суспільства характерна глобалізація фінансових відносин, яка викликала необхідність введення нових правових норм. Суб'єктами фінансового права стають міжнародні фінансові організації та інститути.

Великі зміни відбуваються у фінансовій системі, зокрема спостерігається підвищення ролі фінансового ринку і транснаціональних компаній. Поява Інтернету дала черговий поштовх розвитку віртуальних фінансових потоків, а разом з цим і зростанню фінансових ризиків.

Зміст основних понять і термінів за темою

Доменіальний устрій — система, у якій формування доходів держави відбувається за рахунок доходів від власності короля (держави).

Комутація податків — перетворення натуральних та квазінатуральних податків у грошові.

Контрибуція — плата із завойованих земель.

Магдебурзьке право — феодальне міське право, згідно з яким економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя регулювалися власною системою юридичних норм, що відповідало ролі міст як центрів виробництва і торгівлі.

Первісне нагромадження капіталу — процес, який перетворює, з одного боку, засоби виробництва і засоби до життя в капітал, а з другого — безпосередніх виробників у найманих робітників.

Податковий імунітет — можливість не сплачувати податків. У різні часи його мали різні групи населення, наприклад мешканці міст, духовенство, вдови, хрестоносці та ін.

Реальні податки — податки, якими оподатковується майно за його зовнішніми ознаками. Платниками реальних податків є власники майна незалежно від їхніх доходів (податок на землю, податок із власників транспортних засобів, майнові податки).

Регалії — державні монополії на ведення певної діяльності або торгівлі окремими видами товарів.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 2.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

2.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Доходи рабовласницьких держав		
Видатки рабовласницьких держав		
Доходи феодалських держав		
Видатки феодалських держав		

2.1.2. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення	Термін (поняття)
Визначення 1. Доходи держави включали: — контрибуції; — доходи від провінцій; — обов'язкові позики; — податки	1) доходи феодалської держави; 2) доходи Римської імперії; 3) доходи Східних рабовласницьких держав; 4) доходи феодалського міста; 5) доходи держави в період первісного накопичення капіталу; 6) доходи античних міст-полісів; 7) доходи держави в період індустріальної економіки
Визначення 2. Доходи держави включали: — доходи від державного майна; — натуральні повинності; — контрибуції, данини; — податки	
Визначення 3. Доходи держави включали: — поземельний податок; — подушний податок; — акцизи; — регалії; — домени	
Визначення 4. Доходи держави включали: — податки на доходи; — податки на капітал; — податки на споживання	

Визначення 5. Доходи держави включали: — доходи від міської общинної власності; — судові доходи; — непрямі податки; — прямі податки	

2.2. Тестові завдання

2.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Однією з передумов виникнення фінансів є:

- а) розвиток фінансової науки;
- б) розвиток капіталізму;
- в) великі географічні відкриття;
- г) розвиток товарно-грошових відносин.

Тест 2. Об'єктивна необхідність фінансів полягає в:

- а) забезпеченні безперервності процесу відтворення;
- б) накопиченні капіталу;
- в) необхідності проведення фінансового контролю;
- г) формуванні необхідних фінансових ресурсів.

Тест 3. Однією з передумов виникнення фінансів є:

- а) розвиток фінансової науки;
- б) розвиток капіталізму;
- в) великі географічні відкриття;
- г) розвиток товарно-грошових відносин.

Тест 4. Державний бюджет з'явився на етапі:

- а) феодалізму;
- б) капіталізму;
- в) постіндустріального розвитку.

Тест 5. Глобальний фінансовий ринок, а отже і глобальний позиковий капітал, сформувався на етапі:

- а) феодалізму;
- б) капіталізму;
- в) індустріального розвитку;
- г) постіндустріального розвитку.

Тест 6. Індустріальна економіка характеризується:

- а) рухом вартості від одного суб'єкта до іншого;
- б) зміною ролі держави у вирішенні соціальних питань;
- в) інтелектуалізацією технологічних укладів.

Тест 7. Державні доходи східних деспотичних держав включають:

- а) натуральні повинності;
- б) контрибуції;

- в) данини;
- г) надходження від державного майна;
- д) усі відповіді (а — г) правильні.

Тест 8. Становлення капіталізму характеризується:

- а) зміною ролі держави у вирішенні соціальних питань;
- б) проведенням активної протекціоністської політики держави;
- в) появою принципово нового типу платника податків.

Тест 9. Середньовічного міста стосуються такі з перелічених нижче ознак:

- а) міське право;
- б) судове право;
- в) право заснування ринку;
- г) право будівництва укріплень;
- д) усі відповіді (а — г) правильні.

2.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Спочатку термін фінанси означав: а) фінансові фонди; б) податкові платежі; в) обов'язкову сплату грошей; г) фінансові ресурси	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 2. На якому етапі економічного розвитку з'являються міські конституції: а) феодалізму; б) капіталізму; в) індустріального розвитку; г) постіндустріального розвитку	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 3. Які закони були написані на території Стародавньої Індії: а) закони Хаммурапі; б) закони Ману; в) домострой; г) петиція про права	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:

2.2.3. Дописати закінчення наведених нижче фінансових тверджень:

Первинна форма фінансів — це ...

Основні передумови виникнення фінансів — це ...

Поява державного кредиту пов'язана ...

Одиницями оподаткування в Київській Русі були ...
 Первинними формами оподаткування були ...
 Спочатку термін «фінанси» означав ...
 Магдебурзьке право — це ...
 Руська правда — це ...
 В епоху феодалізму основними доходами держави були ...
 Для фінансів постіндустріального суспільства характерно ...

Завдання 2.3. Правильні та хибні твердження

2.3.1. Чи правильні такі фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні* — якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Поява фінансів є наслідком великих географічних відкритій	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Спочатку термін «фінанси» означав податкові надходження в бюджет держави	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Фінанси не є історичною категорією	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. Структура витрат бюджету практично не мінялася протягом багатьох сторіч	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. За хронологією виникнення бюджетна ланка є першою в фінансовій системі держав	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

2.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. З розвитком товарно-грошових відносин і посиленням ролі держави застосовуються дедалі досконаліші форми фінансових відносин.

2. Термін «fīnansia» виник у II ст. до н. е. у Греції.

3. Спочатку термін «fīnansia» означав податкові надходження у бюджет держави.

4. Передумовою виникнення фінансів стало відокремлення казни держави від казни монарха.

5. Податки з часом почали сплачуватися тільки у грошовому виразі.

6. Історичний характер фінансів проявляється тільки у створенні нових форм фінансових відносин.

7. Регалії — це доходи держави від внутрішньої торгівлі.

8. Домени — це доходи держави від зовнішньої торгівлі.

9. З розвитком капіталістичного способу виробництва домени і регалії сприяли формуванню капіталів і розвитку виробництва.

10. Податкові пільги існували з перших етапів установалення податків.

11. Прибутковий податок з населення виник у Франції в XVI ст.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Роль податків у розвитку виробництва та обміну.
2. Вплив революцій на державні фінанси.
3. Поява соціального страхування, його розвиток.
4. Роль фінансів у забезпеченні умов економічного зростання держави.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2009. — 146 с.
2. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.
3. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.
4. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Карлін М. А. Фінанси зарубіжних країн : навч. посіб. / М. А. Карлін. — К. : Кондор, 2004. — 384 с.
2. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Л. О. Миргородська. — К. : Центр учбов. літератури, 2003.
3. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та інших країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. — К. : Знання-Прес, 2002. — 495 с.

Тема 3. Фінансова політика, право

Основні компетентності

- засвоєння базових знань щодо сутності та ролі фінансового права, основ фінансової
- політики держави і суб'єктів господарювання, фінансової безпеки;
- осмислення взаємозв'язку фінансового права і фінансової політики;
- розуміння змісту та особливостей окремих напрямів, типів і видів фінансової політики держави;
- здатність визначати основні загрози фінансовій безпеці держави та суб'єктів господарювання, розуміти взаємозв'язки і взаємозалежності окремих складових фінансової безпеки;
- формування фінансової грамотності щодо основ фінансового права, фінансової політики та фінансової безпеки;

Перелік ключових понять і термінів за темою:

фінансове право; джерела фінансового права; фінансове законодавство; фінансова політика; фінансова стратегія і фінансова тактика; фіскальна (податково-бюджетна) політика; монетарна (грошово-кредитна); фінансова стабілізація; фінансова політика суб'єктів господарювання; фінансова безпека держави; бюджетна безпека; боргова безпека; стійкість національної валюти; фінансова стабільність підприємств; загрози фінансовій безпеці.

Питання до теми

1. Фінансове право, його необхідність та джерела.
2. Поняття і завдання фінансової політики держави.
3. Напрями фінансової політики держави.
4. Типи і види фінансової політики держави.
5. Фінансова політика суб'єктів господарювання.
6. Фінансова безпека.

1. Фінансове право, його необхідність та джерела

Фінансова діяльність пов'язана з привласненням матеріальних цінностей — грошових ресурсів, а тому потребує правового врегулювання прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів, які беруть у ній участь. У цьому і полягає необхідність і призначення фінансового права. Фінансове право являє собою сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність у суспільстві. За допомогою цих норм фінансові відносини набувають законного характеру, захищаються і регулюються державою. Джерелами фінансового права є Конституція, кодекси і закони, укази Президента, нормативно-правові акти Уряду та інших органів виконавчої влади, міжнародні та міжурядові угоди.

За допомогою фінансового права регулюється широке коло фінансових відносин, зокрема:

- відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави при утворенні і використанні нею фондів грошових коштів (наприклад, бюджетні і податкові відносини);

- організаційно-майнові відносини, пов'язані із фінансовою діяльністю держави і державних підприємств;

- відносини, що виникають у процесі контролю за законністю та доцільністю фінансових операцій, а також за дотриманням фінансової дисципліни при формуванні, розподілі та використанні коштів.

Суб'єктами фінансових правовідносин є держава в особі державних органів влади й управління, у тому числі державних фінансових органів, органи місцевого самоврядування, юридичні особи, а також фізичні особи, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Як галузі фінансового права виділяють публічне і приватне право. Предметом публічного права є фінансові відносини держави, які виникають на макрорівні, приватно-фінансові відносини суб'єктів господарювання на мікрорівні.

Фінансове законодавство охоплює всю фінансову систему держави. Його можна поділити на дві частини: законодавчі акти, що регулюють безпосередньо фінансові відносини, та закони, які стосуються інших сфер діяльності, у яких виділяються фінансові аспекти. Фінансові закони можуть доповнюватися інструкціями, норми яких регламентують і деталізують застосування законів у практичній діяльності. До фінансового законодавства належать бюджетне право, податкове право, митне право, право у сфері фінансового ринку і страхування.

2. Поняття і завдання фінансової політики держави

Фінансову політику в широкому розумінні можна визначити як сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування й ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для розв'язання макроекономічних завдань.

Необхідно усвідомити, що фінансове законодавство і фінансова політика тісно пов'язані між собою. Без правового врегулювання фінансових відносин і фінансової діяльності неможливо досягти політичних цілей. Кожен із напрямів фінансової політики може бути успішно реалізованим лише за наявності відповідних нормативно-правових актів, які здатні забезпечити як її законність, так і ефективно втілення.

Оскільки фінанси належать до економічної сфери, то фінансова політика є важливою складовою економічної політики держави, а її завдання підпорядковані загальнодержавним пріоритетам і цілям, які визначаються економічною політикою держави. Водночас фінансова політика є відносно самостійним напрямом реалізації функцій держави.

Серед концептуальних засад фінансової політики можна виділити: відповідність загальноекономічній стратегії і послідовність фінансової політики; обов'язковість застосування науково обґрунтованих кількісних параметрів такої політики; спрямованість на нарощування фінансового потенціалу та вдосконалення його структури; узгодженість податково-бюджетної та грошово-кредитної політики; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління та спрямованість на забезпечення фінансової безпеки держави. Основні завдання фінансової політики держави такі:

- мобілізація і використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних гарантій;

- сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості населення за допомогою фінансових важелів;

- вплив за допомогою фінансових інструментів на раціональне використання природних ресурсів і сприяння застосуванню технологій, що не загрожують довкіллю і здоров'ю людини.

Критерієм дієвості фінансової політики є зростання фінансової віддачі ресурсів.

Залежно від тривалості періоду і характеру розв'язуваних завдань фінансова політика поділяється на фінансову стратегію і фінансову тактику. Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає розв'язання великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією (роздержавлення власності, введення національної грошової одиниці, галузева перебудова економіки).

Фінансова тактика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків (зміна податкового законодавства тощо).

3. Напрями фінансової політики держави

За своїм змістом фінансова політика держави спрямована на різні сфери фінансових відносин. На сьогодні у світовій фінансовій думці відсутнє однозначне трактування напрямів фінансової політики. Один із найбільш поширених підходів — виділення двох напрямів фінансової політики: фіскальної і монетарної. Фіскальна (або податково-бюджетна) політика охоплює цілеспрямовані заходи держави щодо централізації в бюджеті частини виробленого ВВП та її використання для задоволення суспільних потреб. Фіскальна політика становить основу фінансової політики. У свою чергу, у фіскальній політиці як відносно самостійні напрями виділяють податкову і бюджетну політику.

У фінансовій діяльності держави завжди існують позикові операції, наслідком яких є державний борг. Боргова політика є одним із важливих напрямів фінансової політики. У західній фінансовій науці і практиці боргову

політику держави часто розглядають як один із напрямів фінансової політики.

Монетарна (або грошово-кредитна політика) — це сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо впливу на кількість грошей в обігу та їх вартість з метою забезпечення стабільності національної валюти та створення сприятливих умов для економічного розвитку. Існує два поширені погляди науковців: представники першого відносять монетарну політику до фінансової сфери, другого — розглядають її як самостійний напрям економічної політики.

Розглядаючи фінансову політику, слід виділити:

— дискреційну фінансову політику, коли парламент і уряд у зв'язку зі змінами, що відбуваються в розвитку суспільства, ухвалюють рішення про відповідні зміни в податковій системі, видатках бюджету та бюджетному балансі з метою впливу на динаміку виробництва, зайнятість, інфляцію;

— політику «вбудованих стабілізаторів», яка будується на теоретичному припущенні, що деякі бюджетні видатки і податки самі по собі мають властивість автоматично впливати на економічний цикл, тобто мають стабілізаційний ефект. Основними автоматичними вбудованими стабілізаторами є прогресивний податок на доходи фізичних осіб, бюджетні виплати з безробіття, субсидії фермерам.

4. Типи і види фінансової політики держави

Залежно від рівня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансових відносин розрізняють три типи фінансової політики: політику жорсткої регламентації; політику помірної регламентації; політику мінімальних обмежень. Відповідно ж до завдань, на розв'язання яких спрямована фінансова політика, виділяють такі її види: політику стабілізації, стимулюючу політику та політику стримування ділової активності. Ці види були розроблені вченими у рамках кейнсіансько-неокласичного синтезу, і в 1960-х роках вони активно використовувалися урядами провідних країн світу під час проведення монетарної і фінансової політики. У їх рамках поєднувалися як дискреційні заходи уряду, так і автоматичні вбудовані стабілізатори.

Заходи стимулюючої або стримуючої фінансової політики застосовуються відповідно до фаз економічного циклу. Під час економічного зростання для недопущення перегріву економіки уряд здійснює стримуючі фінансові заходи, а в разі економічного спаду держава проводить стимулюючі заходи.

5. Фінансова політика суб'єктів господарювання

Фінансова політика підприємства — це сукупність цілей і заходів суб'єкта господарювання у сфері управління його фінансовими потоками, активами, капіталом, інвестиціями та ризиками. Вона формується за тими напрямами фінансової діяльності, які потребують як найефективнішого управління для досягнення головної стратегічної мети цієї діяльності. У

сучасному світі існує багато поглядів на основну мету діяльності суб'єктів господарювання.

Найбільш поширений з них стосується функціонування фінансів корпорацій, мета діяльності яких формулюється як максимізація вартості компанії в інтересах її власників.

Серед основних напрямів фінансової політики підприємств слід виділити: політику щодо формування структури капіталу; політику управління активами; інвестиційну політику; політику управління грошовими потоками; емісійну політику; політику управління фінансовими ризиками і запобігання банкрутству. Важливим напрямом фінансової політики корпорацій є дивідендна політика.

Фінансова політика суб'єктів господарювання покликана втілювати в життя фінансову ідеологію підприємства — систему основних принципів реалізації фінансової діяльності підприємства, яка визначається головною метою його функціонування та фінансовим менталітетом його засновників і менеджерів.

6. Фінансова безпека

Під час розгляду завдань фінансової політики необхідно звернути увагу на необхідність забезпечення фінансової безпеки держави і суб'єктів господарювання. Фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки. Слід розуміти, що це явище — складне і неоднозначне. На сьогодні не існує такого визначення фінансової безпеки, яке повністю охопило б усі її сутнісні характеристики. За своїм змістом фінансова безпека — це фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Необхідність фінансової безпеки зумовлена невизначеністю і наявністю ризиків у здійсненні фінансової діяльності.

Слід звернути увагу на те, що стан безпеки не означає відсутності загроз чи впливу негативних чинників, а відображає здатність протидіяти небезпекам і загрозам. Фінанси мають надзвичайно велике значення для підтримання економічної безпеки, оскільки протидія негативному впливу потребує достатніх резервів (у грошовій чи натуральній формі), для чого потрібні фінансові ресурси. Усе це дає змогу зрозуміти, яку роль відіграє фінансова безпека у контексті економічної безпеки в цілому.

Фінансову безпеку доцільно розглядати в контексті її окремих складових, до яких можна віднести:

а) відповідно до суб'єктів, які здійснюють фінансову діяльність: фінансова безпека держави, фінансова безпека суб'єктів господарювання, фінансова безпека фінансових інституцій (банків, страхових компаній тощо), фінансова безпека домогосподарств;

б) відповідно до напрямів захисту: бюджетна безпека, боргова безпека, валютна безпека, безпека інвестицій тощо.

На практиці фінансова безпека передбачає захист наявних коштів, досягнення раціонального співвідношення між власними і запозиченими ресурсами, забезпечення кредитів, захищеність активів та інвестицій тощо.

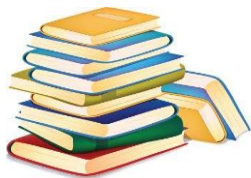
Особливу увагу слід приділити фінансовій безпеці держави. Фінансова безпека держави визначається здатністю держави забезпечити фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи й економічне зростання. Вона має зовнішні та внутрішні аспекти. У зовнішньому плані — це передусім забезпечення фінансової незалежності та фінансового суверенітету. До зовнішніх викликів фінансовій безпеці держави належать: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо і дефіцит платіжного балансу; залежність країни від отримання іноземних кредитів; нерегульований приплив іноземного капіталу та надання йому переваги порівняно з вітчизняним тощо.

Внутрішніми викликами фінансовій безпеці держави є: відсутність достатнього золотовалютного запасу; неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків; високий рівень інфляції; нерозвиненість фінансового і страхового ринків; дефіцит державного бюджету; платіжна криза; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний перелив валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон та ін.

В умовах зростання рівня інтеграції та консолідації фінансових ринків проблема фінансової безпеки виходить за межі національних кордонів і набуває міжнародного значення.

Під час розгляду цього питання необхідно також звернути увагу на індикатори (показники) фінансової безпеки. Серед основних індикаторів фінансової безпеки держави виділяють: рівень бюджетного дефіциту — не більше 3 % ВВП; розмір державного боргу (внутрішнього і зовнішнього) — не більше 60 % ВВП (відповідно до «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» — 55 %, при цьому зовнішній державний борг не повинен перевищувати 25 % ВВП, а внутрішній — 30 % ВВП); відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу до доходів державного бюджету має бути не більше 20 %, а внутрішнього — не більше 25 %; рівень інфляції не повинен перевищувати 107 % (до грудня попереднього року); обсяг готівки — не більше 4 % ВВП; рівень монетизації ВВП — не більше 50 %; обсяг кредитування банками реального сектору економіки — не менше 30 % ВВП.

На практиці фінансова безпека пов'язана насамперед із протидією незаконним способам отримання, привласнення і витрачання грошових коштів, а також із протидією розвитку негативних процесів — інфляції, не платежів, із підтриманням належної платоспроможності та ліквідності тощо. Центральне значення при цьому мають нормативно-правова база і правова захищеність, інформаційне забезпечення і фінансовий контроль.

Зміст основних понять і термінів за темою

Бюджетна політика — сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування бюджету, розподілу і використання бюджетних коштів, збалансування бюджету з метою впливу на соціально-економічний розвиток.

Бюджетне право — сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету, а також контролю за виконанням бюджету.

Бюджетний механізм — сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Грошово-кредитна (монетарна) політика — це сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо впливу на кількість грошей в обігу та їх вартість з метою забезпечення стабільності національної валюти та створення сприятливих умов для економічного розвитку.

Податкова політика — державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб. Її метою є формування бюджетних доходів за одночасного регулювання ділової активності підприємця. Реалізується через систему податків, податкових ставок і податкових пільг.

Податкове право — сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків: визначають порядок їх справляння, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також установлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства.

Фінансова безпека — це фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Фінансова безпека держави має провідне значення і визначається її здатністю забезпечити фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи й економічне зростання.

Фінансова ідеологія підприємства — система основних принципів реалізації фінансової діяльності підприємства, яка визначається головною метою його функціонування та фінансовим менталітетом його засновників і менеджерів. Фінансова ідеологія підприємства реалізується в його фінансовій політиці.

Фінансова політика держави — сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування й ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для розв'язання макроекономічних завдань.

Фінансова політика підприємства — сукупність цілей і заходів суб'єкта господарювання у сфері управління його фінансовими потоками, активами, капіталом, інвестиціями та ризиками. Вона є формою реалізації фінансової ідеології та стратегії підприємства у розрізі окремих аспектів його фінансової діяльності.

Фінансова стратегія — довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає розв'язання великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією.

Фінансова тактика — курс фінансової політики, спрямований на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків.

Фінансове право — сукупність правових норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність щодо мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Упровадження в життя фінансового права відбувається за допомогою фінансового законодавства.

Фіскальна політика — цілеспрямовані заходи держави щодо централізації в бюджеті частини виробленого ВВП та її використання для задоволення суспільних потреб. Фіскальна політика становить основу фінансової політики.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 3.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

3.1.1. Визначити сутність ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Фінансове право		
Фінансова політика		
Фінансова політика суб'єктів господарювання		
Фіскальна політика		
Фінансова безпека		
Бюджетна безпека		
Боргова безпека		

3.1.2. Установити, визначення яких саме термінів (понять) із запропонованого переліку в таблиці:

Визначення	Термін (поняття)
Визначення 1. Сукупність правових норм, які регулюють фінансові відносини та фінансову діяльність щодо мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів	1) фінансове право; 2) податкове право; 3) бюджетне законодавство; 4) фінансова політика; 5) фіскальна політика; 6) податкова політика; 7) монетарна політика; 8) фінансова стратегія; 9) фінансова тактика; 10) фінансова безпека.
Визначення 2. Сукупність цілеспрямованих заходів держави щодо формування й ефективного використання фінансового потенціалу країни, окремих регіонів і секторів економіки для розв'язання макроекономічних завдань	
Визначення 3. Цілеспрямовані заходи держави щодо централізації в бюджеті частини виробленого ВВП та її використання для задоволення суспільних потреб	
Визначення 4. Довгостроковий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає розв'язання великомасштабних завдань, визначених економічною і соціальною стратегією	
Визначення 5. Сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків — визначають порядок їх справляння, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також установлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства	

3.2. Тестові завдання

3.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Нормативно-правове забезпечення у сфері фінансів розробляє:

- а) Рахункова палата України;
- б) Фонд державного майна України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. Джерелами фінансового права є:

- а) Конституція України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Президент України;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 3. До напрямів фінансової політики належать:

- а) довго- та короткострокова;
- б) фінансова стратегія і фінансова тактика;
- в) директивна і регульовальна;
- г) фіскальна і монетарна;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 4. Фінансова стратегія держави передбачає:

- а) розроблення основних напрямів розвитку фінансів;
- б) мобільне перегрупування фінансових ресурсів у зв'язку з виникненням нових економічних проблем;
- в) спрямування фінансових ресурсів на вирішення найбільш гострих поточних проблем;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 5. Вбудованими автоматичними стабілізаторами є:

- а) грошова допомога з безробіття;
- б) грошова маса;
- в) грошова емісія;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 6. Фіскальна політика включає такі заходи:

- а) проведення операцій на відкритому ринку;
- б) регулювання платіжного балансу країни;
- в) фінансування бюджетного дефіциту;
- г) формування золото-валютних резервів НБУ;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 7. До важелів бюджетної політики належать:

- а) облікова ставка;

- б) бюджетні видатки;
- в) валютна інтервенція;
- г) норми обов'язкових резервів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 8. Фінансова політика суб'єктів господарювання спрямована на управління:

- а) виробництвом;
- б) основними засобами;
- в) капіталом;
- г) фінансовими менеджерами;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 9. Бюджетна безпека характеризується такими показниками:

- а) рівень виконання запланованих бюджетних показників;
- б) золото-валютні резерви НБУ;
- в) питома вага державного боргу у ВВП;
- г) купівельна спроможність національної валюти;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 10. Грошова безпека полягає:

- а) в забезпеченні достатнього обсягу фінансових ресурсів;
- б) у мінімізації дефіциту платіжного балансу;
- в) у досягненні високого рівня капіталізації банків;
- г) у підтримці купівельної спроможності національної грошової одиниці;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

3.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. До напрямів фінансової політики належать: а) економічна; б) цінова; в) монетарна; г) соціальна	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 2. Бюджетна політика передбачає: а) визначення складу і структури бюджетних доходів;	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

б) забезпечення стабільності грошового обігу; в) управління грошовою емісією		
Тест 3. Грошово-кредитна політика передбачає такі заходи: а) установлення митного режиму; б) регулювання валютного курсу; в) установлення джерел фінансування бюджетного дефіциту; г) управління державним боргом	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 4. Податкова політика передбачає такі заходи: а) збалансування бюджету; б) розподіл бюджетних коштів; в) формування дохідної бази держави для виконання покладених на неї функцій; г) управління державним боргом	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 5. Складовими фінансової безпеки є: а) енергетична безпека; б) інформаційна безпека; в) боргова безпека; г) ресурсна безпека	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

3.2.3. Дописати закінчення таких фінансових тверджень:

Предметом фінансового права є ...

Сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини і фінансову діяльність у суспільстві, — це ...

Суб'єктами фінансових правовідносин є ...

Фіскальна політика держави охоплює заходи і завдання у сфері ...

До вбудованих автоматичних стабілізаторів належать ...

Фінансова політика, яка спрямована на стримування ділової активності, проводиться тоді, коли ...

Фінансова політика, яка стимулює економічне зростання, включає такі фінансові заходи, як ...

Фінансовий стан суб'єкта (фізичної чи юридичної особи, держави, суспільства), який характеризується достатністю фінансових ресурсів для безперервного забезпечення індивідуальних, виробничих і суспільних потреб, а також фінансових резервів для запобігання та протидії негативному впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, — це ...

До внутрішніх фінансових загроз в Україні належать ...

Зовнішніми фінансовими загрозами для України є ...

Завдання 3.3. Правильні та хибні твердження

3.3.1. Чи правильні такі фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Предметом фінансового права є фінансове законодавство	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Фінансова стратегія спрямована на розв'язання довгострокових і великомасштабних завдань	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Фіскальна політика включає два напрями — бюджетну і грошово-кредитну політику	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. Складовою фінансової політики держави є політика управління структурою капіталу	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. Дискреційна фінансова політика передбачає автоматичну реакцію податкових надходжень на зростання/скорочення ВВП	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 6. Залежно від суб'єктів фінансових відносин виділяють бюджетну безпеку, боргову безпеку, валютну безпеку, безпеку інвестицій	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

3.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Фінансова політика держави — це сукупність юридичних норм, які регулюють фінансові відносини і фінансову діяльність у суспільстві.

2. Фінансова політика держави є одним із напрямів її економічної політики.

3. Для належного втілення в життя фінансової політики має бути відповідне розроблене й ухвалене фінансове законодавство.

4. Ефективна фінансова політика держави завжди має бути спрямованою на стимулювання ділової активності.

5. Дискреційна фіскальна політика означає необхідність ухвалення державою рішень у відповідь на зміни економічної ситуації.

6. Податкові пільги становлять одну із загроз фінансовій безпеці держави.

7. Переважання іноземних інвестицій над внутрішніми інвестиціями становить одну із загроз фінансовій безпеці.

8. Безпечним є бюджетний дефіцит, рівень якого нижчий 60 % ВВП.

9. Необхідність розроблення заходів із фінансової безпеки зумовлена існуванням невизначеності та ризиків.

АНАЛІТИ ЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 3.4. Порівняльний аналіз

3.4.1. Дати порівняльну характеристику наведених нижче понять за вказаними параметрами:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Стимулювальна фіскальна політика	Стримувальна фіскальна політика
Фаза економічного циклу, на якій проводиться ця політика		
Політичні заходи у сфері оподаткування		
Політичні заходи щодо бюджетних видатків		
Політика щодо збалансованості бюджету		

3.4.2. Визначити види фіскальної політики держави, яким характерні відповідні заходи, та заповнити таблицю. Якщо зазначена характеристика правильна, то замість «?» поставте «+», а якщо ні, то — «-».

Стимулювальна фіскальна політика	Заходи	Стримувальна фіскальна політика
?	Підвищення ставок податків, введення нових видів податків,	?

	відміна податкових пільг	
?	Зниження ставок податків, відміна окремих видів податків, розширення податкових пільг	?
?	Ухвалення рішень про збільшення обсягів бюджетних видатків	?
?	Ухвалення рішень про скорочення обсягів бюджетних видатків	?
?	Свідоме збільшення державою бюджетного дефіциту	?
?	Ухвалення державою рішення про бюджетний надлишок	?

Завдання 3.5. Робота із законодавством

3.5.2. Верховна Рада України щорічно приймає Постанову, яка схвалює «Основні напрями бюджетної політики на ... рік». Проведіть аналіз такої Постанови Верховної Ради на поточний рік і дайте відповіді на такі питання:

- 1) пріоритети, які передбачено на відповідний рік;
- 2) завдання бюджетної політики на відповідний рік;
- 3) завдання у сфері оподаткування;
- 4) основні макропоказники, які визначатимуть бюджетну політику.

Завдання 3.6. Робота в малих групах

3.6.1. SWOT-аналіз ситуацій

1) Опис ситуації: В умовах постійно низьких темпів зростання ВВП уряд планує провести податкову реформу, яка передбачає суттєве зниження ставок основних бюджетоутворюючих податків — податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість — з метою стимулювання ділової активності.

Завдання:

Проведіть SWOT-аналіз податкової реформи.

Таблиця для SWOT-аналізу:

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище (чинники, що підконтрольні суб'єкту)	Визначте сильні сторони (чинники)	Визначте слабкі сторони (чинники)
Зовнішнє середовище (чинники, що не підконтрольні суб'єкту)	Визначте можливості (чинники-сприяння)	Визначте загрози (чинники-перешкоди)

2) Опис ситуації: Національна економіка переживає економічне піднесення, завдяки чому суттєво зросли доходи державного бюджету. На цій основі уряд планує підвищити рівень соціального забезпечення — розміри пенсій і соціальних допомог.

Завдання:

Проведіть SWOT-аналіз запланованого урядом рішення.

Таблиця для SWOT-аналізу:

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище (чинники, що підконтрольні суб'єкту)	Визначте сильні сторони (чинники)	Визначте слабкі сторони (чинники)
Зовнішнє середовище (чинники, що не підконтрольні суб'єкту)	Визначте можливості (чинники-сприяння)	Визначте загрози (чинники-перешкоди)

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Взаємозв'язок фінансового права і фінансової політики держави.
2. Роль фінансової політики в узгодженні окремих напрямів суспільного розвитку.
3. Шляхи узгодження монетарної і фіскальної політики держави.
4. Кейнсіанська фінансова політика чи монетаристські принципи фінансової політики держави: вибір для України.
5. Завдання фінансової політики суб'єктів господарювання на сучасному етапі розвитку України.
6. Взаємозв'язок фінансової безпеки держави і фінансової безпеки суб'єктів господарювання.
7. Внутрішні та зовнішні загрози фінансовій безпеці держави.
8. Тенденції інфляційних процесів в Україні.
9. Індикатори фінансової безпеки України: моніторинг загроз.
10. Пріоритетні завдання поточної бюджетної політики України.
11. Актуальні проблеми податкової політики України.
12. Проблеми боргової політики України.
13. Грошово-кредитна політика НБУ: сучасні здобутки і проблеми.
14. Проблеми і шляхи вдосконалення кредитної політики держави в Україні.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Конституція України. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.

2. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. Варналія З. С. — К. : Знання, 2009. — 647 с.
3. Кремень О. І. Фінанси : навч. посіб. / О. І. Кремень, В. М. Кремень. — К. : Центр учбов.літератури, 2012. — 416 с.
4. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2001. — 240 с.
5. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов.літератури, 2009. — 312 с.
6. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.
7. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. 2469-VIII.
2. Про Стратегію національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26.05..2015 р. № 287/2015,.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № v1277731-13.
4. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Лагутін. — К. : КНТЕУ, 2007. — 248 с.
5. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія/ В. Опарін. — К. : КНЕУ, 2005. — 240 с.
6. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3 т. / за ред. А. І. Даниленка.— К. : Фенікс, 2008.

Тема 4. Податки. Податкова система

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності податку, його специфічних ознак та функцій;
- осмислення сутності окремих понять і термінів, що визначають зміст податкових відносин: плата, податок, збір, відрахування і внески;
- розуміння змісту та особливостей елементів системи оподаткування та можливість застосування їх до конкретних податків;
- здатність класифікувати податки та розуміти переваги, недоліки й особливості кожної їх групи;
- уміння орієнтуватися в особливостях нарахування загальнодержавних та місцевих податків і зборів;
- формування фінансової грамотності під час дослідження податкової системи;
- формування фінансової грамотності щодо відповідальності за сплату податків та зборів.

Перелік ключових понять і термінів за темою:

податок; функції податків; елементи оподаткування; суб'єкт (платник) податку, носій податку, податковий агент; об'єкт оподаткування, податкова база; одиниця оподаткування; податкова ставка, прогресивна, регресивна і пропорційна ставка, шкала оподаткування; джерело сплати податку; податкова квота; податкові пільги; прямі й непрямі податки; реальні й особисті податки; фіскальна монополія, акцизи, мито, митний тариф, загальнодержавні й місцеві податки; розкладні та окладні податки; перекладання податків; ухилення від сплати податків; уникнення податків; податковий тягар; податковий борг; система оподаткування і податкова система.

Питання до теми

1. Характерні ознаки економічної сутності податків
2. Економічний зміст функції податків
3. Податкова система і податкова політика
4. Елементи оподаткування, їх характеристика, класифікація податків
5. Характеристика загальнодержавних податків і зборів
6. Характеристика місцевих податків і зборів
7. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів

1. Характерні ознаки економічної сутності податків

Економічна сутність податків проявляється в грошових відносинах, які складаються в державі з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави. Загальним джерелом податкових надходжень є ВВП, який формує первинні грошові доходи учасників суспільного виробництва і держави як організатора господарської діяльності у національному масштабі. Однак процес вартісного розподілу валового

продукту не обмежується утворенням первинних грошових доходів, а продовжується в розподілі грошових доходів основних учасників суспільного виробництва на користь держави. Тобто за своїм економічним змістом податки — основний інструмент державного розподілу і перерозподілу частини доданої вартості — національного доходу.

Податки мобілізують значну частину вартості додаткового продукту і частину вартості необхідного продукту, призначену на відтворення робочої сили. Присвоєння державою частки додатної вартості здійснюється через примус на основі юридичних законів.

Розглядаючи податки як вихідну категорію державних фінансів, необхідно розібратися з податковими термінами, а також з елементами системи оподаткування. У фінансовій термінології вживають п'ять термінів, що визначають податкові відносини: плата, податок, збір, відрахування і внески. Основні характерні особливості податку, порівняно з іншими обов'язковими платежами такі:

- справляння на умовах безповоротності. Повернення податку можливе тільки в разі його переплати або якщо законодавством передбачені пільги щодо цього податку;

- односторонній характер установа. Оскільки податок сплачується з метою покриття суспільних потреб, які в основному відокремлені від індивідуальних потреб кожного платника, то він є індивідуально безповоротним. Податкові відносини мають односторонню спрямованість — від платника до держави. Сплата податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

- сплачується лише до бюджету, а не до іншого централізованого або децентралізованого фонду;

- не має цільового призначення;

- є виключно атрибутом держави і базується на актах вищої юридичної сили — законах.

Таким чином, податки — обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі розподілу і перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Оскільки процес справляння податків пов'язаний із соціальним статусом (рівнем добробуту) конкретних платників податків, то податок відповідно до його сутності слід розглядати не тільки як економічну, а й суспільно-соціальну категорію. Ця сторона податкових відносин виявляється під час «обміну» податків на суспільні блага і трансфертні платежі. При цьому податки розглядаються як ціна, яку слід заплатити за послуги держави.

2. Економічний зміст функції податків

Сутність податків як економічної категорії проявляється в їхніх функціях. Деякі економісти наділяють податки функціями, що властиві й

фінансам, тобто розподільною і контрольною, інші розглядають фіскальну й економічну. Іноді економічну функцію поділяють на регулюючу та стимулюючу.

Податки безпосередньо пов'язані з розподільною функцією в частині перерозподілу вартості ВВП між державою та юридичними і фізичними особами. Вони є методом централізації ВВП у бюджеті, виконуючи у такий спосіб фіскальну функцію, яка і визначає суспільне призначення податків. Для того щоб забезпечити процес формування доходів бюджету, податки мають бути постійними, стабільними й рівномірними (у територіальному розрізі). Постійність означає, що податки мають надходити до бюджету рівномірно протягом бюджетного року в чітко встановлені строки. Стабільність визначається високим рівнем гарантій того, що передбачені доходи будуть отримані в повному обсязі. Рівномірність розподілу податків у територіальному розрізі необхідна для забезпечення достатніми доходами всіх ланок бюджетної системи.

Регулююча функція податків дає змогу державі регулювати пропорції розподілу вартості валового внутрішнього продукту, впливаючи цим на процес виробництва, нагромадження капіталу, інвестування, платоспроможний попит і пропозицію. Питання про те, наскільки ефективно держава може використовувати регулюючу функцію податків, було і залишається одним із центральних питань теорії оподаткування.

3. Податкова система і податкова політика

Сукупність загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, форм і методів їх установлення, зміни, скасування, обчислення, сплати і справляння, а також забезпечення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування, організація роботи з податкового контролю визначається як податкова система. Основною складовою податкової системи є система оподаткування — сукупність установлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також механізмів і способів їх розрахунку і сплати до бюджету та державних цільових фондів.

Принципи оподаткування, які вперше були сформульовані А. Смітом у праці «Дослідження природи і причин багатства народів», зводяться до чотирьох постулатів: загальність, справедливість, визначеність, зручність. Ці загальні принципи оподаткування поступово розширювалися під впливом соціально-економічних і політичних перетворень, що відбувались у світі. Податкова система — продукт податкового законодавства. Вона створюється в результаті прийняття низки законодавчих актів, які затверджують відповідні принципові положення, види податків, порядок нарахування й утримання кожного з них, обов'язки для всіх суб'єктів оподаткування.

Науковий підхід до характеристики внутрішньої сутності і суспільного призначення податкової системи визначають такі принципи:

- принцип вигоди та адміністративної зручності;
- принцип платоспроможності;

— принцип визначальної бази.

З позицій фінансової теорії ефективна податкова система характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг. Водночас за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими і доцільними. Зокрема, вони можуть бути засобом підтримки галузей, які потребують державного регулювання, а також проведення соціальної політики, сприяти структурній перебудові економіки, стимулюванню інвестицій. До видів податкових пільг належать:

- установлення неоподаткованого мінімуму;
- звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій населення;
- зниження податкових ставок;
- звільнення від оподаткування окремих елементів об'єкта оподаткування;
- податковий кредит;
- податкові канікули.

При використанні податкових пільг податкове навантаження переміщується з одних платників на інших. Рівень впливу податків на окремих платників (мікрорівень) або на економіку в цілому (макрорівень) являє собою податковий тягар (податкове навантаження, податковий тиск). Визначення податкового навантаження є дискусійним питанням. Одним із методів розрахунку на макрорівні відповідно до правил міжнародної статистики є такий показник, як частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті, який називають податковим коефіцієнтом (Кп). Він розраховується за формулою:

$$Кп = ПН / ВВП,$$

де ПН — податкові надходження бюджету, грн;

ВВП — обсяг ВВП, грн.

Однак цей показник не показує реального значення податкового тягара, оскільки існують чинники, які впливають на податковий коефіцієнт.

Однією з найсерйозніших проблем, що постають перед державою, є недотримання податкового законодавства. Слід розрізняти ухилення від сплати податку й уникнення сплати податків. Уникнення сплати податку — це зміна поведінки з метою зменшення податкових зобов'язань, наприклад штучне збільшення витрат, прискорене списання амортизації, благодійні фонди тощо. На відміну від уникнення сплати податків ухилення від сплати є порушенням податкового законодавства і полягає в несплаті податків.

Причини виникнення ухилення від оподаткування можна поділити на три умовні категорії: правові; економічні; моральні. Правові причини криються в нестабільності і складності податкового законодавства. Економічні причини зумовлені дією досить високих податкових ставок і неможливістю деяких платників податків вчасно і повно платити податки. Моральними причинами є низька правова культура, неприязне ставлення до

наявної податкової системи і, не в останню чергу, корисливість платників податків.

Невиправдане зростання обсягів несплачених податків — податковий борг — гальмує процеси макрофінансової стабілізації та економічного зростання, звужує можливості держави щодо підвищення купівельної спроможності споживачів. Виникнення податкового боргу пов'язано з порушенням юридично встановлених вимог правильності нарахування і строків сплати податків, що мають наслідком зменшення надходжень до бюджету.

За формою прояву податковий борг поділяється на відкритий і прихований. Відкритий — не внесена в установлений термін узгоджена сума податкового зобов'язання. Прихований — не сплачені податки внаслідок допущення помилок під час нарахування або умисного заниження об'єктів оподаткування.

Здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податкових платежів до бюджетів покладено на Державну податкову службу України. За порушення правильності обчислення, своєчасності й повноти сплати податків і зборів до бюджетів та державних цільових фондів передбачено такі види відповідальності залежно від характеру учиненого податкового правопорушення: адміністративну, фінансову, кримінальну.

Свідоме використання податків для досягнення певних цілей відбувається в межах податкової політики, яку проводить держава. Податкова політика — діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Кожна конкретна податкова система є відображенням податкової політики, яка має бути спрямована на розв'язання довгострокових і короткострокових поставлених перед суспільством завдань. Податкова політика проводиться відповідно до таких принципів:

- соціальна справедливість;
- рівнонапруженість;
- ефективність;
- стабільність і передбачуваність;
- гнучкість.

4. Елементи оподаткування, їх характеристика, класифікація податків.

До елементів системи оподаткування відносять: суб'єкт та об'єкт податку, джерело податку, одиницю оподаткування, ставку податку, податкову квоту.

Суб'єкт, або платник, — це фізична чи юридична особа, яка безпосередньо його сплачує. Проте реальним платником є носій податку, або споживач, який сплачує вартість товарів і послуг, а відповідно і все, що відображено в цінах.

Об'єкт оподаткування вказує на те, що саме оподатковується податком.

Одиниця оподаткування — це одиниця виміру (фізичного чи грошового) об'єкта оподаткування (наприклад, оцінка землі — у гектарах, сотих гектара, квадратних метрах).

Джерело сплати податку — це дохід платника, з якого він сплачує податок.

Податкова ставка — це встановлений державою розмір податку на одиницю оподаткування. Податкові ставки бувають: універсальні — установлюється єдина ставка для всіх платників; диференційовані — кілька ставок. Диференціація ставок може відбуватись у двох напрямках:

(1) у розрізі платників;

(2) у розрізі різних характеристик і оцінок об'єкта оподаткування.

За побудовою податкові ставки поділяються на:

— тверді — установлюються в грошовому виразі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні. Вони можуть бути: *фіксовані* — установлені в конкретних сумах; *відносні* — визначені відносно певної величини (наприклад, у відсотках до мінімальної заробітної плати);

— відсоткові — установлюються тільки щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вираз. Поділяються на три види:

- пропорційні — це єдині ставки, що не залежать від розміру об'єкта оподаткування;

- прогресивні — ставки, розмір яких зростає в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування. Прогресія шкали може бути: *простою* — за простої шкали підвищені ставки застосовуються до всього об'єкта оподаткування; *ступінчастою* — за ступінчастою шкалою прогресії підвищені ставки застосовуються не до всього об'єкта оподаткування, а тільки до тієї його величини, що перевищує інтервальні обмеження;

- регресивні — це такі ставки, розмір яких зменшується в міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування.

Податкова квота — частка податку в доході платника.

Під час вивчення даного питання необхідно звернути увагу на податкове законодавство, насамперед на Податковий кодекс України, де визначені обов'язкові елементи будь-якого податку, що встановлюється в Україні (ст. 7).

Краще зрозуміти сутність податків та їх вплив на економіку можна за допомогою класифікації податків за певними ознаками:

- за формою оподаткування;
- за економічним змістом об'єкта оподаткування;
- залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки;
- за способом справляння.

Історично найдавнішою класифікацією податків є їх поділ залежно від форми оподаткування на прямі й непрямі. Критерієм такого поділу стала можливість перекладення податку на плечі споживача. Прямі податки встановлюються безпосередньо стосовно платника, їх розмір залежить від

масштабів об'єкта оподаткування. Коли оподатковується прибуток, земля, капітал або дохід фізичної особи, то це — прямий податок, який безпосередньо залежить від величини певної власності. Такий принцип оподаткування більшістю економістів світу вважається найсправедливішим. Разом з тим форма прямого оподаткування потребує складного механізму справляння податків, бо виникають проблеми обліку об'єкта оподаткування та ухилення від сплати податку. Тому, незважаючи на справедливість прямих податків, податкова система не може обмежуватися тільки ними. Це був би однобокий підхід, згубний для будь-якої податкової системи.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг. На відміну від прямих податків їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходу. Непрямі податки включаються в ціни товарів і вважаються несправедливими. Разом з тим непрямі податки мають низку істотних переваг:

- їх сплачує практично все населення країни, і широка база оподаткування сприяє зростанню доходів бюджету;
- простота сплати і регулярність надходження до бюджету;
- адміністрування непрямих податків не потребує розширення податкового апарату.

Згодом для поділу податків на прямі і непрямі перестали використовувати критерій перекидання, оскільки за певних умов прямі податки також можуть бути перекиданими на споживачів продукції чи послуг через механізм зростання цін; а тягар непрямих податків, навпаки, не завжди повністю перекидається на споживача, якщо попит на товари виявляється досить еластичним і обсяг реалізації зменшується при підвищенні ціни. Сьогодні всі прибуткові та майнові податки (у тому числі на дарування, спадщину, купівлю-продаж цінних паперів тощо) належать до прямих, усі податки на споживання — до непрямих.

За економічним змістом об'єкта оподаткування розрізняють п'ять груп податків: на майно; на використання різних ресурсів (землі, води, корисних копалин і т. п.); на дохід чи прибуток; на різні дії — юридичні та господарські акти, фінансові операції, реалізацію продукції тощо; на споживання: ПДВ, акцизний збір, мито.

За рівнем державних структур, що впроваджують податки, розрізняють загальнодержавні податки (установлюються найвищим органом влади в державі — парламентом, є обов'язковими до сплати за єдиними ставками на всій території країни, можуть формувати дохідну частину як державного, так і місцевих бюджетів) і місцеві податки та збори (установлюються місцевими органами влади, є обов'язковими до сплати за встановленими ставками тільки на певній території, надходять виключно до місцевих бюджетів).

За способом установлення податкових зобов'язань податки поділяють на розкладні та окладні.

5. Загальнодержавні податки і збори

Податок на додану вартість (ПДВ)

Платниками ПДВ є всі фізичні і юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність на території України. Об'єктом оподаткування ПДВ є виручка від реалізації товарів, робіт, послуг за винятком суми, що сплачена платником податку своїм постачальникам.

В Україні встановлена ставка ПДВ – 20%.

З метою стимулювання експорту та режимі безмитної торгівлі та вільної митної зони передбачена ставка податку – 0 %.

Для операцій з імпорту окремих лікарських засобів, медичних виробів, медичного обладнання ставка ПДВ становить 7%.

Суб'єкт підприємництва сплачує до бюджету суму ПДВ, обчислену як різницю між сумою ПДВ з реалізації товарів, робіт, послуг (податкове зобов'язання) та сумою ПДВ в придбаній сировині, матеріалах, електроенергії, оплачених послугах, тощо (податковий кредит) і таким чином оподатковується саме додана вартість.

З точки зору бухгалтерського обліку, у бюджет суб'єкт підприємництва сплачує різницю між оборотом по податковому зобов'язанню і оборотом по податковому кредиту.

$$\begin{array}{rcl} \text{Сума ПДВ належна до} & = & \text{Сума податкового} \\ \text{сплати у бюджет} & & \text{зобов'язання} & - & \text{Сума податкового} \\ & & & & \text{кредиту} \end{array}$$

Залежно від середньомісячної величини податку, ПДВ сплачується до бюджету щомісячно або щодавно.

Підприємства в яких відсутнє податкове зобов'язання мають право на бюджетне відшкодування ПДВ - повернення ПДВ з бюджету. Бюджетне відшкодування ПДВ може здійснюватися двома способами:

- 1) повернення коштів на банківський рахунок підприємства;
- 2) в рахунок податкових зобов'язань майбутніх податкових періодів.

Спосіб відшкодування ПДВ підприємство обирає самостійно, результаті вибору відображається в декларації з ПДВ того періоду, та підсумками якого платник набуває права на відшкодування. При поданій підприємством декларації з ПДВ та заяви про повернення суми бюджетного відшкодування, орган Державної фіскальної служби (ДФС) проводить документальну камеральну (перевірка, що проводиться контролюючими органами виключно на підставі даних, відображених у податкових деклараціях, без виїзду на підприємство) перевірку. Казначейство після отриманим висновку ДФС перераховує суму бюджетного відшкодування на рахунок підприємства.

Сума бюджетного відшкодування, не повернена підприємству в строк, вважається бюджетною заборгованістю, що відображається в другому розділі активу балансу підприємства як дебіторська заборгованість з бюджетом,

При імпорті товарів на митну територію України, підприємства-імпортери на суму податкового зобов'язання з ПДВ імпортованих товарів мають право на випуск податкового векселя.

Податковий вексель - це. письмове безумовне грошове зобов'язання підприємства (імпортера) сплатити до бюджету відповідну суму коштів, яке видається підприємством на відстрочення сплати ПДВ, що справляється у разі імпорту товарів на митну територію України. Податкові - зобов'язання щодо сплати ПДВ при імпорті товарів на митну територію України виникають в день оформлення вантажної митної декларації, але сплату можна підстрочити шляхом видачі податкового векселя. На 30-й календарний день з дня видачі податкового векселя, сума зазначена у векселі включається до суми податкових зобов'язань підприємства (сума окремо до бюджету не сплачується, а разом з іншими податковими зобов'язаннями за результатами податкового періоду), а податковий вексель вважається погашеним,

Датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ вважається дата будь-якої з подій, що сталася раніше: дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг; дата відвантаження товарів, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Оскільки ПДВ є найбільшим джерелом доходів бюджету в Україні, контролю за його сплату приділяється особлива увага, Тому всі платники ПДВ (і покупець товарів/робіт/послуг і продавець товарів/робіт/послуг) після проведення кожної операції зобов'язані реєструвати податкові накладні в Єдиному реєстрі податкових накладних. Відсутність факту реєстрації платником податку продавцем товарів, послуг податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних не дає права покупцю на включення сум податку на додану вартість до податкового кредиту та не звільняє продавця від обов'язку включення суми податку на додану вартість, вказаної в податковій накладній, до суми податкових зобов'язань за відповідний звітний період. Виявлення розбіжностей даних податкової декларації та даних Єдиного реєстру податкових накладних є підставою для проведення контролюючими органами документальної перевірки.

Акцизний податок

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції, що включається до ціни таких товарів (продукції) Об'єктами оподаткування акцизним податком є операції з:

– реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів/продукції (пальне, електроенергія, алкогольні напої, пиво, спирт етиловий, спиртові дистиляти; тютюнові вироби, тютюн, промислові замітники тютюну, автомобілі легкові, вантажні, інші транспортні засоби, призначені для перевезення 10 і більше осіб; кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли);

- реалізація підприємствами роздрібною торгівлю підакцизних товарів;
- ввезення підакцизних товарів /продукції на митну територію України.

Платниками податку є особи, які;

- виробляють підакцизні товари (продукцію).
- ввозять і реалізують підакцизні товари (продукцію) на митній території України.
- реалізують пальне;
- власники ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль,
- виробники електричної енергії і продають її поза оптовим ринком електричної енергії.

Не підлягає оподаткуванню акцизним податком:

- експорт підакцизних товарів (продукції) за межі митної території України
- реалізація електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії;
- реалізації автомобілів спеціального призначення (швидка медична допомога, пожежна і техногенна безпеки тощо) та легкових автомобілів для інвалідів, оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, коштів фондів загальнообов'язкового державного страхування;
- ввезення фізичними особами на митну територію України підакцизних товарів в обсягах, що не перевищують норм безмитного ввезення.

Ставки виданого податку встановлюються адвалорні (в % від вартості) та специфічні (в грошових одиницях за одиницю ваги, об'єму, або в інших натуральних показниках товару/продукції), адвалорні і специфічні одночасно {Наприклад: обчислення сум податку з тютюнових виробів здійснюється одночасно за адвалерними та специфічними станками)

Специфічні ставки акцизного податку визначені в абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін Податкового кодексу щодо ставок оподаткування акцизного податку.

Оподаткування продажу алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюється шляхом їх маркування.

Маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів наклеювання марки акцизного податку на пляшку (упаковку) алкогольного напою чи пачку (упаковку) тютюнового виробу.

Марка акцизного податку спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів.

ДФС забезпечує ведення обліку обсягів пального у системі електронного адміністрування реалізації пального. Одиницею обліку обсягів пального в системі електронного адміністрування реалізації пального є літри, приведені до температури 15°C. Система електронною адміністрування реалізації пального забезпечує автоматичний облік в розрізі платників

податку за кожним кодом товарів під категорії пального. Платникам акцизного податку автоматично відкриваються облікові картки в системі електронного адміністрування реалізації пального за кожним кодом товарної під категорії.

Акцизний податок сплачується кожного місяця. Базовий податковий період для сплати акцизного податку відповідає календарному місяцю після подання декларації.

Мито

Митні платежі – податки, що справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України на підставі Митного кодексу України. Платниками є декларанти (фізичні і юридичні особи, які декларують товари - подають митну декларацію) товарів, які переміщуються через митний кордон.

Об'єктом оподаткування є митна вартість товарів, або їх кількісна оцінка, що залежить від встановлених ставок. Ставки мита встановлюються у % до митної вартості (таке мито називаються адвалерним) та у твердих ставках - в грошових одиницях на одиницю товару, чи певну одиницю його характеристики (таке мито називається специфічним)

В залежності від того який митний режим встановлено є Україні для тієї чи іншої країни походження товарів, процентні ставки мита бувають повні, пільгові і преференційні.

Відповідно до мети переміщення товарів через митний кордон України та на підставі документів, що подаються митному органу для здійснення митного контролю та митного оформлення, декларантом можуть бути визначені такі види митного режиму:

- імпорт;
- реімпорт;
- експорт;
- реекспорт;
- транзит;
- тимчасове ввезенім (вивезення);
- митний склад;
- спеціальна митна зона;
- магазин безмитної торгівлі;
- переробка на митній території України;
- переробка та межами митної території України;
- знищення або руйнування;
- відмова на користь держави

Мита сплачується до або під час перетину кордону.

Податок на прибуток підприємств

Платниками податку на прибуток є юридичні особи-резиденти - суб'єкти підприємницької діяльності, які провадять господарську діяльність як на території України, так і та її межами та юридичні особи-нерезиденти, юридичні особи, які отримують доходи з джерелом походження з України.

Не є платниками податку неприбуткові підприємства, установи та організації (бюджетні установи; громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди; спідки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб: житлово-будівельні дачні, садівничі, гаражні кооперативи (товариства); об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків; професійні спілки, організації роботодавців тощо).

Базова ставка податку становить 18%. Податок на прибуток сплачується щокварталу.

Об'єктом оподаткування є прибуток, обчислений шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу.

Рентна плата

Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин

Рентна плата складається з:

рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;

рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин:

рентної плати за спеціальне використання води;

рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів;

рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України;

рентної плати за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України.

Ставки рентної плати визначені у абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін Податкового кодексу щодо ставок рентної плати.

Платниками рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин є:

- суб'єкти господарювання, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами з метою видобування корисних копалин в межах зазначених у спеціальних дозволах

- землевласники та землекористувачі, що провадять господарську діяльність з видобування підземних вод на підставі дозволів (у обсязі понад 13 кубічних метрів на особу в місяць).

Платники рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин видобувають корисні копалини / мінеральну сировину на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами. Спеціальний дозвіл, наданий підприємству є нематеріальним активом в його балансі.

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин є обсяг товарної продукції (видобутої корисної копалини / мінеральної сировини) підприємства обчислений за фактичними цінами реалізації товарної продукції (тоді об'єктом оподаткування є сума доходу, отриманого з реалізації видобутої корисної копалини / мінеральної сировини) або за розрахунковою вартістю товарної продукції (застосовується якщо фактична ціна реалізації деяких корисних копалин встановлюється органами державної влади, тоді собівартість видобутку є більшою ніж дохід підприємства).

Фактична ціна реалізації для газу природного залежить від призначення газу (побутові споживачі та виробники теплової енергії).

Ставки рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин встановлюються у % від вартості товарної продукції підприємства (видобутої корисної копалини / мінеральної сировини) Ставки коректуються на коригуючі коефіцієнти, які визначаються залежно від виду корисної копалини, мінеральної сировини та умов її видобування.

Рентна плата сплачується щокварталу, після подання декларації.

Базовий податковий період для рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин за видобування нафти, конденсату, природного газу, попутного газу, етану, пропану, бутану дорівнює календарному місяцю. Така рентна плата сплачується щомісяця після подання податкової декларації.

Рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Платниками рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, є юридичні та фізичні особи - суб'єкти господарювання, які використовують у межах території України ділянки надр для:

- зберігання природного газу, нафти, газоподібних та інших рідких нафтопродуктів;
- витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції;
- вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин;
- зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів;
- провадження інших видів господарської діяльності.

Ставки рентної плати встановлюються в гривнях за одиницю обсягу користування надрами (куб. метрів/ кв. метрів), гривень на рік залежно від корисних властивостей надр і ступеня екологічної безпеки під час їх використання. Рентна плата сплачується щокварталу, після подання декларації.

Рентна плата та користування радіочастотним ресурсом України

Радіочастотний ресурс є обмеженим, обмеженість виражається в тому, що однією і тією ж смугою радіочастот може користуватися тільки один

суб'єкт господарювання. Тому виникає необхідність регламентації використання радіочастот та допомогою ліцензування.

Використання радіочастотного ресурсу - це діяльність користувачів радіочастотного ресурсу, пов'язана з випромінюванням електромагнітної енергії в межах радіочастотного спектра.

Рентну плату за користування радіочастотним ресурсом України сплачують юридичні і фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням радіоелектронних, засобів або радіо випромінювальних пристроїв, і яким надано право користуватися радіочастотним ресурсом в межах виділеної частини смуг радіочастот загального користування на підставі дозволу чи ліцензії. Дозвіл на експлуатацію радіоелектронного засобу та випромінювального пристрою для технологічних користувачів та для розповсюдження телерадіопрограм чи ліцензія на користування радіочастотним ресурсом України, надані підприємству є нематеріальним активом в його балансі і підлягають амортизації.

Об'єктом оподаткування рентною платою за користування радіочастотним ресурсом є ширина смуги радіочастот у відповідному регіоні (зазначена в ліцензії або в дозволі). Рентна плата починає сплачуватися з дня видачі дозволу чи ліцензії. Ставки рентної плати встановлено за 1 МГц смуги радіочастот на місяць в гривнях. Рентна плата сплачується щомісяця, після подання декларації.

Рентна шиття за спеціальне використання води

Платниками рентної плати за спеціальне використання води є водокористувачі – юридичні особи і фізичні особи-підприємці, які використовують воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (первинні водокористувачі) за/або від первинних або інших водокористувачів (вторинні водокористувачі), та використовують воду для потреб гідроенергетики, водного транспорту і рибництва. Не є платниками рентної плати за спеціальне використання води водокористувачі, які використовують воду виключно для задоволення питних і санітарно-гігієнічних потреб населення.

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання води є фактичний обсяг води, який використовують водокористувачі, з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання.

Ставки рентної плати за спеціальне використання води диференціюються в залежності від басейну річок для поверхневих вод, та області України для підземних вод і встановлюються в гривнях за 100 куб. метрів.

Рентна плата обчислюється виходячи з фактичних обсягів використаної води (підземної, поверхневої, отриманої від інших водокористувачів) з урахуванням обсягу втрат води в їх системах водопостачання, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування, лімітів використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

Рентна плата сплачується щокварталу, після подання декларації.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів

Платниками рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є лісокористувачі - юридичні особи та фізичні особи - підприємці, які здійснюють спеціальне використання лісових ресурсів на підставі спеціального дозволу (лісорубного квитка або лісового квитка), або довгострокове тимчасове користування лісами

Об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів є:

деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування;

деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, вибіркової санітарні рубки, вибіркової лісовідповідні рубки, рубки, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні рубки і рубки переформування; з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо;

другорядні лісові матеріали - заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів;

побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувань);

використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

Ставки рентної плати встановлюються в гривнях за 1 щільний куб. метр деревини і є диференційовані по:

поясах лісів (перший пояс - усі ліси, за винятком лісів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і лісів гірської зони Львівської області, другий пояс - ліси Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і ліси гірської зони Львівської області), ставки рентної плати для лісів першого поясу є вищим ніж для лісів другого поясу;

лісозаготівельних розрядах, встановлюються для кожного кварталу площі лісу (урочища), виходячи з відстані між центром кварталу і найближчим нижнім складом лісозаготівельника;

породах дерев;

та їх величині (великі, середні, дрібні, дров'яні (з корою).

Сума рентної плати зазначається у спеціальному дозволі. Дозвіл видається на 1 рік. Рентна плата сплачується щокварталу рівними частинами від суми рентної плати, зазначеної в спеціальних дозволах. Лісокористувачі, які допустили неповну заготівлю деревини, що дозволена для вирубки за виписаними лісорубними квитками, або взагалі її не проводили, сплачують рентну плату повністю за всю дозволену для заготівлі кількість деревини, що зазначена в дозволі.

Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України

Об'єктом оподаткування рентною платою:

для нафти та нафтопродуктів є їх фактичні обсяги, що транспортуються територією України;

для аміаку є сума добутків відстаней відповідних маршрутів його транспортування (переміщення), узгоджених між платником рентної плати та замовником, на обсяги аміаку, транспортованого (перемішеного) кожним маршрутом транспортування.

Ставки оподаткування встановлено в доларах США за транспортування однієї тонни нафти магістральними нафтопроводами; в доларах США за транспортування однієї тонни аміаку за кожні 100 кілометрів відстані відповідних маршрутів його транспортування.

Рентна плата сплачується щомісяця, після подання декларації.

Екологічний податок

Екологічний податок - загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів.

Платниками податку є особи, що в результаті своєї господарської діяльності здійснюють:

– викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (оксиди азоту, аміак, ангідрид сірчистий, ацетон, бензопірен,бутилацетат, ванадію п'ятиокис, водень хлористий, вуглецю окис, вуглеводні газоподібні фтористі сполуки, тверді речовини, кадмію сполуки, марганець та його сполуки, нікель та його сполуки, озон. ртуть та її сполуки, свинець та його сполуки, сірководень, сірковуглець, спирт бутиловий, стирол, фенол, формальдегід, хром та його сполуки);

– скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

– утворення, розміщення і зберігання відходів, втому числі радіоактивних відходів

Ставки екологічного податку визначені у абсолютних значеннях, тому Верховна Рада України щорічно приймає закон про внесення змін Податкового кодексу щодо ставок екологічного податку. Суми екологічного податку, обчислюються платниками податку самостійно Щокварталу виходячи з фактичних обсягів викидів, ставок податку за формулами. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишньої природного середовища, орган державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки щороку видають дозволи на викиди, спеціальне водокористування та розміщення відходів та у результаті

діяльності яких утворилися, утворюються або можуть утворитися радіоактивні відходи та які тимчасово зберігають.

6. Характеристика місцевих податків і зборів

Податок на майно

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

Податок на майно складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є власники об'єктів житлової та нежитлової нерухомості. Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Не є об'єктом оподаткування об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які є непридатними для проживання у зв'язку з аварійним станом.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості.

Ставки податку для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, залежно від місця розташування та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 % розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Органи місцевого самоврядування можуть встановлювати пільги з податку з об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, тоді база оподаткування зменшується:

- а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості - на 60 кв. метрів;
- б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості - на 120 кв. метрів;
- в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток) - на 180 кв. метрів.

Щорічно органи місцевого самоврядування подають органам ДФС за місцезнаходження об'єкта житлової нежитлової нерухомості рішення щодо ставок податку та наданих пільг юридичним та фізичним особам зі сплати податку на нерухоме майно.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року. Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої

нерухомості виходячи із загальної площі кожного з об'єктів нежитлової нерухомості та відповідної ставки податку.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, обчислює суму податку і надсилає власнику нерухомості - фізичній особі за місцем його адреси /реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку за минулий рік. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення.

Юридична особа-власник нерухомості обчислює суму податку самостійно, відображає в річній податковій декларації та сплачує податок авансовими внесками щокварталу.

Транспортний податок

Платниками транспортного податку є фізичні та юридичні особи, які мають зареєстровані в Україні власні легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати. Базою оподаткування є легковий автомобіль. Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен легковий автомобіль що є об'єктом оподаткування. Базовий податковий період дорівнює календарному року

Щороку до 1 лютого Міністерство економічного розвитку і торгівлі, на своєму офіційному веб-сайті розміщується перелік легкових автомобілів, з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкову вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового року, який повинен містити такі дані щодо цих автомобілів: марка, модель, рік випуску, об'єм циліндрів двигуна, тип пального.

Обчислення суми податку з об'єкта оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за місцем реєстрації платника податку.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган надсилає власнику легкового автомобіля фізичній особі, за місцем її адреси /реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми транспортного податку. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення.

Юридична особа - платник транспортного податку, обчислює суму податку самостійно, відображає, в річній податковій декларації та сплачує податок авансовими внесками щокварталу.

Плата та землю

Плата за землю справляється у формі:

- земельного податку (є обов'язковим платежем, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів;
- орендної плати та земельні ділянки державної і комунальної класності (є обов'язковим платежем, який орендар вносить орендодавцеві за

користування земельною ділянкою)

Платниками земельного податку є власники земельних ділянок та землекористувачі, платниками орендної плати є орендарі земельних ділянок. Об'єктами оподаткування є земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні.

Базою оподаткування є:

- нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації;
- площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру, а орендної плати – договір оренди.

Для визначення розміру плати за землю використовується нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення, яка підлягає індексації. Нормативна грошова оцінка земельної ділянки щорічно індексується на відповідний коефіцієнт, величину якого розраховує Державне агентство земельних ресурсів (Центральний Органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів)

Ставки земельного податку визначено окремо для різних категорій земель та цільового призначення залежно від місцезнаходження земельних ділянок (у межах чи за межами населеного пункту).

Ставки податку за земельні ділянки встановлено для:

- сільськогосподарських угідь (незалежно від місцезнаходження)
- несільськогосподарських угідь, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено;
- надані підприємствам промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони, розташовані за межами населених пунктів;
- передані у власність або надані в користування на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено;
- надані на землях лісгосподарського призначення (незалежно від місцезнаходження);
- на землях водного фонду та лісгосподарського призначення, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Органи місцевого самоврядування офіційно оприлюднюють свої рішення щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок, розташованих у межах населених пунктів та встановлюють ставки плати за землю та пільги щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території.

До 1 липня поточного року, контролюючий орган (за місцем знаходження земельної ділянки), надсилає власнику земельної ділянки

фізичній особі за місцем її адреси/реєстрації податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку. Фізична особа зобов'язана сплатити податок протягом 60 днів і дня вручення податкового повідомлення – рішення.

Юридична особа - платник земельного податку, обчислює суму податку самостійно, відображає в річній податковій декларації (- довідка про нормативну грошову оцінку землі) та сплачує податок авансовими внесками щомісячно.

Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати пільг (часткове звільнення на певний строк, зменшення суми податку) щодо земельного податку, що сплачується на їх території.

Податковим кодексом від сплати податку звільняються такі фізичні особи-власники земельних ділянок у межах граничних норм на одну земельну ділянку за кожним видом використання:

- інваліди першої і другої групи;
- фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 18 років;
- пенсіонери (за віком);
- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
- фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Податковим кодексом від сплати податку звільняються такі юридичні особи:

- громадські організації інвалідів України;
- підприємства та організації, які засновані громадськими організаціями інвалідів;
- санаторно-курортні, оздоровчі заклади та реабілітаційні установи громадських організацій інвалідів;
- бази олімпійської та параолімпійської підготовки;
- бюджетні установи, які повністю утримуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Орендна плата нараховується на підставі договору оренди, в якому вказується розмір та умови «несення плати. Річна сума орендної штати не може:

-були меншою розміру земельного податку (для земель с/г призначення) та трикратного розміру земельного податку (для інших категорій земель):

-перевищувати 3% нормативної грошової оцінки (для земельних ділянок, наданих для розміщення, будівництва, обслуговування та експлуатації об'єктів енергетики, які виробляють електроенергію і відновлюваних джерел енергії, включаючи технологічну інфраструктуру таких об'єктів) та 12% нормативної грошової оцінки (для інших земельних ділянок, наданих в оренду). Однак все ж таки перевищення допускається у випадку визначення орендаря на конкурсних засадах,

- плата за суборенду земельних ділянок не може перевищувати орендної плати,

Туристичний збір

Туристичний збір - це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Платниками збору є фізичні особи, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення органу місцевого самоврядування, про встановлення туристичного збору, та отримують послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Платниками збору не можуть бути особи, які постійно проживають у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір, та особи, які прибули у службове відрядження.

Базою оподаткування є вартість усього періоду проживання (ночівлі) в готелях, кемпінгах, мотелях, гуртожитках для приїжджих та інших закладах готельного типу, санаторно-курортних закладах, за вирахуванням податку на додану вартість. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5% до 1% до бази справляння збору.

Справляння туристичного збору здійснюється податковими агентами, якими є адміністрації готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та інших закладів готельного типу, санаторно-курортних закладів; квартирно-посередницькі організації. Податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням (ночівлею), і зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку/квитанції на проживання. Сума туристичного збору сплачується щоквартально за місцезнаходженням податкових агентів.

Збір за місяць для паркування транспортних засобів

Платниками збору є податкові агенти юридичні особи та фізичні особи - підприємці, які згідно з рішенням органів місцевого самоврядування організують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках,

Об'єктом оподаткування є земельна ділянка, спеціально відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах або інших місцях, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги, які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету.

Базою оподаткування є площа земельної ділянки, відведена для паркування, а також площа комунальних гаражів, стоянок, паркінгів.

Ставка збору та порядок сплати збору до бюджету встановлюються органом місцевого самоврядування за кожним день провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів у гривнях за 1 кв. метр площі у розмірі до 0,075 % мінімальної заробітної плати. Сума збору за місяць для паркування транспортних засобів сплачується щоквартально

місцезнаходженням об'єкта оподаткування. Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному кварталу.

Єдиний податок

Єдиним податком оподатковується діяльність осіб, що мають -право на оподаткування за спрощеною системою обліку та звітності.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності - особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та -звітності. Юридична особа чи фізична особа - підприємець може самостійно обрані спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає встановленим вимогам.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку.

Платники єдиного податку звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

- 1) податку на прибуток підприємств;
- 2) податку на доходи фізичних осіб у частині доходів фізичної особи-підприємця (1-3 груп);
- 3) ПДВ (крім осіб, які обрали станку єдиного податку зі сплатою ПДВ. та платників єдиного податку четвертої групи);
- 4) податку на майно в частині земельного податку, крім податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку для провадження господарської діяльності (1-3 група) чи ведення сільськогосподарського товаровиробництва (4 група).
- 5) рентної плати за спеціальне використання води (для платників ЄП 4 групи).

7. Механізм сплати та відповідальність за сплату податків і зборів

Податки і збори встановлюються і урахуванням необхідності досягнення **збалансованості** видатків бюджету з його надходженнями, згідно з принципом фіскальної достатності.

Кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені законодавством податки та збори.

Тому, згідно законодавства кожен платник податків зобов'язаний:

- статися на облік у контролюючих органах;
- сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених законодавством;
- вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;
- подавати до контролюючих органів декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;
- подавати на вимогу контролюючих органів документи з обліку доходів, витрат та інших показників, первинні документи, реєстри бухгалтерського

обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів

Податки і збори самостійно сплачуються підприємствами у безготівковій формі шляхом перерахування відповідної суми коштів з поточного рахунка підприємства на рахунки органів Казначейства. Суми коштів, що надійшли Казначейство зараховує до відповідного бюджету, при цьому вказується код бюджетної класифікації сплачуваного податку чи збору.

Система кодів бюджетної класифікації визначена Бюджетною класифікацією і є необхідною для здійснення обліку доходів та видатків бюджету при його виконанні органами Казначейства.

Фізичні особи - платники податків сплачують податки і збори через установи банків та поштові відділення.

Для подання звітності в електронній формі та листування з контролюючими органами платники податків можуть використовувати електронний кабінет та єдине вікно подання електронної звітності.

Електронний кабінет платника – електронна система взаємовідносин між платниками податків та контролюючими органами, що складається з: апаратно-програмного комплексу, портального рішення для користувачів - платників податків, робота в якому здійснюється он-лайн (через Інтернет у режимі реального часу); портального рішення для користувачів - державних, у тому числі контролюючих, органів; програмного інтерфейсу (API); інших засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем.

Єдине вікно - автоматизована система «Єдине вікно подання електронної звітності», передбачає надання послуг з подання звітності та податкових декларацій в електронному вигляді за допомогою мережі Інтернет на безоплатній для користувачів основі. Опис форматів (стандартів), структура електронних документів, що забезпечує подання електронної звітності розміщуються та підтримуються в актуальному стані на загальнодоступних інформаційних ресурсах ДФС. Автоматизована система «єдине вікно подання електронної звітності» система забезпечує підтримку роботи засобів електронного цифрового підпису.

Для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податків і зборів на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, ведення яких передбачено законодавством. Платники податків мають право самостійно обирати метод ведення обліку доходів і витрат.

Податкова декларація (розрахунок, звіт) - документ, що подається платником податків контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та сплата податкового зобов'язання. Форма податкової декларації встановлюється Державною фіскальною службою України.

Платник податків зобов'язаний самостійно сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом 10 календарних днів після останнього дня граничного строку подання декларації.

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, до платників податків застосовуються такі види юридичної відповідальності:

фінансова (застосовується у вигляді штрафів та/або пені);

адміністративна (позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; застосовується до службових осіб підприємства, установи, організації, або, особа, що займається підприємницькою діяльністю за вчинені дії, що призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах).

кримінальна (позбавленням волі з конфіскацією майна, застосовується до службових осіб підприємства, установи, організації, або особи, що займається підприємницькою діяльністю за вчинені дії, що призвели до фактичного не надходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах).

Конфіскація майна це примусовий захід безоплатного вилучення майна на користь держави незалежно від волі його власника в примусовому порядку. Конфіскація майна застосовується лише за рішенням суду.

Умисне ухилення від сплат податків та зборів та шахрайство з фінансовими ресурсами передбачає відповідальність відповідно до Кримінального кодексу України

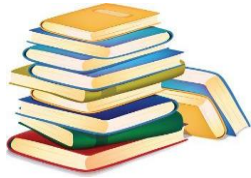
Шахрайством з фінансовими ресурсами вважається надання особою завідома неправдивої інформації органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, банкам чи іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків.

Відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів настає тільки в разі, коли воно вчинене з прямим умислом. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх вчинків (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання.

Про наявність умислу можуть свідчити: перекручення в обліковій або звітній документації; не оприбуткування готівкових коштів, отриманих за виконання робіт і послуг; ведення подвійної (офіційної і неофіційної) бухгалтерії; використання банківських рахунків, про які не повідомили органи ДФС; завищення фактичних витрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції.

Суб'єктами ухилення від сплати податків і зборів визнаються посадові особи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, на яких покладено обов'язок обчислювати і своєчасно сплачувати ці платежі, ведення бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування, подання бухгалтерських

звітів і балансів, податкових декларацій, розрахунків, платіжних доручень. До таких осіб належать: керівники, головні бухгалтерії та їх заступники, особи, які мають право підписувати фінансово-господарські документи.

Зміст основних понять і термінів за темою

Особисті податки — податки, що встановлюються персонально для конкретного платника і залежать від його доходів (податок на прибуток, податок на доходи, податок на промисел).

Пільги податкові — повне або часткове звільнення фізичних і юридичних осіб від сплати податків. Вони є одним із елементів податкової політики і мають як економічну, так і соціальну спрямованість.

Податки загальнодержавні — податки, установлені органами законодавчої влади та обов'язкові для справляння на всій території держави.

Податки і збори місцеві — обов'язкові платежі юридичних осіб та громадян до місцевих бюджетів. Конкретні види податків для кожної адміністративної території, їхні ставки, порядок сплати встановлюють і визначають органи місцевого самоврядування відповідно до переліку і в межах граничних розмірів, установлених органами законодавчої влади.

Податки непрямі — це податки, які встановлюються в цінах товарів та послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки, а їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

Податки прямі — це податки, які встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування.

Податкова політика — державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб, мета якої — формування бюджетних доходів за одночасного регулювання ділової активності підприємця. Реалізується через систему податків, податкових ставок і податкових пільг.

Податкова система — сукупність урегульованих правовими нормами загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, а також форми та методи побудови самої системи.

Податкове право — сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків і визначають порядок їх справляння, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також встановлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства.

Податковий борг — податкове зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), узгоджене платником податків або встановлене

судом (господарським судом), але не сплачене в установлений строк, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов'язання.

Податковий контроль — контроль за правильністю справляння, повнотою і своєчасністю сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів, нарахованих фінансових санкцій та пені. Податковий контроль здійснюється органами державної податкової служби та іншими органами державної виконавчої влади в межах наданих їм повноважень.

Податкові відносини — відносини, які складаються в держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави. Податкові відносини характеризують економічну сутність податків як фінансової категорії.

Податок окладний — податок, який передбачає встановлення спочатку ставок, а після цього і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників. Податок окладний ще називають квотарним податком.

Податок розкладний — податок, який обчислюють спочатку в загальній сумі, а потім розподіляють (розкладають) між платниками цього податку пропорційно до певного показника чи рівними частинами. Податок розкладний відповідає низькій податковій техніці.

Реальні податки — податки, якими оподатковується майно, виходячи із зовнішніх ознак. Платниками реальних податків є власники цього майна незалежно від їхніх доходів (податок на землю, податок із власників транспортних засобів, майнові податки).

Система оподаткування — система встановлення і справляння податків. Характеризується такими елементами: платник, об'єкт оподаткування, податкова ставка, одиниця оподаткування тощо — та механізмом обчислення і сплати податків.

Ставка податку — розмір податку на одиницю оподаткування. Може бути твердою і відсотковою.

Тягар податковий — частка всіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у величині ВВП.

Уникнення від сплати податків — сукупність способів зниження податкових зобов'язань законним шляхом завдяки використанню податкових лазівок і податкових пільг. Відбувається в процесі податкового планування.

Ухилення від сплати податків — сукупність нелегальних способів зниження податкових зобов'язань через незаконне приховування об'єктів оподаткування, заниження податкової бази, надання в податкові органи наперед хибної інформації.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 4.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

4.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Податок		
Податковий борг		
Податкова система		
Податкові пільги		
Податковий контроль		

4.1.2. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення	Термін (поняття)
Визначення 1. Звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності відповідних підстав	1) ухилення від сплати податків; 2) податковий період; 3) податкова система; 4) податковий тягар; 5) податок; 6) податкові пільги;
Визначення 2. Обов'язковий платіж, який надходить у бюджетний фонд у визначених законом розмірах і в установлені строки	7) одиниця оподаткування; 8) перекладання податків
Визначення 3. Період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків і зборів (види: календарний рік, календарний квартал, календарний місяць, календарний день)	
Визначення 4. Рівень впливу податків на економіку в цілому (макрорівень) або на окремих платників (мікрорівень)	

4.1.3. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення	Термін (поняття)
Визначення 1. Податкове Зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), узгоджене платником податків або встановлене судом	1) податкове право; 2) податкові канікули; 3) податкова політика; 4) податковий кредит;

(господарським судом), але не сплачене в установлений строк, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов'язання	5) податковий борг; 6) податкові пільги; 7) податкова система; 8) податковий контроль
Визначення 2. Сукупність урегульованих правовими нормами загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, а також форми та методи побудови самої системи	
Визначення 3. Сукупність правових норм, що регулюють відносини у сфері податків і визначають порядок їх справляння, регулюють виникнення, зміну і припинення податкових зобов'язань, а також установлюють відповідальність платників податків за порушення податкового законодавства	
Визначення 4. Державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб, мета якої формування бюджетних доходів за одночасного регулювання ділової активності підприємця	

4.1.4. Установити, які саме принципи податкового законодавства наведені в запропонованому переліку:

Зміст принципу	Поняття
Принцип 1. Установлення строків сплати податків та зборів виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками	1) фіскальна достатність; 2) соціальна справедливість; 3) нейтральність оподаткування; 4) рівність усіх платників перед законом;
Принцип 2. Установлення податків і зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування	5) рівномірність та зручність сплати; 6) загальність оподаткування; 7) стабільність;
Принцип 3. Установлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями	8) економічність оподаткування.
Принцип 4. Кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи	

податки та збори, платником яких вона є	

Завдання 4.2. Тестові завдання

4.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Джерелом сплати податків є:

- а) земля;
- б) заробітна плата;
- в) транспортні засоби;
- г) амортизаційні відрахування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. Загальнодержавні податки можуть надходити до:

- а) місцевого бюджету;
- б) галузевих фондів міністерств і відомств;
- в) корпоративних централізованих фондів;
- г) пенсійного фонду;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 3. За формою оподаткування виділяють:

- а) прями й непрямі податки;
- б) обов'язкові та добровільні податки;
- в) розкладні та окладні податки;
- г) загальнодержавні та місцеві податки;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 4. Установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків визначає суть такого принципу податкового законодавства, як:

- а) загальність оподаткування;
- б) фіскальна достатність;
- в) соціальна справедливість;
- г) нейтральність оподаткування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 5. До характерних ознак, які властиві податкам, належать:

- а) імперативність;
- б) зміна власника;
- в) безповоротність;
- г) безвідплатність;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 6. До наукових принципів, що визначають внутрішню сутність і суспільне призначення податкової системи, належать:

- а) принцип платоспроможності;
- б) принцип вигоди;
- в) принцип адміністративної зручності;
- г) принцип визначальної бази;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 7. Цільовими платежами, які не передбачають певної еквівалентності, та сплачуються юридичними і фізичними особами державі, є:

- а) податки;
- б) плата;
- в) збори;
- г) внески;
- д) відрахування;
- е) відповіді (б, в) правильні;
- є) відповіді (г, д) правильні;
- ж) усі відповіді (а — д) правильні;
- з) усі відповіді (а — д) неправильні.

Тест 8. Установлення податкових ставок може базуватися на таких методах:

- а) інтуїтивний;
- б) емпіричний;
- в) економіко-математичного моделювання;
- г) відповіді (б, в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 9. Відповідно до Податкового кодексу України за пропорційними ставками справляються такі податки:

- а) податок на додану вартість;
- б) податок на прибуток підприємств;
- в) податок на доходи фізичних осіб;
- г) акцизний податок;
- д) відповіді (а, б) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) правильні;
- є) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 10. До майнового оподаткування можна віднести такі податки і збори:

- а) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- б) збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- в) плата за землю;
- г) екологічний податок;
- д) відповіді (а, г) правильні;

- е) відповіді (а — в) правильні;
- є) усі відповіді (а — г) правильні;
- ж) усі відповіді (а — г) неправильні.

4.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Зниження податкових ставок для окремих платників податку є: а) регресивним методом оподаткування; б) податковою пільгою; в) пропорційним методом оподаткування; г) податковим боргом	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 2. За допомогою податків перерозподіляються: а) резервні фонди; б) валовий внутрішній продукт; в) вартість основного капіталу; г) вартість робочої сили	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 3. За формою прояву податковий борг поділяється на: а) прямий і непрямий; б) відкритий і прихований; в) активний і пасивний; г) внутрішній і зовнішній	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:

4.2.3. Дописати закінчення таких фінансових тверджень:

Податки, які сплачуються при використанні доходу, — це ...

Загальнодержавні податки в Україні можуть надходити до ...

За порушення правильності обчислення, своєчасності і повноти сплати податків і зборів передбачено такі види відповідальності, як ...

Ставка податку без урахування особливостей суб'єкта оподаткування чи видів здійснюваної діяльності називається ...

В Україні справляються такі непрямі податки, як ...

Основною функцією податків в Україні є ...

Здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податкових платежів до бюджетів покладено на ...

До елементів системи оподаткування відносять ...

Залежно від форми доходу — індивідуальної чи узагальненої для всього підприємства — прибутковий податок поділяється на два види ...

Процес такої зміни цін на товари та послуги, за якого платник отримує можливість повністю чи частково перекласти податкове навантаження на інших осіб, називається ...

Завдання 4.3. Правильні та хибні твердження

4.3.1. Чи правильні такі фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Податкова служба є суб'єктом оподаткування	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Розкладні податки — це такі, що сплачуються авансовими внесками, а не однією сумою	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Податок на доходи фізичних осіб є місцевим податком, тому надходить до місцевого бюджету	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. Існують податки, перекладання яких закладено законодавцем уже в механізмі їх справлян	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. Мито і державне мито це тотожні поняття	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 6. Становлення неоподаткованого мінімуму особистих доходів не можна віднести до податкових пільг	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 7. Податковий борг не впливає на процеси макрофінансової стабілізації та економічного зростання	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 8. За порушення правильності обчислення, своєчасності й повноти сплати податків і зборів до бюджетів та державних цільових фондів може застосовуватися кримінальна відповідальність	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 9. Одним із	Так ☐	Ні ☐

принципів проведення податкової політики є гнучкість		Правильне формулювання:
Твердження 10. Діяльність суб'єктів господарювання, направлена на мінімізацію податкових зобов'язань усіма допустимими законами способами, називається ухиленням від сплати податків	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

4.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Прогресивні ставки — це такі ставки, величина яких не зростає зі збільшенням обсягів об'єкта оподаткування.

2. Непрямі податки встановлюються в цінах товарів і послуг, їх величина для окремого платника безпосередньо не залежить від його доходів.

3. Плата, податки та відрахування можуть сплачуватися як державі, так і іншим юридичним особам.

4. Характерними ознаками податків є те, що вони не мають ні елементів повного еквівалентного обміну, ні конкретного цільового призначення.

5. Суспільне призначення податків реалізується через контрольну функцію.

6. Варіювання податковими пільгами не дає змоги впливати на динаміку та структуру виробництва, капіталовкладення, зайнятість, розподіл доходів тощо.

7. Для визначення податкового навантаження використовують такий показник, як частка податкових надходжень у ВВП, який відповідно до правил міжнародної статистики називають податковим боргом.

8. Сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються в установленому порядку, називається податковою політикою.

9. Прямі податки сприяють такому розподілу податкового тягаря, за якого більше платять ті члени суспільства, які мають менші доходи.

10. Податок на додану вартість є автоматичним вбудованим стабілізатором.

11. Рівень впливу податків на економіку в цілому (макрорівень) або на окремих платників (мікрорівень) являє собою податковий тягар.

12. Через фіскальну функцію податків держава впливає на процес відтворення, стимулюючи або стримуючи його розвиток, посилюючи або послаблюючи нагромадження капіталу, розширюючи або зменшуючи платоспроможний попит населення.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 4.4. Порівняльний аналіз

4.4.1. Визначити переваги прямих і непрямих податків та заповнити таблицю. Якщо переваги вказано правильно, то замість «?» поставте «+», а якщо ні, то «-».

Прямі податки	Переваги податків	Непрямі податки
?	дають можливість державі безпосередньо впливати на інвестиційну та ділову активність, накопичення капіталу, активність продавців та виробників товарів (робіт, послуг)	?
?	бюджетні надходження зростають зі збільшенням кількості населення та підвищенням його добробуту	?
?	забезпечують прозорість механізму визначення податкових зобов'язань, легкість контролю	?
?	дають змогу встановити пряму залежність між доходами платника та його податковими платежами в бюджет, що дозволяє реалізувати принцип справедливості оподаткування за допомогою застосування прогресивних податкових шкал	?
?	забезпечують відносну стабільність податкових надходжень	?
?	через них можна ефективно регулювати споживчий попит і впливати на виробництво відповідних товарів розподіляють податковий тягар у такий спосіб, що той, хто має високі доходи, сплачує в бюджет більші суми порівняно з тими, хто має нижчі доходи	?
?	через них відбувається вирівнювання міжрегіонального розподілу доходів унаслідок практично рівномірного територіального розподілу споживання	?

4.4.2. Визначити недоліки прямих і непрямих податків та заповнити таблицю. Якщо недоліки вказано правильно, то замість «?» поставте «+», а якщо ні, то — «-».

Прямі податки	Переваги податків	Непрямі податки
?	отримання прибутку в ринкових умовах не є гарантованим, тому податкові надходження від них залежать від кон'юнктури ринку	?
?	податки є чинником інфляційних процесів унаслідок	?

	їх прямого впливу на ціни	
?	справляння таких податків потребує високого рівня контролю та відповідального апарату для запобігання приховуванню доходів	?
?	обмежені можливості їх використання для стимулювання виробництва	?
?	відносно невелика тривалість податкового періоду, що змушує платників резервувати оборотні кошти для своєчасної сплати податку	?
?	потребують доволі складного механізму бухгалтерського обліку об'єкта оподаткування та чіткого визначення складу доходів	?
?	мають переважно фіскальну спрямованість	?
?	ефективність застосування такого оподаткування залежить від рівня розвитку конкурентного середовища	?
?	відсутність безпосередньої залежності від доходів платників та їх регресивний характер, що зумовлює соціальну несправедливість такого оподаткування	?

Завдання 4.5. Робота із законодавством

4.5.1. Опрацювати Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, статті 4, 6, 7,8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 36, 37. Знайти відповіді на такі питання:

- На яких принципах ґрунтується податкове законодавство України?
- Чим відрізняється податок від збору (плати, внеску7.545 -)?
- Які елементи оподаткування визначені Податковим кодексом?
- Що собою являє ставка податку? Які ставки визначені Податковим кодексом?
- Яка різниця між платником податку та великим платником податку?
- Що таке дохід, і які є види доходів?
- Що таке податковий борг, і як саме відбувається його погашення?
- Що таке податковий обов'язок? Щодо яких податків і зборів він визнається? Коли виникає і коли припиняється податковий обов'язок?
- Що таке податкові пільги? З якою метою вони надаються та які податкові пільги існують в Україні?
- Що таке податкова знижка? Чи може вона надаватися фізичним особам, які є суб'єктами господарювання?
- Хто такі податкові агенти? Чи мають юридичні особи податкового агента? Чим відрізняються податкові агенти від представників платників податків?
- Що таке податкові ризики?

– Хто належить до платників податків? Чи є самозайнята особа платником податків? Чи можуть платники податків платити кілька податків і зборів?

– Які обов'язки і які права має платник податків?

– Які виконують функції та які мають права органи державної податкової служби?

– Що таке податковий період і які його види визначені законодавством?

– Які види податків і зборів установлені в Україні? Перелічіть загальнодержавні та місцеві податки і збори:

Завдання 4.6. Робота в малих групах

4.6.1. Визначити параметри, за якими Ви будете проводити порівняння, та дати порівняльну характеристику наведених нижче понять:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Податок на прибуток підприємств	Податок на додану вартість

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Розвиток податкових теорій у фінансовій науці.
2. Порівняльний аналіз класичних і сучасних принципів оподаткування.
3. Становлення і розвиток податкової системи України.
4. Соціальне призначення податків.
5. Призначення і види мита. Митна політика і митні союзи.
6. Податкова система унітарної і федеративної держав.
7. Використання недоліків податкового законодавства для ухилення від податків.
8. Офшорні зони — «податкові гавані». Антиофшорне законодавство.
9. Митна політика в умовах інтернаціоналізації.
10. Проблеми ухилення та уникнення від сплати податків в Україні.
11. Податковий борг в Україні: причини виникнення, соціально-економічні наслідки та шляхи його зменшення.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.

2. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI
3. Митний тариф України від від 19.09.2013 № 584-VII
4. Про Державну фіскальну службу України, *Положення* від 21.05.2014 № 236
5. Про Державний бюджет України (на відповідний рік) : Закон України (Розділ 1. Доходи, в частині «Податкові надходження»).
6. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов.літератури, 2009. — 312 с.
7. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська. — К. : 2010. — 326 с.
8. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.
9. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.
10. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.
11. Ярошевич Н. Б. Фінанси: навчальний посібник / Н. Б. Ярошевич, І. Ю. Кондрат, М. В. Ливдар; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво "Простір-М", 2018. – 298 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. Г. Милейковского и И. М. Осадчей. — М. : Прогресс, 1978. — 494 с.
2. Крисоватий А. І. Новітня парадигма преференційного оподаткування : монографія / А. І. Крисоватий, Г. В. Василевська. — К. : Центр учбов. літератури, 2013. — 260 с.
3. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. Опарін. — К. : КНЕУ, 2005. — 240 с.
4. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: причини, наслідки, менеджмент : монографія / О. М. Тимченко. — К. : КНЕУ, 2009. — 228 с.

Тема 5. Бюджет. Бюджетна система

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності бюджету та його специфічних ознак;
- здатність розрізняти види надходжень та напрями видатків бюджету за різними класифікаційними ознаками і давати їх характеристику;
- формування фінансової грамотності при дослідженні бюджетної системи, її структури та основних принципів побудови;
- здатність розрізняти бюджетні права органів державної влади та управління на конкретному етапі бюджетного процесу;
- осмислення взаємозв'язку і відмінностей між доходами та видатками бюджетів різних рівнів;
- засвоєння базових знань щодо економічної природи бюджетного дефіциту, причин його виникнення та наслідків;
- розуміння особливостей внутрішніх та зовнішніх запозичень;

Перелік ключових понять і термінів за темою

бюджет; загальний фонд бюджету; спеціальний фонд бюджету; поточний бюджет; бюджет розвитку; доходи бюджету; емісійний дохід; власні, закріплені і регулюючі доходи; видатки бюджету; секвестр видатків бюджету; бюджетна класифікація; бюджетне фінансування; бюджетний процес; бюджетна резолюція; бюджетний устрій, бюджетна система; Державний бюджет; місцеві бюджети; фінансове вирівнювання; міжбюджетні відносини; міжбюджетні трансферти; місцеві бюджети; бюджетний дефіцит; бюджетний профіцит; джерела фінансування бюджетного дефіциту; внутрішні й зовнішні державні запозичення; державний кредит; державні позики; місцеві позики; державний борг; поточний і капітальний державний борг; внутрішній і зовнішній державний борг; управління державним боргом; обслуговування державного боргу.

Питання до теми

1. Бюджет як економічна і правова категорія
2. Економічна сутність доходів і видатків бюджету
3. Бюджетна система: поняття і принципи побудови
4. Особливості бюджетного процесу в Україні
5. Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування.
6. Економічна природа бюджетного дефіциту: види та причини виникнення.
7. Державний кредит як фінансова категорія. Форми внутрішніх і зовнішніх державних запозичень.
8. Державний борг: управління та обслуговування.

1. Бюджет як економічна і правова категорія

Державний бюджет є централізованим грошовим фондом, являє собою загальнодержавні фінансові ресурси.

Бюджет є економічною категорією, в якій матеріалізуються всі фінансові стосунки між державою та підприємствами, домогосподарством та між іншими країнами і міжнародним організаціями.

Найбільш характерними рисами бюджету є:

1) Бюджет по зовнішній формі являє собою фінансовий план обов'язковий до виконання.

2) Через бюджет розподіляється значна частка ВВП та національного доходу суспільства, вхідні та вихідні грошові потоки бюджету є найбільшими серед грошових потоків країни.

3) Бюджет є відображенням соціально-економічної політики країни, є безпосереднім важелем усіх перерозподільчих процесів в державі, а також відображенням масштабів суспільного сектора.

4) Бюджет прийнятий парламентом має силу закону.

Державний бюджет можна розглядати з різних сторін соціально-економічного життя:

1. Він є інструментом алокації (нагромадження) та перерозподілу фінансових ресурсів.

2. Він є центральною ланкою фінансової системи і функціонально з'єднаний з усіма іншими ланками фінансової системи.

3. Бюджет виконує всі ті функції які виконують фінанси суспільного сектору (алокаційна, перерозподільча, стабілізаційна).

Природа бюджету та бюджетних відносин складається з економічної та суспільно-політичної складової.

Економічна природа бюджету полягає в тому, що через важелі нагромадження, перерозподілу та стабілізації здійснюється соціально-економічна політика участі суспільного сектору у господарських процесах, стимулювання економічного і соціального розвитку, державного регулювання економіки, макроекономічна та регіональна політика.

Суспільно-політична складова природи бюджету, полягає в тому, що структурні та макроекономічні параметри бюджету визначаються шляхом політичного діалогу, протиставлення інтересів різних політичних груп. Країна отримує той бюджет, який схвалюється суспільним вибором через делегування політичних, партіям представницьких повноважень. В умовах зрілої демократії бюджет відображає загальний попит населення на суспільні блага, структуру оподаткування на масштаби соціальних трансфертів. Оскільки представницькі органи змушені реагувати на громадську думку з метою досягнення та утримання політичної, адміністративної та економічної влади.

Підсумовуючи можна сказати, що бюджет є компромісом між економічною доцільністю та політичним рішенням.

Звідси можна зробити висновки про специфічне суспільне призначення бюджету - забезпечити розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення й територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян.

Як економічна категорія бюджет являє собою економічні відносини між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого боку, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) з метою формування і використання бюджетного фонду, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Фінансові відносини, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами називаються бюджетними. Централізація частини ВВП у бюджеті є платою суспільства за виконання державою її функцій, таких як управління суспільством, оборона країни, економічна і соціальна.

Сконцентровані у бюджеті кошти призначаються для здійснення державної соціально-економічної політики, забезпечення оборони та безпеки держави. За допомогою бюджету виконуються державні та місцеві програми з розвитку й успішного функціонування галузей економіки, освіти, охорони здоров'я, зміцнення науково-технічного потенціалу й культури, поліпшення матеріального становища населення, підтримки соціально-економічного розвитку регіонів.

Акумуляція у бюджетній системі значних грошових фондів створює можливість для забезпечення рівномірного розвитку економіки і соціальної сфери на всій території країни через маневрування у розподілі коштів, нівелюючи наслідки нерівномірного розміщення продуктивних сил та соціальні наслідки розшарування громадян за їхніми матеріальними статками.

Значення державного бюджету обумовлено не лише обсягом коштів, які зосереджені в ньому. У безпосередньому зв'язку з бюджетом і під його впливом функціонують усі інші ланки фінансової системи. Відтак, бюджет є могутнім інструментом державного управління.

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через розподільну (перерозподільну) і контрольну функції. Зміст цих функцій, сфера і об'єкт їх дії характеризують специфіку бюджету як економічної категорії. Завдяки розподільній функції відбувається концентрація грошових коштів у руках держави і їх використання з метою задоволення загальносуспільних потреб.

Зміст розподільної функції бюджету визначається процесами перерозподілу фінансових ресурсів між різними підрозділами суспільного виробництва. Бюджет в основному відображає вторинний перерозподіл, тобто після первинного розподілу валового внутрішнього продукту на основні його складові здійснюється вторинний перерозподіл за допомогою податків і надання за рахунок бюджету громадянам суспільних благ і послуг. До таких благ належать оборона країни, національна безпека й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо. Жодна інша ланка фінансової системи не здійснює такого різноманітного і багаторівневого перерозподілу коштів, як бюджет. Сфера дії розподільної функції бюджету визначається тим, що у відносини з бюджетом вступають майже всі учасники суспільного виробництва.

Контрольна функція дає змогу дізнатися, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів, чи ефективно вони використовуються. Основу контрольної функції становить рух бюджетних ресурсів, який відображається у відповідних показниках бюджетних надходжень і видатків.

Специфіка контрольної функції бюджету полягає в тому, що бюджет об'єктивно - через формування і використання фонду грошових коштів держави - відображає економічні процеси, які відбуваються в структурних ланках економіки.

Правова характеристика бюджету пов'язана із його законодавчим регулюванням. Бюджет виступає документом (фінансовим планом), в якому подається розпис доходів і видатків держави та органів місцевого самоврядування на бюджетний період. Державний бюджет України затверджується у формі закону.

Бюджет як фінансовий план відіграє дуже важливу роль у діяльності держави. Він спрямовує фінансову діяльність держави, визначає її фінансові можливості та пріоритети.

За матеріальним змістом бюджет - це фонд фінансових ресурсів, який перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня й використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених Конституцією.

Бюджет як централізований грошовий фонд перебуває у постійному русі: практично щоденно до нього надходять кошти і проводиться фінансування видатків. У зв'язку з цим необхідна чітко налагоджена система управління бюджетом, яка реалізується через бюджетний механізм, що створює держава.

Бюджетний механізм - це сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів. Через бюджетний механізм держава регулює економіку, стимулює виробничі та соціальні процеси.

До бюджетних методів регулювання економічних і соціальних процесів відносять:

1) податки, які впливають на розвиток виробництва товарів, попит на них та їх пропонування;

2) бюджетне фінансування загальнодержавних програм, що забезпечують розширення виробництва й удосконалення його структури, розвиток соціальної сфери, соціальний захист громадян;

3) фінансова підтримка окремих галузей і підприємств для вирівнювання економічних умов їх функціонування або прискореного розвитку (через субвенції, пільгові безпроцентні кредити та ін.);

4) створення за рахунок бюджетних коштів спеціальних фондів, резервів для попередження диспропорцій у розвитку економіки.

Бюджетний механізм є активним інструментом реалізації бюджетної політики. Тому перехід на ринкові відносини, зміни, які відбуваються в пріоритетах бюджетної політики, потребують радикальних змін і в бюджетному механізмі.

2. Економічна сутність доходів і видатків бюджету

Функціонування бюджету відбувається за допомогою особливих економічних форм – доходів і видатків. Розглянемо економічну сутність цих категорій і форми їх прояву.

Доходи бюджету – частина централізованих фінансових ресурсів держави, необхідних для виконання його функцій. Доходи виражають економічні відносини, які виникають у держави з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни.

Формою прояву категорії доходи бюджету є різні види платежів підприємств, організацій і населення в бюджет, а їх матеріальним втіленням – грошові кошти, що мобілізуються в бюджет. Характеризуючи економічну сутність категорії доходи бюджету, необхідно відзначити, що бюджетні доходи, з одного боку, є результатом розподілу вартості суспільного продукту між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості.

Головне матеріальне джерело доходів бюджету – внутрішній валовий продукт. Якщо для покриття фінансових потреб його недостатньо, держава залучає національне багатство, а саме: доходи від приватизації державного майна, від продажу золотовалютного запасу та інших національних цінностей.

Поповнення ресурсів бюджетного фонду може здійснюватись також на основі внутрішніх і зовнішніх позик і за рахунок емісії паперових грошей.

Доходами бюджету є ті грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі згідно з чинним бюджетним і податковим законодавством. Співвідношення способів формування бюджетного фонду – на основі справляння бюджетних доходів, залучення позик і грошової емісії – різниться по країнах і в часі, залежить від конкретної економічної ситуації, від стану самої фінансової системи та ін.

Доходи бюджету класифікують за різними ознаками. Залежно від методів мобілізації доходи бюджету поділяють на податкові й неподаткові. Країни з ринковою економікою доходи своїх бюджетів формують в основному за рахунок податків.

Згідно з Бюджетним кодексом України доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження
- 2) неподаткові надходження
- 3) доходи від операцій з капіталом
- 4) трансферти.

До податкових доходів, які формують основну частину бюджетного фонду держави, відносять податки і збори, встановлені законодавством України.

Неподатковими доходами бюджету є:

–доходи від використання майна, що перебувають у державній власності;

–доходи від продажу майна, що перебувають у державній та комунальній власності;

–проценти і дивіденди, нараховані на частку майна, що належить державі в майні господарських товариств;

–доходи від платних послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також бюджетними установами;

–кошти, отримані в результаті застосування заходів громадянсько-правової, адміністративної і кримінальної відповідальності (штрафи, конфіскації, компенсації та інші суми примусового вилучення);

–інші неподаткові доходи.

Офіційні трансферти – це кошти, що надходять до державного бюджету від інших органів державної влади, бюджету АРК, інших місцевих бюджетів, а також від міжнародних організацій і урядів іноземних держав, наданих на безоплатній та безповоротній основі.

Видатки бюджету – це економічні відносини, що виникають з приводу розподілу коштів бюджетного фонду держави.

Формою прояву цих відносин є конкретні види видатків, кожний з яких може бути охарактеризований з кількісної і якісної сторони. Якісна характеристика дає змогу встановити економічну природу і суспільне призначення кожного виду бюджетних видатків, а кількісна - їх величину.

З метою з'ясування ролі й значення бюджетних видатків в соціально-економічному житті держави фінансовою теорією і практикою розроблена класифікація бюджетних витрат.

Видатки державного бюджету можуть розподілятися за наступними ознакам:

–за економічним змістом;

–за функціями, які виконує держава;

–за галузями й видами діяльності;

–програмно-цільовим призначенням.

Залежно від економічної характеристики операцій, під час проведення яких здійснюються бюджетні видатки, вони класифікуються на поточні й капітальні. Поточні бюджетні видатки пов'язані з наданням бюджетних коштів юридичним і фізичним особам з метою покриття їх поточних потреб. До цих затрат відносять: закупівлю товарів і послуг, необхідних для утримання економічної і соціальної інфраструктури (оплата праці державних службовців, закупівля предметів і матеріалів, необхідних для поточних господарських цілей, оплата транспортних і комунальних послуг та ін.); трансферти населенню (пенсії, стипендії, допомоги, інші виплати) та ін.

Капітальні видатки пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів в основні фонди і нематеріальні активи, зі створенням державних запасів і резервів. Вони включають затрати на нове будівництво і розвиток діючих об'єктів державної і комунальної власності (їх розширення, реконструкцію і технічне переоснащення), інвестиційні субсидії, довгострокові бюджетні кредити і державні гарантії інвесторам, що фінансують високоефективні інвестиційні проекти. Сукупність цих видатків формує бюджет розвитку.

Функціональна класифікація відображає напрями використання коштів бюджету на виконання конкретних функцій держави, табл..5.1

Таблиця 5.1

Напрями використання коштів бюджету за функціональними обов'язками держави.

Функції держави	Видатки бюджету
Управлінська	– державне управління; – судова влада і прокуратура; – правоохоронні органи і служба безпеки; – фінансові і митні органи; – міжнародні відносини
Соціальна	– соціальний захист і соціальне забезпечення населення (витрати на індексацію доходів і заробітної плати працівників закладів та установ, що фінансуються з бюджету; виплати компенсацій населенню на дітей; пенсії та виплати компенсацій військовослужбовцям і членам їхніх сімей; кошти на охорону материнства і дитинства; допомога малозабезпеченим верствам населення); – соціальна сфера (освіта; підготовка кадрів; культура; мистецтво; засоби масової інформації; охорона здоров'я; молодіжні профани; фізична культура і спорт)
Економічна	– економічна діяльність держави (капітальні вкладення; фінансування реконструкції підприємств; нарощування виробництва споживчих товарів і продукції виробничого призначення тощо); – фундаментальні наукові дослідження
Оборонна	– національна оборона (фінансування витрат Міністерства оборони, Прикордонних військ, Штабу цивільної оборони, навчальних організацій Товариства сприяння обороні України та ін.)

В основі галузевої класифікації видатків бюджету лежить поділ економіки на галузі й види діяльності. З урахуванням цього витрати групуються у виробничій сфері за галузями: промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок, та в невиробничій за галузями

і видами діяльності: житлово-комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, культура, управління і т. п.

Відомча ознака класифікації дає можливість у кожній групі бюджетних видатків виділити безпосередніх розпорядників бюджетних коштів – відповідне міністерство, державний комітет, державне відомство або іншу юридичну особу, якій надаються асигнування з бюджету.

Програмно-цільовий метод складання та виконання бюджету дозволяє оцінити й розрахувати ефективність витрачання бюджетних коштів, та забезпечення ефективності й досягнення конкретних результатів розпорядниками бюджетних коштів.

3. Бюджетна система: поняття і принципи побудови

Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права, являє собою бюджетну систему держави.

Структура бюджетної системи, принципи її побудови і організація функціонування визначаються бюджетним устроєм, що ґрунтується на адміністративно-територіальному поділі держави.

Складовими бюджетної системи України є державний бюджет та місцеві бюджети. Відповідно до Бюджетного кодексу України, ухваленого Верховною Радою України 8 липня 2010 року, місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань).

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

1) принцип єдності бюджетної системи України - єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2) принцип збалансованості - повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період;

3) принцип самостійності – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні бюджети;

4) принцип повноти – до складу бюджетів включаються всі надходження до бюджетів і витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

7) принцип субсидіарності – розподіл видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближенні надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

8) принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями;

9) принцип справедливості й неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

4. Особливості бюджетного процесу в Україні

Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Учасниками бюджетного процесу є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Державне казначейство, Національний банк України, Рахункова палата, головні розпорядники і розпорядники бюджетних коштів та інші органи, на які законодавством України покладені бюджетні, податкові та інші повноваження.

Можна виділити такі стадії бюджетного процесу:

1) складання проектів бюджетів;
2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети;

3) виконання бюджету, в тому числі в разі необхідності внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети;

4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Процедура бюджетного планування – це послідовність заходів і дій зі складання і розгляду проекту бюджету. Вона визначена Бюджетним кодексом України і на державному рівні включає такі етапи та стадії: визначення основних напрямів бюджетної політики; підготовка й аналіз бюджетних запитів; схвалення проекту державного бюджету Кабінетом Міністрів; розгляд та прийняття державного бюджету Верховною Радою.

Складання проекту Державного бюджету

а) Визначення основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період

– до 1 червня Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період, що ґрунтується на Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, на прогнозних та програмних документах економічного і соціального розвитку України із зазначенням показників обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих цін, прогнозованого офіційного обмінного курсу гривні у середньому за рік і на кінець року, прибутку підприємств, фонду оплати праці, рівня безробіття, експорту та імпорту товарів і послуг.

– до 1 липня Верховна Рада приймає постанову про схвалення або взяття до відома Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період (Бюджетна резолюція);

б) Підготовка й аналіз бюджетних запитів

– Міністерство фінансів розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкцію щодо підготовки бюджетних запитів.

– Розроблення бюджетних запитів, що містять пропозиції з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних розпорядникові для забезпечення його діяльності на наступний бюджетний період, та подання їх Міністерству фінансів.

– Аналіз бюджетних запитів і підготовка пропозицій проекту Державного бюджету України та проекту закону про Державний бюджет. Усунення розбіжностей з головними розпорядниками бюджетних коштів.

в) Схвалення Кабінетом Міністрів України проекту Державного бюджету та проекту закону про Державний бюджет та подання їх Верховній Раді України (не пізніше 15 вересня року, що передує плановому);

г) Розгляд та прийняття Державного бюджету України Верховною Радою України.

– Розгляд проекту закону про державний бюджет України народними депутатами України, а також у комітетах, депутатських групах та фракціях Верховної Ради України.

– Розгляд Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету спільно з уповноваженими представниками Кабінету Міністрів України

пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України і підготовка Висновків та пропозицій до нього, а також підготовка таблиці пропозицій суб'єктів законодавчої ініціативи.

– Обговорення проекту Державного бюджету на пленарному засіданні Верховної Ради:

1. перше читання – розгляд висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України. У разі схвалення вони набувають статусу Бюджетних висновків Верховної Ради України;

2. друге читання – передбачає затвердження загального обсягу дефіциту (профіциту), доходів і видатків державного бюджету України на наступний бюджетний період, обсягу міжбюджетних трансфертів та інших положень, необхідних для формування місцевих бюджетів;

3. третє читання – голосування щодо статей бюджету, які не були прийняті у другому читанні, та щодо проекту закону про Державний бюджет України в цілому.

Закон про Державний бюджет України повинен бути прийнятий Верховною Радою України до 1 грудня року, що передує плановому.

Виконання бюджету полягає в мобілізації запланованих доходів і фінансуванні передбачених видатків. Забезпечення виконання бюджету покладено на Кабінет Міністрів, а загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету здійснює Міністерство фінансів. Бюджет виконується за розписом, затвердженим Міністром фінансів. Цей документ складається у місячний термін після затвердження бюджету в розрізі підрозділів бюджетної класифікації, яка дає повну деталізацію видів доходів і напрямів видатків. Розпис доходів і видатків складається з поквартальною розбивкою, що дає змогу збалансувати бюджет на різні періоди.

Касове виконання бюджету (зарахування коштів на рахунки бюджету та перерахування з них) може здійснюватись за двома системами: банківською і казначейською. За банківської системи рахунки бюджету відкриваються в установах банківської системи, за казначейської – створюється спеціальна структура – Державне казначейство, яке веде рахунки бюджету, мобілізує кошти і фінансує видатки.

В Україні застосовується казначейська форма обслуговування Державного і місцевих бюджетів, яка передбачає здійснення Державним казначейством через єдиний казначейський рахунок:

– операцій з коштами державного і місцевих бюджетів;

– розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів;

– контролю бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, прийнятті зобов'язань та проведенні платежів;

– бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджету.

Запровадження казначейської системи виконання бюджетів і функціонування єдиного казначейського рахунку, відкритого в

Національному банку, дає змогу уряду мати вичерпну щоденну Інформацію про стан державних фінансів.

Бюджетне право являє собою сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція центральних і місцевих органів державної влади і державного управління щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Основний зміст бюджетних повноважень полягає в праві отримувати доходи, розподіляти бюджетні кошти, використовувати їх за цільовим призначенням.

Під час передачі державою права на здійснення видатків виникають міжбюджетні відносини.

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України і законами України.

За напрямками взаємовідносини між бюджетами поділяються на вертикальні – між бюджетами різних рівнів, і горизонтальні – між бюджетами одного рівня (в Україні тільки вертикальні).

Механізм регулювання міжбюджетних відносин базується на використанні фінансових нормативів бюджетної забезпеченості як певного рівня соціальних послуг у розрахунку на душу населення, надання яких гарантується державою, виходячи з наявних фінансових ресурсів та певного обсягу міжбюджетних трансфертів.

Існують такі види міжбюджетних трансфертів:

- дотація вирівнювання;
- субвенція;
- кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- інші дотації.

5. Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення місцевого самоврядування

Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, що призначені для реалізації завдань та функцій органів місцевого самоврядування. Як складова бюджетної системи держави та основа фінансової бази діяльності органів самоврядування, місцеві бюджети забезпечують необхідними грошовими коштами фінансування заходів щодо економічного та соціального розвитку, що здійснюються органами управління на відповідній території. За допомогою місцевих бюджетів забезпечується фінансування більшої частини витрат на утримання та розвиток соціальної інфраструктури та місцевого господарства регіонів, тобто вони є одним із головних інструментів доведення до населення, як споживача, кінцевих результатів суспільного виробництва.

Доходи місцевих бюджетів, як окрема економічна категорія, характеризують сферу економічних відносин суспільства, що пов'язана з

формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня та використовуються місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону.

Надходження коштів до місцевих бюджетів та їх формування здійснюються за рахунок:

- місцевих податків і зборів;
- частки загальнодержавних податків;
- надходження від здачі в оренду об'єктів(майна) комунальної власності;
- плати за ліцензії, сертифікати та державнуреєстрацію суб'єктів господарської чи іншої підприємницької діяльності;
- штрафів та фінансових стягнень;
- дотацій з бюджетів вищого рівня, що визначаються в установленому порядку;
- спонсорських внесків, пожертвувань, гуманітарної допомоги, шефської допомоги;
- інших добровільних внесків і вкладів населення, що йдуть на забезпечення регіональних потреб.

Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування та головним чинником фінансового забезпечення регіонального розвитку. Доходи місцевих бюджетів мають відповідну законодавчу базу – Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про податкову систему України», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інші нормативні акти. Місцеві податки та збори – обов'язкові платежі, що встановлюються сільськими, селищними, міськими радами згідно до чинного законодавства України, справляються у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць та зараховуються до їх бюджетів. Податки, збори та обов'язкові платежі на місцевому рівні складають дохідну базу місцевих бюджетів для виконання ними делегованих по-вноважень. Економічна сутність місцевих бюджетів відображається в їх функціях та призначенні, а саме у:

- формуванні грошових фондів, що є основою фінансового забезпечення діяльності органів місцевої влади;
- розподілі та використанні цих фондів міжсекторами економіки регіону;
- контролі за фінансово-господарською діяльністю підприємств та організацій регіону. Структура доходів бюджетів місцевого самоврядування – це, перш за все, податки та збори, що стягуються за місцем проживання громадян або місцем реєстрації підприємницьких структур.

Дохідна база місцевих бюджетів відіграє вирішальну роль у бюджетній системі держави в цілому, зокрема:

- 1) вона є важливим інструментом фінансового регулювання розвитку регіонів та країни в цілому. За її допомогою виконується фіскальна функція бюджету та відбувається перерозподіл ВВП України;

2) стабільна дохідна база місцевих бюджетів сприяє забезпеченню пропорційного розвитку регіонів. У взаємодії з дохідною базою Державного бюджету України вона є інструментом фі-нансового вирівнювання;

3) за рахунок дохідної частини місцевих бюджетів фінансується основна частина державних витрат на рівні регіонів, головним чином, витрати у соціальній сфері;

4) дохідна база місцевих бюджетів має регулюючі, закріплені та власні дохідні джерела її формування. Місцевим органам влади також надано право самостійно визначати напрями використання власних коштів;

5) завдяки можливості самостійно визначати напрями використання власних бюджетних коштів органи місцевої влади можуть самостійно обирати пріоритетні напрями розвитку даної територіальної одиниці.

У формуванні дохідної частини місцевих бюджетів важливу роль відіграє розвиток місцевого оподаткування. Надходження від місцевих податків і зборів зараховуються безпосередньо до доходів бюджетів місцевого самоврядування. Досвід застосування місцевих податків та зборів в Україні свідчить, що їх обсяги недостатні для формування фінансової бази органів місцевого самоврядування. Саме тому актуальним є питання залучення додаткових джерел фінансування за рахунок податкових та неподаткових надходжень до місцевих бюджетів.

До основних напрямів зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, що спрямовані на зростання фінансових ресурсів територіальних громад, слід віднести:

- ефективний контроль процесу формування та використання коштів місцевих бюджетів з метою їх цілеспрямованого розподілу;

- збільшення кількості бюджетоутворюючих підприємств на рівні регіонів;

- раціональне управління та використання земельних ресурсів;

- зростання обсягів податків та зборів, що створюють фінансову базу місцевих бюджетів;

- надання стимулів державою на рівні регіонів з метою розвитку підприємств малого та середнього бізнесу;

- створення сучасної інфраструктури кредитно-фінансових установ для залучення додаткових фінансових ресурсів та зростання неподаткових джерел формування місцевих бюджетів;

- модернізація та оновлення сфери житлово-комунального господарства з метою подальшого скорочення частки витрат місцевих бюджетів на підтримку підприємств цієї сфери;

- раціональне використання трансфертів та дотацій з Державного бюджету на рівні регіонів.

6. Економічна природа бюджетного дефіциту: види та причини виникнення

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків бюджету над його доходами.

Практичне використання бюджетних відносин для реалізації покладених на державу функцій дає змогу визначити, що стан бюджетного фонду залежно від різного співвідношення дохідної і витратної частин бюджету може бути дефіцитним, профіцитним і збалансованим.

Коли видатки бюджету перевищують його доходи, виникає від'ємне бюджетне сальдо, або дефіцит бюджету. Профіцит - позитивне сальдо бюджету, тобто перевищення доходів над видатками. Збалансованим є бюджет, у якому видатки і доходи рівні. В економічній літературі трапляється також думка, що теоретично збалансованим є бюджет, в якому дефіцит або профіцит не перевищують 1 % сукупного обсягу видатків.

Розрізняють поняття стійкий дефіцит бюджету, який існує в довгостроковому періоді, та тимчасовий дефіцит, що викликається касовими розривами у виконанні бюджету. Його ще називають касовим дефіцитом - нестача коштів бюджету в результаті незбігу термінів надходження доходів і здійснення видатків.

За формою прояву бюджетний дефіцит поділяється на відкритий і прихований.

Відкритий бюджетний дефіцит - це офіційно визнаний дефіцит у законі про Державний бюджет на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та включення у склад доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

За причинами виникнення бюджетний дефіцит буває вимушеним і відомим.

Вимушений бюджетний дефіцит є наслідком скорочення обсягів ВВП і відповідно обмеженості фінансових ресурсів країни.

Свідомий бюджетний дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо Державного бюджету.

За напрямом дефіцитного фінансування розрізняють активний і пасивний бюджетні дефіцити.

Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню ВВП.

Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на покриття поточних видатків (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері та інші).

Основною причиною виникнення бюджетного дефіциту є відставання темпів зростання бюджетних доходів порівняно зі зростанням бюджетних видатків. Конкретні причини такого відставання зумовлені:

- кризовими явищами в економіці, що супроводжуються спадом виробництва, зниженням ефективності функціонування окремих галузей, інфляційними процесами;
- надмірними витратами на забезпечення державного управління;
- мілітаризацією економіки в мирний час;

- надзвичайними обставинами (війни, епідемії, масштабні стихійні лиха);
- надмірним зростанням соціальних видатків порівняно із темпами зростання валового внутрішнього продукту;
- необхідністю здійснення значних державних вкладень у розвиток економіки з метою її структурної перебудови. Це явище відображає не кризу в економічному житті суспільства, а державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення прогресивних зрушень у суспільстві.

В Україні бюджетний дефіцит був зумовлений такими негативними явищами:

- різким зниженням ефективності виробництва, що супроводжувалось скороченням обсягів валового внутрішнього продукту;
- значним зростанням та нераціональною структурою бюджетних видатків;
- наявністю значного тіньового сектора в економіці і низькою податковою дисципліною;
- недосконалістю і частими змінами законодавства.

Ці та ряд інших причин сприяли дестабілізації економіки, зниженню доходів бюджету, нарощуванню інфляційних процесів, зростанню цін на товари та послуги, що в свою чергу призвело до зниження матеріального добробуту населення.

Підтримування запланованих показників дефіциту відбувалось переважно завдяки регулюванню готівки в обігу без необхідних структурних перетворень у господарському комплексі, що спричинило масове накопичення бюджетної заборгованості. А відтак зростав прихований бюджетний дефіцит (з урахуванням соціальних зобов'язань держави і заборгованості уряду підприємствам).

Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки будь-якої держави. Існують різні оцінки його граничного розміру. Наприклад, Маастрихтський договір серед інших умов потенційним учасникам валютного союзу ставить і таку, як межа дефіциту держбюджету (3 % від ВВП). Згідно з даними міжнародної статистики «допустима» величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинутих країнах коливається у межах 3-4 % від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5 %. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту у середньосвітовому вимірі 4-5 % ВВП.

З приводу впливу бюджетного дефіциту на розвиток економіки існують суперечливі погляди. Прихильники концепції дефіцитного фінансування бюджетних видатків виходять із того, що бюджетний дефіцит не є деструктивним фактором. Для національної економіки він не становить загрози, так як всі видатки, в тому числі і ті, що перевищують доходи, здійснюються на території даної держави і сприяють зростанню добробуту країни. Якщо дефіцит буде зосереджений у бюджеті розвитку, то в цьому разі зростання дефіцитного фінансування спроможне привести до інвестиційного

та інноваційного зростання. Крім того, дефіцит бюджету, відповідно до теорії дефіцитного фінансування, означає збільшення доходів суб'єктів господарювання і населення (отримувачів бюджетних коштів), що стимулює зростання купівельної спроможності, продуктивності праці і розширення національного виробництва. Це, у свою чергу, веде до зростання податкових надходжень.

Економісти неокласичного напрямку дотримуються протилежної позиції. На їхню думку, хронічні дефіцити неминуче вимагатимуть більш високих податків у майбутньому, що рівнозначно перекладанню поточного економічного тягаря на майбутні покоління. Для фінансування дефіциту повинні залучатись емісія грошей і позики, що веде до розладу грошово-кредитної системи, девальвації національної валюти, зростання внутрішнього і зовнішнього боргу держави.

До останнього часу вважалось, що щорічно збалансований бюджет - це одне із головних завдань бюджетної політики держави. В основі такого підходу лежить концепція збалансованості бюджету в процесі економічного циклу. Логічне обґрунтування цієї концепції зводиться до наступного. Для того, щоб протистояти спаду виробництва, уряд повинен знижувати податки і збільшувати державні видатки, тобто провокувати дефіцит бюджету. Під час економічного піднесення слід підвищувати податки і знижувати урядові витрати. Позитивне сальдо бюджету може бути використано на покриття державного боргу, що виник у період спаду. Але, як свідчить практика, спади і піднесення в економічному циклі можуть бути неоднаковими за глибиною і протяжністю. Намагаючись збалансувати бюджет, уряд повинен або підвищити ставки податків, або скоротити державні витрати, або використовувати комбіновані заходи. Простота цих рекомендацій щодо подолання бюджетного дефіциту є досить ілюзорною. Як показує досвід багатьох країн, така політика потребує дуже тонкого збалансованого поєднання заходів з підвищення доходної бази і скорочення державних видатків. Адже державні видатки також мають різний характер - споживчий та інвестиційний. Тому мова йде про скорочення непродуктивних бюджетних витрат і зростання інвестицій у виробництво й у "людський капітал" - освіту, охорону здоров'я, соціальні компенсації.

В умовах ринкової економіки, як стверджують сучасні західні фінансові теорії, дефіцит може бути корисним у випадку, коли при спаді виробництва держава витрачає більше грошей, ніж одержує: він забезпечує збільшення попиту, в тому числі купівельної спроможності населення. Споживачі починають більше купувати, підприємці - більше продавати. Унаслідок цього зростають обсяги виробництва і скорочується безробіття.

Проте в період піднесення економіки держава не може дозволити собі дефіцит бюджету, оскільки він стимулюватиме інфляцію. Отже, бюджет, в якому збалансовані доходи та видатки, потрібний не щорічно, а для певного періоду, тобто протягом економічного циклу. В окремі роки з метою стимулювання ділової активності держава може допускати дефіцит бюджету.

Наведені міркування не стосуються сучасної економіки України, оскільки вона тільки трансформується в ринкову.

У світовій практиці для фінансування дефіциту бюджету використовуються як інфляційні, так і неінфляційні джерела.

Неінфляційні джерела це:

- фінансування дефіциту бюджету за рахунок запозичень на внутрішніх та зовнішніх фінансових ринках та за рахунок використання залишків бюджетних коштів. Внутрішні позики здійснюються через продаж державних цінних паперів (облігацій, векселів) або через одержання кредиту в банку. Останню форму фінансування бюджетного дефіциту використовує місцева влада. Залучення для покриття дефіциту державного бюджету зовнішніх позик у таких міжнародних організацій, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк і в розвинених країнах та їхніх об'єднаннях типу ЄС характерні для країн, що розвиваються, а також все більше використовуються країнами з перехідною до ринку економікою, у тому числі Україною;

- трансферти - фінансування у вигляді безоплатної і безповоротної фінансової допомоги.

Зменшити дефіцит бюджету уряд може і накопиченням заборгованості - прострочення платежів за борги або за куплені товари, а також за рахунок підвищення податків. Ці заходи теж мають неінфляційний характер.

Інфляційним джерелом фінансування бюджетного дефіциту є монетизація дефіциту, яка відбувається в результаті позик центрального банку урядові та купівлі центральним банком державних цінних паперів.

Кредитну емісію як спосіб покриття дефіциту широко використовували в Україні. З 1991 р. до 1995 р. кредити Національного банку були практично єдиним джерелом покриття дефіциту бюджету. З 1995 р. поряд із кредитами НБУ для фінансування дефіциту стали залучати внутрішні і зовнішні запозичення. З 1997 р. НБУ припинив пряме фінансування бюджетного дефіциту, і акцент було повністю перенесено на зовнішні і внутрішні джерела.

У країнах з ринковою економікою має місце конституційне закріплення незалежності національного емісійного банку від виконавчої та законодавчої влади. Емісійний банк не зобов'язаний фінансувати уряд, таким чином ставиться заслін інфляційному вибуху, який би мав місце у випадку, якби гроші друкувались на замовлення уряду.

Дефіцит бюджету можуть покривати також додатковою емісією грошей. Унаслідок такої емісії розвивається неконтрольована інфляція, підриваються стимули для інвестицій, знецінюються заощадження населення, відтворюється бюджетний дефіцит.

При монетизації дефіциту держава отримує сеньйораж - доход від друкування грошей. Сеньйораж виникає в умовах перевищення приросту грошової маси над приростом реального ВВП, наслідком чого є зростання середнього рівня цін. З огляду на це, всі економічні агенти змушені

сплачувати так званий інфляційний податок, який через вищі ціни перерозподіляє частину їхніх доходів на користь держави.

Державні позики як засіб покриття дефіциту бюджету безпечніші, ніж емісія, проте вони також певною мірою негативно впливають на економіку країни. По-перше, за певних умов уряд вдається до примусового розміщення державних цінних паперів і порушує ринкову мотивацію діяльності приватних фінансових інституцій. По-друге, якщо навіть уряд створює достатні стимули для купівлі юридичними і фізичними особами цінних паперів уряду, то державні позики, мобілізуючи вільні кошти на ринку позикового капіталу, обмежують можливості одержання кредиту приватними господарствами. Фірми, особливо невеликі та середні, не є для банків такими надійними позичальниками, як державні органи. Збільшення попиту на ринку позикового капіталу через нові державні позики сприяє подорожчання кредиту - зростанню облікової ставки. Особливо складними є наслідки використання для покриття бюджетного дефіциту зовнішніх позик.

Світовий досвід показує, що на окремих етапах розвитку суспільства, в умовах, специфічних для кожної країни, цілком допустимим є бюджетний дефіцит;

- для покриття бюджетного дефіциту можуть використовуватися різноманітні форми державного кредиту. Робота друкарського верстата, що призводить до емісії, повинна розцінюватися як міра, що грубо порушує закони грошового обігу, а тому неприпустима. Дефіцит може покриватися тільки на позиковій основі шляхом розміщення на фінансовому ринку державних цінних паперів;

- для подолання бюджетного дефіциту необхідно "лікування" самої економіки, тому що без забезпечення динамізму в її розвитку і реально відчутної ефективності неможливо домогтися фінансової стійкості країни, які б прогресивні міри не застосовувалися при цьому.

Розробка і послідовна реалізація заходів, спрямованих на збільшення доходів бюджету і скорочення його видатків, регулювання бюджетного дефіциту, цілеспрямоване керування його розміром у сукупності з іншими економічними антикризовими мірами, будуть сприяти поверненню нашої країни на шлях соціально-економічного розвитку.

7. Державний кредит як фінансова категорія. Форми внутрішніх і зовнішніх державних запозичень

Державний кредит — це сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) стосовно питання мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості та платності, в процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, в яких держава може бути як позичальником, кредитором або гарантом.

У кредитних відносинах беруть участь кредитор і позичальник як юридично самостійні суб'єкти. При цьому позичальником звичайно є держава. З боку держави суб'єктами кредитних відносин можуть бути:

- Кабінет Міністрів України;
- органи місцевого самоврядування;
- Міністерство фінансів України (зокрема в особі Державного казначейства);
- Національний банк України.

З іншого боку, в державно-кредитні відносини як кредитори вступають громадяни та суб'єкти господарювання (банки, страхові компанії, акціонерні товариства), котрі надають кредит державі під певні державні зобов'язання. Надання державі кредиту з боку юридичних і фізичних осіб здійснюється шляхом купівлі останніми облігацій державних позик та інших цінних паперів, що випускає держава.

В ролі забезпечення державного кредиту виступає все майно, що перебуває у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді між державою й підприємствами та населенням не вказується

Державний кредит буває таких видів:

- внутрішній, коли держава запозичує кошти у підприємств і населення власної країни;
- зовнішній, якщо держава робить запозичення на міжнародному рівні.

Основні форми внутрішнього державного кредиту:

- державні позики,
- використання частини вкладів населення в ощадних установах,
- грошово-речові лотереї,
- використання коштів державного позичкового фонду.

Форми зовнішнього кредиту: державні зовнішні позики, позики міжнародних фінансових організацій, міжурядові позики, банківські кредити.

Основні форми державного кредиту:

1. Державні запозичення.
2. Реалізація державних боргових цінних паперів.
3. Державні гарантії.
4. Вклади в Ощадбанк.
5. Інші форми.

1. Державні запозичення — основна форма державного кредиту, коли держава є позичальником. Для цих запозичень характерне те, що тимчасово вільні грошові кошти населення та суб'єктів господарювання залучаються до фінансування загальнодержавних потреб шляхом випуску й реалізації державних цінних паперів. Оформлення державних запозичень в Україні в основному здійснюється за допомогою двох видів цінних паперів — облігацій та казначейських зобов'язань (векселів).

Міжнародний державний кредит — сукупність відносин, в яких держава виступає на світовому фінансовому ринку як позичальником, так і кредитором. Ці відносини набувають форми державних зовнішніх запозичень. Вони

здійснюються на тих самих умовах, що й внутрішні, тобто на умовах зворотності, строковості й платності. Їх надання або погашення відбувається за рахунок бюджетних коштів або спеціальних урядових фондів. Суми отриманих зовнішніх позик із нарахованими процентами за ними включаються до державного боргу країни.

Державні зовнішні запозичення можуть надаватися як у грошовій, так і у товарній формах. Як правило, вони бувають середньо- або довгостроковими.

Грошові запозичення здійснюються у валюті:

- країни-кредитора;
- країни-позичальника;
- третьої країни.

Погашення відбувається шляхом товарних поставок або за допомогою валюти за узгодженням сторін. Іноді у міжнародних угодах встановлюється пільговий період щодо погашення запозичень і сплати процентів за ними, який надає відстрочення погашення позики на 3—5 років з метою отримання максимального ефекту від її використання.

Облігація (від лат. *obligatio* — зобов'язання) — найпоширеніший вид цінних паперів, боргове зобов'язання держави, за яким у встановлені терміни повертається борг і сплачується дохід у формі процента або вигаду. Вони можуть бути знеособленими (на покриття бюджетного дефіциту) і цільовими (на конкретні проекти). Продаючи облігацію, держава зобов'язується повернути суму боргу у визначений термін із процентами або виплачувати проценти протягом усього терміну користування позиковими засобами, а після закінчення цього терміну повернути і суму боргу.

Облігація має номінальну вартість (зазначену на неї суму боргу) і курсову (ринкову) ціну, за якою вона продається і перепродається залежно від її дохідності, надійності й ліквідності. Різниця між ринковою ціною та номінальною вартістю облігації становить курсову різницю.

Облігації позик, що містяться у портфелях державних кредиторів, є ліквідними активами. Кредитор може в будь-який час повернути облігації, тобто продати їх державі через систему Ощадбанку, й одержати відповідну суму готівкою, та й самі облігації можуть бути платіжним засобом.

Держава встановлює номінальну вартість (номінальну ціну) облігацій. Номінальна вартість зазначається на облігації і виражає грошову суму, надану власником облігації державі в тимчасове користування. Саме ця сума виплачується власникові облігації в момент погашення і на неї нараховуються проценти. Проте реальна прибутковість облігацій для їхніх власників може бути вищою або нижчою установленого номінального процента. Це зумовлено тим, що облігації продаються за курсовою ціною, що відхиляється від номінальної вартості. Відхилення називається курсовою різницею, і залежить воно від цілого ряду чинників. До їх числа, зокрема, відносять величину номінального процента за облігацією, насиченість ринку державними цінними паперами, стан господарчої кон'юнктури, рівень довіри населення до уряду.

За своєю сутністю облігації державної позики є особливою формою фіктивного капіталу. Справді, якщо джерелом доходу за цінними паперами підприємств є новостворена вартість, то відсотки за державними паперами виплачуються за рахунок доходів бюджету, оскільки кошти, отримані за державними позиками, як правило, не інвестуються у виробництво, а йдуть на фінансування бюджетного дефіциту. Інвестори в державні цінні папери стають власниками частини майбутніх податкових і неподаткових надходжень до бюджету держави. У цьому і полягає специфічність державного фіктивного капіталу, яка призводить, у кінцевому підсумку, до збільшення податкового тягара. Тому сутність державної позики можна визначити як податок, взятий наперед (антиципований податок).

Казначейські зобов'язання (векселі) мають характер боргового зобов'язання, спрямованого тільки на покриття бюджетного дефіциту. Тобто, на відміну від облігацій, кошти від продажу яких спрямовуються на поповнення бюджетного фонду, позабюджетних фондів або на спеціальні цілі, кошти від реалізації казначейських зобов'язань держави спрямовуються тільки на поповнення бюджету. Вони підлягають реалізації тільки серед населення. Виплата доходу здійснюється у формі процентів або на дисконтній основі.

Тобто у цьому разі держава є кредитором.

Казначейські зобов'язання (векселі) мають характер боргового зобов'язання, спрямованого тільки на покриття бюджетного дефіциту. Виплата доходу здійснюється у формі процентів. Казначейськими зобов'язаннями, як правило, оформляються короткострокові позики (іноді середньострокові — казначейські ноти).

Казначейські позики як форма державного кредиту виражають відносини з надання фінансової допомоги підприємствам і організаціям органами державної влади й управління за рахунок бюджетних коштів на умовах терміновості, платності і поворотності. У нашій країні ця форма державного кредиту поки що використовується не дуже активно.

Казначейські позики не мають комерційної цілі, а є засобом підтримання життєво важливих для народного господарства економічних структур.

Якщо уряд гарантує безумовне погашення запозичень і виплату процентів за позиками, зробленими нижчими за рівнем органами влади й управління або окремими суб'єктами господарювання, то йдеться про умовний державний кредит — гарантовані запозичення. У цьому випадку держава є гарантом. За гарантованими запозиченнями уряд несе реальну фінансову відповідальність тільки в разі неплатоспроможності платника.

Формою внутрішнього державного кредиту є мобілізація частини вкладів населення до державних запозичень через систему Ощадного банку, якщо банк належить до державних установ. Залучені кошти спрямовуються в дохідну частину бюджету. Однак, як правило, ощадні банки незалежно від форми власності діють на комерційних засадах і залучені кошти населення формують їхні кредитні ресурси, тому вилучення частини цих коштів на користь держави може негативно відобразитися на фінансових результатах їх діяльності.

На відміну від першої форми державного кредиту — державних запозичень — коли фізичні та юридичні особи купують цінні папери за рахунок власних тимчасово вільних грошових коштів, Ощадбанк надає державі кошти в кредит за рахунок залучених коштів без відома справжнього власника (населення). Аналогічно діють й комерційні банки, коли надають кредити своїм клієнтам. Крім того, частина ресурсів Ощадбанку може спрямовуватися на придбання державних цінних паперів.

Державний кредит може здійснюватися:

- 1) у товарній або грошовій формі;
- 2) він може бути зовнішнім або внутрішнім.

Незважаючи на те, що державний кредит, як і будь який інший кредит, опосередковує рух позичкового капіталу, він істотно відрізняється від банківського за такими ознаками:

- причини, які штовхають уряд до запозичень є як економічні, політичні, так і етичні;
- він, як правило, здійснюється у безособовій формі;
- обумовленого витрачання мобілізованих у борг коштів, як правило, не існує;
- кредит уряду не є заставним, а гарантією повернення боргу виступає залучення емісії, збільшення податків та продаж частини державного майна;
- проценти по державних позиках мають складати поріг прибутковості операцій з цінними паперами, а самі державні цінні папери мають бути самими надійними на фінансовому ринку;
- термін функціонування державного кредиту відповідає терміну існування держави;
- позичальник є однією особою, а кредитором виступає ціле суспільство.

Ознаками, які зближують державний та банківський кредит є:

- 1) платність, тобто за державні позики нараховуються проценти;
- 2) строковість, тобто строки повернення державної позики обумовлюються і гарантуються урядом.

Виділяють такі функції державного кредиту:

— розподільна, за допомогою якої забезпечується формування централізованих грошових фондів держави або їх використання на принципах строковості, платності та повернення;

— регулююча, яка характеризується тим, що держава, вступаючи у кредитні відносини, здійснює вплив на стан грошового обігу в державі, рівень відсоткових ставок на ринку грошей, капіталів, на виробництво та зайнятість.

8. Державний борг: управління та обслуговування

Управління державним боргом - це комплекс заходів, спрямованих на підтримання оптимального боргового тягаря для бюджету та макроекономічної системи.

Управління державним боргом здійснюється щодо:

- 1) співвідношення державного боргу до ВВП;
- 2) строкової структури державного боргу;
- 3) щодо ставок дохідності в розрізі боргових інструментів;
- 4) складу власників державного боргу.

Основним імперативом політики управління державним боргом є максимальне відтермінування його остаточного погашення. Фактично це означає, що державний борг повністю ніколи не погашається, оскільки старі випуски покриваються за рахунок нових. В даному випадку, важливо, щоб ринок мав достатню переконаність у спроможності уряду обслуговувати майбутні нові запозичення. Поки така впевненість існує, використання якихось інших методів управління державним боргом чи залучення податкових надходжень для погашення боргових зобов'язань є зайвими.

Так, в Україні державним визнається борг лише центрального уряду, тоді як місцеві запозичення не включаються до його складу, а центральний уряд не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями органів місцевого самоврядування.

Існують різні види державного боргу: внутрішній та зовнішній (залежно від ринку залучення державних позик); поточний і капітальний (залежно від ступеня охоплення державних боргових зобов'язань); прямий і умовний (або гарантований) державний борг (залежно від безпосереднього отримувача запозичених коштів).

Одним з найпростіших методів управління державним боргом є інфляція, яка знецінює реальну вартість державного боргу.

З метою відстрочення остаточного терміну погашення державного боргу здійснюється його рефінансування, тобто погашення попередніх позик за рахунок нових.

Рефінансування буває просте, коли на суму погашення боргових зобов'язань випускається нова емісія, і складне, коли при погашенні емітуються короткострокові облігації, а при погашенні нових короткострокових облігацій випускаються довгострокові і т.д. Однак різновекторне коливання процентних ставок на ринку в розрізі їх строкowości ускладнює процес рефінансування. Наприклад, коли на ринку зростають процентні ставки по довгострокових цінних паперах, то орієнтація управлінців державним боргом на розміщення довгострокових боргових паперів може призвести до надмірного підвищення майбутньої вартості боргового тягаря.

Така ситуація тим більше ускладнюється, коли існує невпевненість щодо співмірного з теперішнім рівнем надходжень до бюджету, адже в такому разі на пропозицію суспільних благ може виділятися менша сума коштів. Крім того, майбутнє зниження процентних ставок означатиме, що уряд гарантував надто високі інфляційні премії, коли розміщував свої довгострокові папери, порівняно з тими, які обертаються на ринку тепер.

Отже, підвищення довгострокових процентних ставок спонукатиме розміщувати короткострокові цінні папери.

При цьому, тягар високих боргових виплат, зумовлений зростанням доходності, матиме місце тільки у короткостроковому періоді, окресленому строковістю таких запозичень, а отже, в разі появи більш сприятливої кон'юнктури на фінансових ринках уряд може розмістити строковіші папери і мінімізувати майбутню вартість боргового тягара. Однак, активна експансія пропозиції короткострокових паперів може призвести до концентрації виплат у вузькому часовому діапазоні, що негативно позначатиметься на стані обслуговування державного боргу, актуалізуючи погребу у розміщення довгострокових паперів.

Як ми бачимо, застосування рефінансування теоретично можливе у нескінченному періоді, однак ефективність цього методу залежить від вмілого маніпулювання з пропозицією різних за строками цінних паперів та підлаштування під вимоги кон'юнктури.

У випадку, коли уряд не спроможний здійснити рефінансування, а загальна сума коштів, яка може бути спрямована кредитором, наперед невідома, здійснюється процес реструктуризації та переоформлення.

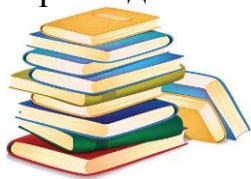
Складність питань формування, обслуговування та погашення державного боргу вимагає побудови ефективної системи управління державним боргом як сукупності розроблених заходів щодо визначення умов державних запозичень, процесу їх здійснення, сплати доходу кредиторам, погашення боргу, а також мінімізації вартості самого боргу та витрат із його обслуговування. Управління державним боргом в Україні здійснює Міністерство фінансів України у порядку, погодженому з Національним банком України.

З метою мінімізації основної суми боргу та процентних платежів, зняття пікових навантажень на бюджет за платежами з обслуговування і погашення державного боргу та задля мінімізації боргових ризиків застосовується низка методів оперативного управління державним боргом, серед яких:

- конверсія (зміна дохідності позик);
- консолідація (зміна строків боргових зобов'язань держави);
- уніфікація (об'єднання кількох раніше випущених позик в одну з уніфікованими умовами);
- рефінансування боргу (здійснення нових запозичень для погашення існуючого боргу);
- достроковий викуп боргу;
- відстрочення погашення боргу;
- списання державного боргу;
- анулювання боргу.

Необхідно розуміти, що, як правило, ці методи застосовуються в комплексі та призводять до перегляду умов обслуговування і погашення

боргу та його переоформлення на нових умовах згідно з досягненими з кредиторами домовленостями, тобто відбувається реструктуризація боргу.

Зміст основних понять і термінів за темою

Бюджет держави — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Бюджетна система — сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетне планування — послідовність заходів і дій зі складання, розгляду і затвердження проекту бюджету.

Бюджетне право — сукупність юридичних норм, на яких базується і діє бюджетна система держави, визначається компетенція органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету.

Бюджетне регулювання — система перерозподілу коштів між бюджетами, що полягає в передаванні частини фінансових ресурсів бюджетів вищих рівнів бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування останніх.

Бюджетне фінансування — централізоване виділення з бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротного, безоплатного надання асигнувань на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші суспільні потреби.

Бюджетний процес — регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджету систему.

Бюджетний устрій — структура бюджетної системи, принципи її побудови та організація функціонування. Бюджетний устрій ґрунтується на державному устрої та адміністративно-територіальному поділі держави.

Бюджетний федералізм — законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень та відповідальності структур різних рівнів влади з паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної, соціально-економічної і політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної і суспільної солідарності.

Видатки бюджету — грошові кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених у бюджеті, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Виконання бюджету — мобілізація запланованих доходів бюджету і фінансування передбачених видатків. Бюджет виконується бюджетним розписом.

Власні доходи місцевих бюджетів — доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади.

Внутрішній державний борг — це державний борг за внутрішніми державними запозиченнями.

Державний борг — непогашена на конкретну дату основна сума заборгованості за фінансовими зобов'язаннями держави з фіксованим строком.

Державний кредит — сукупність специфічних економічних відносин між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами, урядами іноземних країн — з другого, за яких держава виступає в ролі позичальника, кредитора і гаранта.

Дефіцит бюджету — від'ємне сальдо бюджету, перевищення видатків бюджету над його доходами.

Доходи бюджету — грошові кошти, що надходять у розпорядження держави на безвідплатній і безповоротній основі відповідно до чинного бюджетного і податкового законодавства (включаючи трансферти, дарунки, гранти).

Закріплені доходи місцевих бюджетів — це доходи, що зараховуються до місцевих бюджетів у повній сумі або за твердо фіксованими нормативами відповідно до рішень органів державної влади.

Зовнішній державний борг — це державний борг за зовнішніми запозиченнями держави.

Капітальний державний борг — загальна сума заборгованості й процентів, що мають бути сплачені за позиками.

Капітальні бюджетні видатки — видатки, пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів в основні засоби і нематеріальні активи, зі створенням державних запасів і резервів.

Коефіцієнт обслуговування державного боргу — відношення всіх платежів із зовнішньої заборгованості до валютних надходжень держави, виражене у відсотках.

Міжбюджетні відносини — відносини між органами влади різних рівнів щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на них функцій.

Міжбюджетні трансферти — кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого;

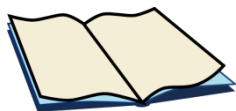
Місцеві бюджети — бюджети адміністративно-територіальних одиниць; містять у собі доходи і видатки на виконання повноважень відповідних органів влади. Це фінансовий план органів місцевого самоврядування на бюджетний період.

Обслуговування державного боргу — погашення позик, виплата процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик.

Поточний державний борг — сума заборгованості держави, що підлягає погашенню в поточному році, та належних до сплати в цей період процентів з усіх випущених на даний момент державних позик.

Поточні бюджетні видатки — видатки бюджету, передбачені для покриття поточних потреб юридичних і фізичних осіб.

Управління державним боргом — комплекс заходів, що здійснює держава в особі її уповноважених органів із визначення умов залучення коштів, їх розміщення і погашення та забезпечення платоспроможності держави.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 5.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

5.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Бюджет		
Місцеві бюджети		
Міжбюджетні відносини		
Бюджетний федералізм		
Державний кредит		
Державний борг		

5.1.2. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення терміна (поняття)	Термін (поняття)
Визначення 1. Економічні відносини між державою та фізичними і юридичними особами з приводу розподілу і перерозподілу ВВП (частково і національного багатства) задля формування і використання грошового фонду, призначеного для виконання державою її функцій та завдань	1) бюджетне право; 2) коефіцієнт обслуговування державного боргу; 3) бюджет; 4) капітальний державний борг; 5) державний кредит; 6) управління державним боргом;
Визначення 2. Сукупність економічних відносин між державою в особі органів управління та фізичними і юридичними особами, за яких держава є позичальником, кредитором та гарантом	7) власні доходи місцевих бюджетів; 8) поточні видатки бюджету; 9) бюджетний процес; 10) державний борг;
Визначення 3. Сума заборгованості перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами, що складається з усіх випущених і непогашених боргових	11) профіцит бюджету; 12) місцеві фінанси; 13) обслуговування

зобов'язань держави, процентів за ними	державного боргу;
Визначення 4. Система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань — як власних, так і делегованих	14) бюджетне планування; 15) бюджетна система; 16) закріплені доходи; 17) бюджетний федералізм
Визначення 5. Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устроїв та врегульована нормами права	
Визначення 6. Регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджету систему	
Визначення 7. Законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень та відповідальності структур різних рівнів влади, паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної, соціально-економічної та політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної, суспільної солідарності	
Визначення 8. Доходи, що зараховуються до місцевих бюджетів у повній сумі або за твердо фіксованими нормативами відповідно до рішень органів державної влади	
Визначення 9. Комплекс заходів, що здійснює держава в особі її уповноважених органів із визначення умов залучення коштів, їх розміщення і погашення та забезпечення платоспроможності держави	
Визначення 10. Процес погашення позик, виплата процентів за ними, уточнення та зміна умов погашення випущених позик	

5.1.3. Установити, які саме принципи побудови бюджетної системи України наведені в запропонованому переліку:

Зміст принципу	Поняття
Принцип 1. Розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами, ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача	1) принцип єдності; 2) принцип самостійності; 3) принцип повноти; 4) принцип обґрунтованості; 5) принцип субсидіарності; 6) принцип публічності та прозорості;
Принцип 2. Бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями	7) принцип ефективності та результативності; 8) принцип цільового використання бюджетних коштів;
Принцип 3. Інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету й місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету і місцевих бюджетів	9) принцип справедливості і неупередженості; 10) принцип збалансованості
Принцип 4. Повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період	
Принцип 5. Бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил	
Принцип 6. Під час складання та виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, через забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням при залученні мінімального обсягу	

бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів	

5.2. Тестові завдання

5.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Специфічними ознаками бюджетних відносин є:

- а) розподільний характер;
- б) формування та використання централізованого фонду грошових коштів держави;
- в) вартісне вираження відносин;
- г) всеохопний характер;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. До поточних бюджетних видатків відносять:

- а) оплата праці;
- б) закупівля предметів і матеріалів;
- в) оплата транспортних і комунальних послуг;
- г) виплата пенсії;
- д) виплата допомоги;
- е) усі відповіді (а — д) правильні;
- є) усі відповіді (а — д) неправильні.

Тест 3. Який принцип бюджетної системи передбачає, що розподіл видатків між бюджетами ґрунтується на максимально можливому наближенні надання гарантованих суспільних послуг до їх безпосереднього споживача:

- а) справедливості;
- б) підпорядкованості;
- в) субсидіарності;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 4. Згідно з Бюджетним кодексом України видатки бюджету класифікуються за:

- а) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки;
- б) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів;
- в) бюджетними програмами;
- г) відповіді (а, б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 5. До бюджетів місцевого самоврядування відносять:

- а) бюджети міст;
- б) бюджети селищ;

- в) бюджети сіл;
- г) відповіді (а, б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 6. За причинами виникнення виділяють такі види бюджетного дефіциту:

- а) відкритий;
- б) вимушений;
- в) свідомий;
- д) відповіді (б, в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) правильні;
- є) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 7. Передання зобов'язань за раніше випущеною позикою на нову позикку з метою продовження терміну позики — це:

- а) конверсія;
- б) уніфікація;
- в) консолідація;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 8. Дохідна частина місцевих бюджетів формується за рахунок:

- а) закріплених доходів;
- б) власних доходів;
- в) міжбюджетних трансфертів;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

5.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, міжнародних відносин та інші, які не можуть бути передані на виконання місцевій владі, — це видатки на здійснення: а) недеlegationованих повноважень; б) делегованих повноважень; в) власних повноважень	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення
Тест 2. Зміна дохідності державних позик — це: а) конверсія; б) уніфікація; в) консолідація;	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

г) відстрочення погашення		
Тест 3. Капітальні видатки — це: а) видатки, пов'язані з інвестуванням бюджетних коштів; б) видатки на закупівлю товарів і послуг, необхідних для утримання економічної і соціальної інфраструктури; в) видатки на покриття поточних потреб юридичних і фізичних осіб	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення
Тест 4. Кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого з метою збалансування дохідної спроможності бюджету, — це... а) дотація для покриття збитків; б) субсидії на фінансування інвестиційних проектів; в) дотація вирівнювання	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення

5.2.3. Дописати закінчення таких фінансових тверджень:

Виділення коштів з бюджету може здійснюватись у таких формах ...

Бюджетний процес включає такі стадії ...

Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права являє собою ...

Складовими бюджетної системи є ...

В Україні існують такі види міжбюджетних трансфертів ...

Формами внутрішнього державного кредиту вважаються ...

До методів управління державним боргом слід віднести ...

Формами зовнішнього кредиту є ...

Бюджетним відносинам характерні такі ознаки ...

До складу місцевих фінансових ресурсів включають ...

Завдання 5.3 Правильні та хибні твердження

5.3.1. Чи правильні наведені нижче фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Міжбюджетні трансферти, які призначені для конкретно визначених цілей, — це дотації вирівнювання	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 2. Для формування доходів бюджету може використовуватись емісійний метод	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 3. Призначенням бюджету є	Так ☐	Ні ☐

забезпечення розподілу і перерозподілу ВВП між галузями економіки, верствами населення і територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян		Правильне формулювання
Твердження 4. Одним із методів централізації грошових коштів є отримання доходів від державних угідь, майна і послуг	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 5. Доходи від власності та підприємницької діяльності належать до податкових надходжень бюджету	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 6. Бюджетний дефіцит — це завжди негативне явище	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 7. Принцип єдності бюджетної системи передбачає об'єднання усіх видів бюджетів в єдиному Зведеному бюджеті країни	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 8. Місцеві податки та збори встановлюються на власний розсуд органів місцевого самоврядування із самостійно розробленого переліку	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 9. В Україні застосовується банківська форма обслуговування Державного та місцевих бюджетів	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання
Твердження 10. Зведений бюджет в Україні затверджується у формі закону	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання

5.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свою відповідь.

1. В Україні застосовується казначейська форма касового виконання Державного та місцевого бюджетів.

2. Відкритий дефіцит бюджету — це офіційно визнаний дефіцит бюджету в Законі України «Про Державний бюджет».

3. Місцеві податки та збори в Україні зараховуються як до Державного, так і місцевих бюджетів.

4. У випадку державного кредиту держава може виступати в ролі тільки позичальника.

5. Характерними ознаками бюджетних відносин є те, що вони мають перерозподільний, всеохопний та законодавчо регламентований характер.

6. Суспільне призначення бюджету реалізується через контрольну функцію.

7. Для визначення коефіцієнта обслуговування зовнішнього боргу використовують такий показник, як частка зовнішнього боргу у виробленому ВВП в країні за певний період.

8. Сукупність різних видів бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, адміністративно-територіального устрою та врегульована нормами права, називається бюджетною політикою.

9. Секвестр, як один із методів боротьби з бюджетним дефіцитом, передбачає пропорційне скорочення бюджетних видатків, включаючи захищені статті видатків бюджету, щомісячно до кінця фінансового року.

10. Формами прояву державного кредиту крім державних позик є державні гарантії.

11. Емісійний та податковий методи формування доходів може використовувати як держава, так і суб'єкти господарювання.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 5.4. Робота із законодавством

5.4.1. Опрацювати Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI, статті 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 55, 63, 64, 69, 71, 74, 81, 82, 86, 96, 98. Знайти відповіді на такі питання:

– Що таке бюджет? Визначити складові загального та спеціального фонду бюджету.

– Що таке Зведений бюджет України? З якою метою він розробляється?

– Яка структура бюджетної системи України?

– Визначити принципи побудови бюджетної системи України.

– Як класифікують доходи бюджету та які їх види виокремлюють за бюджетної класифікації?

– Як класифікують видатки бюджету та які їх види виокремлюють за кожної з наведених класифікацій?

– Які види надходжень входять до складу неподаткових надходжень бюджету?

– Що таке трансферти? Які їх особливості як надходжень бюджету?

– Що таке бюджетний процес та які стадії включає? Визначте учасників бюджетного процесу.

– Що таке виконання бюджету? Які органи в Україні забезпечують реалізацію цього процесу?

– Які статті видатків бюджету вважаються захищеними? Наведіть їх перелік.

– Що таке місцевий бюджет?

– Що таке бюджет розвитку? Які надходження та видатки включаються до його складу?

- Які доходи місцевих бюджетів не враховуються під час визначення міжбюджетних трансфертів?
- Що таке закріплені доходи місцевих бюджетів? Подати їх перелік.
- Поняття міжбюджетних відносин.
- Які є види міжбюджетних трансфертів в Україні?
- Які параметри враховуються під час розподілу обсягів міжбюджетних трансфертів в Україні?
- Який граничний показник загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду встановлено у Бюджетному кодексі?
- Які джерела фінансування дефіциту бюджету передбачені в Україні? Які визначені як заборонені?

Завдання 5.5. Ситуаційні завдання

5.5.1. Заповнити таблицю, використовуючи статистичні дані Державної казначейської служби України ([Електронний ресурс] Режим доступу : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> та визначити сальдо бюджету (дефіцит, профіцит, збалансований бюджет) (не менше ніж за п'ять останніх років). Окресліть чинники, що впливають на сальдо бюджету та обґрунтуйте можливі наслідки дефіциту/профіциту Державного бюджету України.

Рік	Доходи Державного бюджету України	Видатки Державного бюджету України	Сальдо бюджету

5.5.2. Заповнити таблицю, використовуючи статистичні дані Державної казначейської служби України ([Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> та проаналізувати динаміку і структуру доходів Державного бюджету України (не менше ніж за п'ять останніх років), визначити сучасні тенденції та обґрунтувати чинники, що впливають на їх формування.

Рік	Податкові надходженн	Доходи неподаткового характеру		
		Неподаткові надходження	Доходи від операцій із капіталом	Офіційні трансферти

5.5.3. Заповнити таблицю, використовуючи статистичні дані Державної казначейської служби України ([Електронний ресурс]. — — Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>, та проаналізувати динаміку і структуру видатків Державного бюджету України (не менше ніж за п'ять останніх років), визначити сучасні тенденції та обґрунтувати чинники, що впливають на них.

Видатки бюджету	Роки

за функціональною					
Оборона					
Освіта					
Охорона здоров'я					
Економічна діяльність					
Соціальний захист та соціальне забезпечення					
Інші					

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Оцінка структури видатків Державного бюджету України. До яких наслідків може призвести подальше зростання видатків бюджету на соціальний захист?
2. Співвідношення Державного та місцевих бюджетів в Україні і чинники, що його визначають.
3. Перспективи застосування світового досвіду в удосконаленні програмно-цільового методу планування бюджету.
4. Напрями зміцнення власної доходної бази місцевих бюджетів в Україні.
5. До яких наслідків може призвести зростання міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів?
6. Позитивні та негативні аспекти бюджетного дефіциту.
7. Вплив державного боргу на фінансову безпеку держави.
8. Порівняльний аналіз джерел фінансування бюджетного дефіциту. Досвід застосування в Україні.
9. Фінансові інструменти, що використовуються для обмеження розміру державного боргу. Аналіз світового досвіду та реальні можливості його застосування в Україні.
10. Скільки держава витрачає на обслуговування і на погашення державного боргу? Зіставлення цих витрат із ВВП, з видатками бюджету, з доходами бюджету, з податковими доходами бюджету.
11. Перспективи удосконалення програмно-цільового методу бюджетного планування в Україні.
12. Проблеми вдосконалення міжбюджетних трансфертів в Україні.
13. Проблеми посилення ролі податкових надходжень у складі доходів місцевих бюджетів в Україні.
14. Політика дефіцитного фінансування та її значення в розширенні державного сектору і побудові соціально орієнтованих економік.
15. Реструктуризація і рефінансування як основні методи управління державним боргом в Україні.

16. Проблеми внутрішнього і зовнішнього державного боргу.
 17. Кредитні програми агропромислового комплексу, які здійснює уряд України.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Про Державний бюджет України (на відповідний рік) : Закон України.
3. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. — К. : Кондор, 2008. — 440 с.
4. Бюджетна система : підруч. / А. Є. Буряченко, Л. П. Гладченко, С. Я. Кондратюк [та ін.] ; за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012.
5. Кремень О. І. Фінанси : навч. посіб. / О. І. Кремень, В. М. Кремень. — К. : Центр учбов. літератури, 2012. — 413 с.
6. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — К. : Центр учбов. літератури, 2009. — 310 с.
7. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.
8. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник [та ін.] ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.
9. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / С. О. Булгакова, О. І. Барановський, Г. В. Кучер [та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — К. : КНТЕУ, 2010. — 396 с.
2. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посіб. / О. В. Длугопольський / ТНЕУ — Тернопіль : Екон. думка, 2007. — 488 с.
3. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Лагутін. — К. : КНТЕУ, 2007. — 248 с.
4. Місцеві бюджети в умовах кризових явищ і реформування : монографія / за заг. ред. О. Л. Яременка. — Х. : ХІФ УДУФМТ, 2011. — 182 с.

5. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання : аналіт. доп. / О. О. Молдован, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко ; за ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2010. — 72 с.

6. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : монографія / К. В. Павлюк. — К. : НДФІ, 2006. — 584 с.

Тема 6. Фінанси суб'єктів господарювання

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності фінансів суб'єктів господарювання;
- розуміння специфіки фінансових відносин при дослідженні фінансової діяльності суб'єктів господарювання різної організаційно-правової форми й різного юридичного статусу;
- формування фінансової грамотності, навиків і умінь під час аналізу взаємовідносин підприємств із державою та інституціями фінансового ринку;
- здатність оцінити вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на фінансову діяльність суб'єктів господарювання;
- виявлення фінансових проблем, пов'язаних із діяльністю корпорацій, та здатність знаходити шляхи їх вирішення.

Перелік ключових понять і термінів за темою

суб'єкт господарювання; підприємство; господарське товариство; акціонерне товариство; корпорація; приватний підприємець; капітал; статутний капітал; акціонерний капітал; резервний капітал; основний капітал; оборотний капітал; амортизація, інвестиції; фінанси суб'єктів господарювання; фінансові ресурси суб'єктів господарювання; прибуток від звичайної діяльності; чистий прибуток.

Питання до теми

1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання і принципи їх організації
2. Фінансові ресурси підприємства: джерела формування та напрями використання
3. Доходи і витрати суб'єктів господарювання
4. Фінанси бюджетних установ і громадських формувань
5. Особливості функціонування корпоративних фінансів

1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання і принципи їх організації

Підприємство – суб'єкт господарювання, створений для організації підприємницької діяльності, економічною метою якого є забезпечення суспільних потреб і одержання прибутку.

Фінанси підприємств – базова підсистема фінансової системи держави.

Вони функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється валовий внутрішній продукт, матеріальні й нематеріальні блага. Саме тому від стану фінансів підприємств залежить можливість задоволення суспільних потреб, фінансова стійкість країни. Специфіка фінансів підприємств та організацій полягає в тому, що через них мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг.

Об'єктом фінансів підприємства є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів.

Суб'єктами таких відносин можуть бути підприємства та організації, банківські установи та страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

Матеріальною основою фінансово-економічних відносин є гроші. Гроші створюють умови для появи фінансів як самостійної сфери грошових відносин.

Фінанси підприємств – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання у процесі відтворення.

Фінансовими є грошові відносини:

1) між засновниками підприємства при формуванні статутного капіталу;

2) між суб'єктами господарювання під час розрахунків з постачальниками і покупцями, надання комерційних кредитів, здійснення інвестиційної діяльності, організація спільних виробництв, розрахунків за штрафами, оренди і лізингу;

3) між підприємством і його підрозділами (філіями, відділеннями, цехами) з приводу фінансування витрат, розподілу і використання прибутку, оборотних коштів;

4) між підприємством і його працівниками у процесі розподілу і використання доходів, випуску і розміщення акцій та облігацій підприємства, виплати процентів за облігаціями і дивідендів за акціями, утримання податків і відрахувань до державних цільових фондів;

5) між підприємством та інституціями фінансового ринку: розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів;

6) між підприємством і галузевими й корпоративними органами (всередині фінансово-промислових груп, холдингів, корпорацій, спілок, асоціацій, концернів, галузевих міністерств і відомств), куди входить підприємство.

7) між підприємством і фінансовою системою держави під час сплати податків й інших платежів до бюджету, формування державних цільових фондів, надання підприємствам податкових пільг, застосування штрафних санкцій, фінансуванні з бюджету, надходженні коштів із цільових державних фондів;

8) між підприємством і банківською системою у разі відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання і сплати відсотків, купівлі й продажу валюти, надання інших банківських послуг;

9) між підприємством і страховими компаніями під час страхування майна, окремих категорій працівників, комерційних і підприємницьких ризиків;

10) між підприємством та інвестиційними інституціями під час розміщення інвестицій, приватизації тощо.

Кожна із зазначених груп фінансових відносин має свої особливості і сферу застосування, але матеріальною основою усіх їх є рух грошових коштів. Рухом грошових коштів супроводжується формування статутного капіталу підприємства, починається і завершується кругообіг виробничих фондів, формування і використання грошових фондів і резервів. Звідси можна зробити висновок, що вказані грошові відносини визначають сутність і зміст фінансів підприємств.

У процесі відтворення фінанси підприємств як економічна категорія проявляються і виражають свою сутність через такі функції:

- формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності

- розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення поточної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання своїх зобов'язань перед фінансово-банківською системою і для соціально-економічного розвитку підприємств;

- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах, як уже зазначалося, відбувається під час створення статутного фонду, а також у процесі розподілу грошових надходжень у результаті повернення авансованих коштів в основні і оборотні фонди, використання доходів на формування резервного та інших фондів.

Фінансам властива потенційна можливість контролювати фінансово-господарську діяльність підприємств. Контрольна функція реалізується через внутрішній і зовнішній контроль. Зовнішній контроль здійснюється державними органами, внутрішній контроль – бухгалтерією, внутрішніми аудиторами.

Організація та функціонування фінансів підприємств базується на відповідних принципах. До них належать: комерційний розрахунок, господарська та фінансова незалежність, фінансова відповідальність, матеріальна зацікавленість, забезпечення достатніх фінансових резервів, плановості.

Комерційний розрахунок є методом ведення господарства, що полягає в порівнянні у грошовій формі витрат і результатів діяльності, його мета – одержання максимуму прибутку при мінімумі витрат.

Реалізація принципу господарської самостійності забезпечується тим, що підприємство незалежно від форм власності самостійно визначає свої видатки, джерела фінансування, напрямки вкладення грошових коштів з метою одержання прибутку.

Фінансова відповідальність означає, що за порушення договірних, кредитних, податкових зобов'язань підприємство несе матеріальну відповідальність у вигляді штрафів, пені, неустойки.

Матеріальна зацікавленість означає, що форми, системи й розмір оплати праці, стимулюючі, компенсаційні виплати та інші види доходів самостійно встановлюються господарюючим суб'єктом.

Принцип забезпечення достатніх фінансових резервів – забезпечує захищеність підприємства в умовах недосконалого ринку, інфляції, нерозвинутого правового поля, фінансових та інших страхових ризиків.

Принцип плановості забезпечує відповідність обсягу продажу і витрат, інвестицій – потребам ринку.

Фінансові відносини виникають уже на стадії формування статутного фонду підприємства, який з економічної точки зору являє собою майно суб'єкта господарювання на дату його створення. Джерела утворення статутного фонду залежать від форми власності:

- приватна - власний капітал підприємця;
- акціонерна - акціонерний капітал;
- державна - асигнування з бюджету та централізованих фондів;
- колективна (спільна) - внески засновників

На час придбання основних фондів і прийняття їх на баланс підприємства залишкова вартість збігається з їхньою початковою вартістю. В міру участі основних фондів у виробничому процесі, їхня вартість роздвоюється: одна її частка, що дорівнює зношенню, переноситься на готову продукцію, інша виражає залишкову вартість наявних основних фондів. Зношена частка вартості основних фондів, перенесена на готову продукцію, при реалізації останньої поступово нагромаджується в грошовій формі в амортизаційному фонді. Цей фонд поповнюється за рахунок щорічних амортизаційних відрахувань і використовується для відтворення основних фондів.

Для виробництва продукції підприємству поряд з основними фондами потрібні оборотні кошти. Частина останніх авансується у сферу виробництва і формує оборотні виробничі фонди, інша частина перебуває в обігу і формує фонди обігу.

Грошові кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу, становлять обігові кошти підприємства. Оптимальна потреба підприємства в обігових коштах визначається через їх нормування.

Фінансові відносини у сфері функціонування обігових коштів виникають у таких випадках:

- при створенні статутного фонду підприємницьких структур;
- у процесі використання фінансових ресурсів для збільшення власних обігових коштів;
- при інвестуванні залишку обігових коштів у цінні папери.

Для формування обігових коштів підприємство використовує як власні, так і позикові ресурси.

У процесі господарської діяльності підприємства несуть грошові витрати, не однорідні за своїм економічним змістом і призначенням. Усі грошові витрати підприємства можна поділити на три самостійні групи:

- 1) витрати, безпосередньо пов'язані з отриманням прибутку;
- 2) витрати, які безпосередньо не пов'язані з отриманням прибутку;
- 3) примусові витрати.

Витрати, пов'язані з отриманням прибутку, включають затрати на обслуговування виробничого процесу, на виконання робіт і послуг (матеріальні затрати, затрати на оплату праці, відрахування на соціальні потреби, амортизація основних фондів, інші затрати), затрати на реалізацію продукції (робіт, послуг), інвестиції.

Витрати, не пов'язані безпосередньо з отриманням прибутку, складаються із коштів, направлених на споживання власників підприємства, благодійні внески, відрахування в недержавні страхові й пенсійні фонди, соціальну сферу та ін.

До примусових витрат слід віднести податки і податкові платежі, відрахування в державні цільові фонди тощо.

Витрати підприємств на виробництво і реалізацію товарів (робіт, послуг) формують собівартість продукції.

Фінанси безпосередньо не беруть участі у технологічному процесі виробництва, але за їх допомогою здійснюється вартісна оцінка цього процесу: нараховується амортизація, формується фонд оплати праці, оцінюється розмір витрат обігових коштів, визначаються відрахування до централізованих фондів цільового призначення, інші витрати відповідно до чинного законодавства.

У процесі виробництва продукції (робіт, послуг) створюється вартість, величина якої визначається ціною реалізації (продажу). Держава, використовуючи фінанси, може істотно впливати на структуру ціни через зміну норм амортизації, відрахувань до Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування, регулювання оплати праці. Під час визначення ціни на вироблену продукцію, виконані роботи та надані послуги розраховується розмір прибутку, що закладається в ціну реалізації.

Результатом реалізації продукції (робіт, послуг) є дохід (виручка) підприємства.

Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) є основним джерелом відшкодування авансованого у виробництво капіталу, його нагромадження, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. На розмір доходу впливають:

а) у сфері виробництва – обсяг продукції чи послуг, якість, асортимент та інші фактори;

б) у сфері обігу – ритмічність відвантаження продукції, виконання робіт чи надання послуг, своєчасне оформлення транспортних і розрахункових документів, строки документообігу, дотримання умов договору, оптимальні форми розрахунків, рівень цін та ін.

З прибутку підприємства сплачується податок на прибуток і формується чистий прибуток. За рахунок чистого прибутку підприємство

створює резервний фонд, виплачує дивіденди, поповнює статутний фонд, стимулює своїх працівників тощо.

2. Фінансові ресурси підприємства: джерела формування та напрями використання

Капітал - накопичений шляхом заощадження запас економічних благ у формі грошових коштів і реальних капітальних товарів, залучений його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходів, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику і ліквідності.

Капітал класифікують за наступними ознаками:

1. За належністю підприємству: власний капітал; залучений
2. За формами інвестування: капітал у фінансовій формі; - капітал у матеріальній формі; капітал у нематеріальній формі.
3. За об'єктом інвестування: основний капітал (характеризує ту частину капіталу, яка інвестована в усі види його необоротних активів); оборотний капітал (характеризує ту його частину, яка інвестована в усі види його оборотних активів).
4. За формами власності: приватний капітал; державний капітал.
5. За організаційно-правовими формами діяльності: акціонерний капітал (капітал підприємств, створених у формі акціонерних товариств); пайовий капітал (капітал підприємств, створених у формі товариств з обмеженою відповідальністю, командитних товариств, повних товариств, товариств з додатковою відповідальністю тощо); індивідуальний капітал (капітал приватних підприємств).

Позитивними особливостями власного капіталу є:

- простота залучення, оскільки рішення, пов'язані зі збільшенням власного капіталу (особливо за рахунок внутрішніх джерел його формування), приймають участь у залученні власники і менеджери підприємства без необхідності отримання згоди інших господарюючих суб'єктів;

- вища здатність отримання прибутку в усіх сферах діяльності, оскільки при його використанні не потрібна сплата позикового відсотка в усіх його формах;

- забезпечення фінансової стійкості розвитку підприємства, його платоспроможності у довгостроковому періоді, а відповідно, і зниження ризику банкрутства.

Разом із тим, йому властиві недоліки:

- обмеженість обсягу залучення, а, отже, і можливостей істотного розширення діяльності підприємства в періоди сприятливої кон'юнктури ринку;

- висока вартість порівняно з альтернативними позиковими джерелами формування капіталу.

Таким чином, підприємство, що використовує тільки власний капітал, має найвищу фінансову стійкість, але обмежує темпи свого розвитку.

Залучений (позиковий) капітал — кошти, які залучаються для фінансування, розвитку підприємства на поворотній основі. Основними видами залученого капіталу: банківський кредит, фінансовий лізинг, емісія облігацій тощо.

Джерела позикового капіталу можна розділити на дві групи - довгострокові (відображають у третьому розділі пасиву балансу) і короткострокові (відображають у четвертому розділі пасиву балансу).

—До довгострокового належать ті позикові джерела, термін погашення яких перевищує дванадцять місяців.

—До короткострокового позикового капіталу можна віднести кредити, позики, а також вексельні зобов'язання з терміном погашення менш одного року та кредиторську заборгованість.

Позиковий капітал характеризують такі позитивні особливості:

- досить широкі можливості залучення;
- забезпечення зростання фінансового потенціалу підприємства при необхідності істотного розширення його активів і зростання обсягу господарської діяльності;
- нижча вартість порівняно з власним капіталом за рахунок забезпечення ефекту «податкового щита» (вилучення витрат з його обслуговування з бази оподаткування при сплаті податку на прибуток).

Недоліками залучення позикового капіталу є:

- використання цього капіталу створює найбільш небезпечні фінансові ризики в господарській діяльності підприємства - ризик зниження фінансової стійкості й втрати платоспроможності. Рівень цих ризиків зростає пропорційно зростанню питомої ваги використання позикового капіталу;
- активи, сформовані за рахунок позикового капіталу, дають меншу (при інших рівних умовах) норму прибутку, яка знижується на суму позикового відсотка, що виплачується;
- висока залежність вартості позикового капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку;
- складність процедури залучення (особливо у великих розмірах), оскільки надання кредитних ресурсів залежить від рішення інших господарюючих суб'єктів (кредиторів), вимагає у деяких випадках відповідних сторонніх гарантій або застави (при цьому гарантії страхових компаній, банків чи інших суб'єктів господарювання надаються, як правило, на платній основі).

Таким чином, підприємство, що використовує позиковий капітал, має більш високий фінансовий потенціал свого розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) і можливості приросту фінансової рентабельності діяльності, однак більшою мірою генерує фінансовий ризик і загрозу банкрутства (які зростають за збільшення питомої ваги позикових коштів у загальній сумі капіталу, що використовується).

Статутний капітал (фонд) - це виділені підприємством або залучені ним на засадах, визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або матеріальних цінностей, нематеріальних активів, цінних паперів, які закріплені за підприємством на засадах власності або повного господарського відання.

Підвищені вимоги до мінімального розміру статутного капіталу застосовуються для деяких категорій товариств: страхові компанії, банки..

Пайовий капітал – це сукупність коштів фізичних та юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві для здійснення його господарсько-фінансової діяльності.

Пайовий капітал складається з сум пайових внесків членів споживчого товариства, житлово-будівельних кооперативів, кредитних спілок та інших підприємств, а також паїв членів колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) в сільському господарстві, одержаних в результаті розподілу на паї колективної власності.

Додатковий капітал складається з емісійного доходу, тобто доходу, одержаного від розміщення акцій власної емісії за цінами, які перевищують номінальну вартість; іншого вкладеного капіталу; дооцінки активів; безоплатного одержання необоротних активів; іншого додаткового капіталу.

Резервний капітал представляє собою суму резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.

Кошти резервного (страхового) капіталу використовуються відповідно до напрямків, передбачених в установчих документах. Як правило, у випадку нестачі прибутку за рахунок резервного (страхового) капіталу покриваються непередбачені витрати, погашаються борги перед кредиторами при ліквідації товариства, виплачуються дивіденди за привілейованими акціями тощо.

Створюється резервний капітал в акціонерному товаристві у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 % статутного капіталу. Щорічні відрахування на поповнення резервного капіталу передбачаються установчими документами та здійснюються за рахунок чистого прибутку, але не можуть бути менше 5 % його загальної вартості.

Забезпечення зобов'язань створюється при виникненні внаслідок минулих подій зобов'язання, погашення якого ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють в собі економічні вигоди та його оцінка може бути розрахунково визначена.

Вилучений капітал – це фактична собівартість акцій власної емісії, вилучених товариством у своїх акціонерів.

Фінансові ресурси підприємства — це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливості підприємства у проведенні витрат з метою отримання доходу. Фінансові ресурси поряд з трудовими і матеріальними ресурсами є важливою складовою ресурсної забезпеченості підприємств.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах відбувається під час формування статутного капіталу, а також у процесі розподілу грошових надходжень, використання доходів та розподілу прибутків.

Формування та використання фінансових ресурсів на підприємствах - це процес утворення грошових фондів для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Фінансові ресурси підприємства формуються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел. До внутрішніх джерел належать: статутний фонд, валовий дохід та прибуток.

Зовнішніми джерела фінансових ресурсів підприємств:

—кошти, що надходять з бюджету та інших фондів на безповоротній основі;

—кредити, що надаються банками за плату на поворотній основі;

—кошти, залучені на фондовому ринку.

Загальна сума фінансових ресурсів на підприємстві складається з наступних елементів:

— статутний (акціонерний) капітал;

— додатковий капітал (сума капітального та емісійного доходу);

— резервний капітал (який може формуватися в обов'язковому законодавчо закріпленому порядку, а може – у порядку, передбаченому рішеннями засновників);

— прибуток (нерозподілений);

— ресурси зовнішнього фінансування: одержані коротко- та довгострокові кредити; кошти від розміщених облігацій тощо;

— кредиторська заборгованість (перед власними працівниками, бюджетом, постачальниками, підрядниками тощо);

— відстрочена та розстрочена податкова заборгованість;

— сформовані резерви (наприклад — наступних виплат і платежів) тощо.

Уявлення про склад пасивів (фінансових ресурсів) та їх розміщення у активах дає баланс підприємства (форма № 1).

Фінансова діяльність будь-якого підприємства розпочинається з формування статутного капіталу. Статутний капітал — це виділені підприємству або залучені ним, на засадах визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів, вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за підприємством на правах власності або повного господарського відання.

Порядок і джерела формування статутного капіталу залежить від типу підприємства та його організаційно-правової форми. Розмір статутного капіталу визначає потенційні масштаби діяльності підприємства, а також імідж фірми, потенціал її подальшого розвитку у конкурентному середовищі, потреби та можливості залучати банківське

кредитування та зовнішніх інвесторів. Крім того, розмір статутного капіталу визначає можливий рівень прибутку, частину якого отримують власники.

Початковий розмір статутного капіталу фіксується у статуті або установчому договорі, які обов'язково подаються до органів державної влади при реєстрації підприємства.

3. Доходи і витрати суб'єктів господарювання

Доходи – це збільшення економічних вигод унаслідок надходження активів і/або збільшення їх вартості та зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком внесків учасників) внаслідок здійснення певного виду діяльності й отриманих конкурентних переваг у результаті прийняття ефективних управлінських рішень.

У сучасних умовах ринкової економіки для підприємств різних галузей важливим є процес контролювання доходів. Важливу роль при цьому відіграє їх класифікація.

Доходи підприємства можна класифікувати за різними ознаками залежно від мети, для досягнення якої потрібна інформація про них.

З метою визнання та визначення суми доходу виокремлюють дохід від:

- реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг;
- реалізації товарів, продукції, інших активів, придбаних з метою перепродажу (крім інвестицій у цінні папери);
- використання активів підприємства іншими фізичними та юридичними особами, результатом яких є отримання процентів, дивідендів, роялті
- звичайної діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної).

Згідно зі статтею 135 ПКУ усі доходи, отримані підприємством, класифікують за двома групами:

- 1) операційні – доходи, отримані від реалізації товарів (робіт, послуг);
- 2) позареалізаційні.

Підприємства різних форм власності під час своєї діяльності здійснює будь-які різноманітні види витрат (матеріальні, нематеріальні, грошові, трудових ресурсів), що пов'язані з простим та розширеним відтворенням основних та оборотних засобів, виробництвом і реалізацією продукції, наданням послуг, виконанням робіт, вкладанням коштів у ринкові фінансові інструменти, залученням зовнішніх джерел фінансування тощо. Відповідні витрати підприємства, що зумовлені такими операціями, класифікуються на операційні, фінансові та інвестиційні.

Витрати, пов'язані з основним видом діяльності підприємства (виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт) або такі, що забезпечують здійснення цієї діяльності, називаються операційними.

Витрати, пов'язані з інвестиційною діяльністю, мають місце під час довгострокового вкладення підприємством капіталу з метою отримання прибутку (капітальне будівництво, розширення та розвиток виробництва, придбання довгострокових цінних паперів тощо).

Витрати, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, включають сплату відсотків іншим юридичним та фізичним особам за отримані від них фінансові кошти у вигляді кредитів та позик, посередникам під час розміщення на первинному ринку цінних паперів акцій, облігацій, витрати внаслідок власної емісії тощо.

Найбільшу частку в усіх витратах підприємства мають операційні витрати. З метою визначення фінансового результату діяльності підприємства операційні витрати класифікуються на: закінчені (спожиті) та незакінчені; витрати на продукцію та витрати періоду; прямі та непрямі; основні та накладні

Не всі витрати підприємства безпосередньо пов'язані з виробництвом. Відповідно розрізняють витрати, що можуть бути віднесеними на продукцію, та витрати періоду.

Витрати на продукцію - це витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції: витрачена сировина і матеріали, заробітна плата з нарахуваннями на неї, амортизація виробничого обладнання.

До витрат періоду належать витрати, що безпосередньо не стосуються виробництва і розглядаються як витрати того періоду, в якому вони були здійснені. До таких витрат відносять витрати на управління, маркетинг, дослідження тощо, тобто всі операційні витрати, крім витрат на виробництво.

Розгляд витрат з такої точки зору є повністю обґрунтованим, оскільки, наприклад, витрати на оренду приміщення або обладнання необхідно сплачувати незалежно від кількості виготовленої та реалізованої продукції.

За способом віднесення на окремі види продукції витрати поділяються на прямі та непрямі.

Прямі витрати безпосередньо пов'язані з виготовленням даного виду продукції і можуть бути прямо віднесені на одиницю продукції. Якщо на підприємстві виробляється один вид продукції, то всі його витрати на її виробництво є прямими. Коли ж виробляється кілька видів продукції, то є такі витрати, які неможливо прямо віднести до виробництва якогось одного виду продукції. Ці витрати називають непрямими. Наприклад, під час пошиття плащів та курток у різних цехах прямими витратами є такі: витрачена сировина (тканина, фурнітура), заробітна плата швачок і закрійників, амортизація швейного обладнання відповідних цехів. До непрямих витрат відносять витрати на заробітну плату адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу, амортизацію та витрати на експлуатацію основних фондів загальногосподарського призначення, витрати на страхування майна тощо.

З метою визначення собівартості продукції виробничі витрати традиційно поділяють на основні та накладні.

Основні витрати - це сукупність прямих витрат на виробництво продукції. Основні витрати охоплюють три групи витрат: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати.

У процесі господарської діяльності підприємства отримують доходи, здійснюють витрати, визначають фінансові результати діяльності. Суб'єкти господарювання отримують доходи внаслідок різних видів своєї діяльності, насамперед операційної та фінансової. Важливо розуміти, що існують такі грошові надходження, які не є доходами: отримані кредити, бюджетні асигнування, страхове відшкодування, внески власників до статутного фонду тощо.

Суб'єкти господарювання можуть відшкодувати свої витрати у такий спосіб:

- включати витрати до складу собівартості товарів, робіт, послуг;
- покривати витрати за рахунок отриманого прибутку;
- у разі кошторисного фінансування, де послуги надаються споживачам безоплатно, усі витрати відшкодовуються за рахунок зовнішніх джерел фінансування, які виділяються безповоротно і безоплатно.

Залежно від джерел формування фінансові ресурси підприємств поділяються на:

- створені за рахунок власних і прирівняних до власних грошових надходжень;

- грошові ресурси, мобілізовані на фінансовому ринку;
- грошові ресурси, що надходять у порядку перерозподілу.

За правом власності фінансові ресурси поділяються на:

- власні фінансові ресурси, основну роль серед яких відіграють прибуток та амортизація;

- залучені кошти, їх особливістю є переважно цільовий характер і безповоротність;

- запозичені фінансові ресурси, основу яких становлять банківські позички.

Важливо звернути увагу на фінансові ресурси, які можуть отримувати суб'єкти господарювання від держави: державні дотації, державні субсидії, бюджетні інвестиції та бюджетні кредити.

Фінансовий результат діяльності суб'єкта господарювання може бути позитивним (прибуток) і від'ємним (збиток). З позиції фінансів, прибуток являє собою один із видів первинних доходів і є основною складовою власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання.

Чистий прибуток має досить широкий спектр напрямів використання, починаючи від реінвестування в розвиток власного підприємства і закінчуючи благодійними заходами. Збиток же потребує пошуку джерел відшкодування, щоб можна було відновити обсяги виробництва, досягнуті до того, як утворилися збитки.

4. Фінанси бюджетних установ і громадських формувань

Організація фінансів підприємств недержавної форми власності характеризується ширшими можливостями щодо формування і використання фінансових ресурсів. У господарський оборот цих підприємств залучаються

кошти засновників, акціонерний капітал, пайові внески, спонсорські кошти, фінансова допомога як держави, так і недержавних фінансових інституцій.

Вищими органами управління на підприємствах недержавної форми власності є (залежно від типу підприємства) загальні збори членів трудового колективу або акціонерів; рада директорів, засновників або інше правочинне представництво, їм належить право розпоряджатися власністю, затверджувати доходи і видатки підприємства, розподіл прибутку, розмір оплати праці й вирішувати інші фінансові питання.

На організацію фінансів підприємств впливають не тільки організаційно-правові форми господарювання, а й галузева специфіка виробництва, сфера і характер діяльності суб'єкта господарювання. Особливості фінансів обумовлені характером виробництва, тобто технологічними особливостями виробництва, тривалістю виробничого циклу, залежністю виробництва від природних і кліматичних умов тощо.

Ці галузеві фактори впливають на швидкість обігу фінансових ресурсів, склад і структуру грошових фондів, що обслуговують виробничий процес, взаємовідносини підприємницьких структур з бюджетом і централізованими цільовими державними фондами.

Інший характер мають фінанси установ і організацій соціальної сфери.

Установи, які фінансуються з бюджету (школи, лікарні, поліклініки, установи культури, дитячі дошкільні установи, державні органи влади й управління тощо), називаються бюджетними, їх фінансова діяльність пов'язана з кошторисним фінансуванням, що полягає у забезпеченні витрат за рахунок зовнішнього фінансування. Як метод організації фінансової діяльності кошторисне фінансування застосовується у тих сферах, де важко забезпечити самоокупність і прибутковість. В окремих випадках у межах одного підприємства чи організації може застосовуватись одночасно кошторисне фінансування і комерційна діяльність.

Некомерційними організаціями є також добровільні громадські формування, що об'єднують громадян на основі єдності інтересів, уподобань тощо. Незалежно від назви, яку дістає таке формування (рух, конгрес, фонд, спілка), всі вони поділяються на дві групи: політичні партії й громадські організації.

Політичні партії об'єднують громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, їх головна мета - участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого й регіонального самоврядування і представництва в їх складі.

Громадські організації створюються для задоволення та захисту соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян.

Доходи політичних партій та громадських організацій формуються здебільшого за рахунок вступних та членських внесків, надходжень від належних їм комерційних структур, від проведення платних заходів, добровільних та спонсорських пожертвувань фізичних та юридичних осіб.

Видатки громадських формувань пов'язані з необхідністю фінансування витрат на статутну діяльність та її розвиток, оплати праці штатного управлінського апарату, адміністративно-господарські затрати, проведення культурно-масових заходів тощо.

Оскільки громадські організації та політичні партії – некомерційні організації, вони не сплачують податку на прибуток. Діяльність цих організацій регламентується виключно їх статутом.

Професійні спілки — найчисельніші самодіяльні громадські організації, метою діяльності яких є вираження, представлення і забезпечення захисту економічних, соціальних, трудових, духовних прав та інтересів своїх членів.

Діяльність профспілкових організацій забезпечується за рахунок: вступних і членських внесків її членів; доходів від господарської, комерційної та іншої діяльності належних їм підприємств і організацій; благодійних внесків; коштів, що надходять їм від власників або уповноважених ними органів за колективними договорами.

Профспілкові організації мають право зберігати вільні кошти у банках, мати власність у вигляді будинків, готелів, обладнання та іншого майна.

Кошти, що надходять первинним профспілковим організаціям, витрачаються згідно з кошторисом на: культурно-виховну роботу; фізичну культуру і спорт; матеріальну допомогу членам профспілок; адміністративно-господарські та організаційні витрати; преміювання профактиву.

Однією з форм реалізації і розвитку благодійної діяльності в сучасних умовах є створення добродійних фондів. Кожен фонд є юридичною особою. Держава не втручається у справи добродійних фондів, але може сприяти їхній діяльності.

Залежно від статусу добродійні фонди поділяються на державні і місцеві.

Фонди, як і громадські формування, можуть мати у власності кошти, майно, майнові права, необхідні для здійснення статутної діяльності.

Фінанси добродійних фондів мають особливості організації, зумовлені відсутністю державного втручання, надання допомоги і додаткових пільг, переважання добровільних пожертвувань спонсорських внесків у джерелах формування коштів.

Доходи добродійних фондів можуть формуватися за рахунок: внесків членів фондів; благодійних внесків і пожертвувань фізичних та юридичних осіб; коштів, що передаються на договірних засадах фізичними та юридичними особами для фінансування конкретних програм, які відповідають завданням фонду; кредитів та інших позик; доходів від діяльності фондів; частини доходів від діяльності створених благодійними фондами суб'єктів підприємництва в межах, передбачених їхніми установчими документами.

5. Особливості функціонування корпоративних фінансів

Фінанси корпорацій — більш вузьке поняття порівняно з фінансами підприємств, адже воно охоплює тільки частину форм власності та господарських товариств, для яких характерно об'єднання капіталів учасників з ціллю наступного ведення підприємницької діяльності.

Фінанси корпорацій виконують дві функції: по-перше, забезпечують формування капіталу, що складається з акціонерного капіталу та фінансових фондів, залучених у борг (пасивів), по-друге, розподіл капіталу, напрям вкладень (формування активів). Перша функція прагматично стосується фінансової політики корпорації, а друга — інвестиційної політики. У свою чергу, політика, що проводиться корпорацією, залежить від фінансового зовнішнього середовища, державного регулювання, кон'юнктури внутрішнього та світового ринків, світової політики та міжнародних відносин.

Треба усвідомити, що корпорація здійснює підприємницьку діяльність у певному фінансовому зовнішньому середовищі, насамперед — це ринок капіталів, попит на капітал та його пропозиція, що визначають відсоткові ставки, а вони, у свою чергу, позначаються на можливості корпорації залучати капітал. На підприємництво впливають податки, митна політика, розвиток реклами. Слід розуміти, що корпорація не може діяти на це середовище, а здатна лише сприймати його як таке й урахувати його вплив на свою діяльність.

Саме тому, в умовах ринкової економіки доцільно визнати за фінансами корпорацій наявність трьох функцій:

- формування капіталу, доходів та грошових фондів;
- використання капіталу, доходів та грошових фондів;
- контроль.

Перша з них є необхідною умовою здійснення безперервності процесу відтворення. За рахунок первинного розподілу виручки від продажу товарів утворюються спеціальні фонди корпорацій, що знаходять відображення в фінансових планах (бюджетах).

У відповідності з нормативними документами по бухгалтерському обліку, в бухгалтерському балансі залишки фондів споживання та накопичення, що утворені згідно установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку за результатами роботи за рік, окремо не відображуються. Відповідні розшифровки, що характеризують використання чистого прибутку, наводяться в поясненнях до бухгалтерського балансу та звіту про фінансові результати діяльності.

За рахунок перерозподілу виручки від продажу за рахунок всіх її елементів формуються наступні доходи держави:

- за рахунок фонду відшкодування сплачуються податки, що включаються у витрати виробництва та обертання (за використання надрами, екологічний податок та ін.);

- від фонду оплати праці сплачуються податки у Пенсійний фонд, фонд соціального страхування;
- за рахунок прибутку вноситься в бюджет податок на прибуток
- з фонду виплати дивідендів сплачується податок на прибуток з дивідендів на акції.

Використання капіталу, доходів та грошових фондів на цілі, що передбачені у фінансовому плані (бюджеті) корпорації, складає економічний зміст другої функції корпоративних фінансів.

У процесі використання доходів підприємства відбувається:

- його розподіл на елементи;
- перерозподіл
- при виплаті податку на прибуток в бюджетну систему країни;
- використання грошових фондів, утворених за рахунок прибутку, яке супроводжується зустрічним рухом вартості в товарну і обернено.

В третій (контрольній) функції фінанси використовуються для контролю за дотриманням вартісних та матеріально речових пропорцій при утворенні та використанні доходів корпорацій та держави.

Ця функція базується на русі фінансових ресурсів та надає можливість державі впливати на кінцеві фінансові результати діяльності корпорацій. Інструментом реалізації контрольної функції є фінансова інформація, що відображена у бухгалтерській звітності.

Фінансовий контроль в народному господарстві здійснюють:

- 1) фінансова та бухгалтерська служби корпорації;
- 2) банки;
- 3) податкові органи.

Контрольна функція зумовлена наявністю у фінансових корпорацій інших функцій і тісно з ними пов'язана.

До фінансів корпорацій ставляться такі вимоги:

- необхідно здійснювати їх мобілізацію, що дозволить забезпечити їх маневреність і концентрацію коштів на найважливіших етапах господарської діяльності;
- необхідно розробляти плани надходження фінансових ресурсів та визначати основні напрями їх використання на підприємстві на майбутній період і довгострокову перспективу;
- потрібно постійно дотримуватися певних пропорцій між витрачанням фінансових ресурсів (витратами) і надходження фінансових ресурсів (результатами);
- необхідно проводити емісію цінних паперів, фінансовий лізинг, проектне фінансування для залучення капіталу;
- дотримуватися оптимізації структури та вартості капіталу, забезпечувати фінансову стійкість та ділову активність корпорації.

Джерелами фінансових ресурсів корпорації є всі грошові доходи і надходження, якими володіє корпоративне підприємство у певний період (чи на дату) і які спрямовуються на здійснення грошових витрат і відрахувань,

необхідних для виробничого і соціального розвитку: інвестицій (прямих, портфельних та інших), авансування в поточні витрати (головним чином у собівартість), витрат і відрахувань на соціальні та інші потреби, централізовані спеціальні фонди і бюджети різних рівнів.

За джерелами формування фінанси корпорацій можуть підрозділятися на власні, позикові, залучені (на поворотній та безповоротній основі), асигнування з бюджету чи централізованих позабюджетних фондів.

До основних напрямів використання фінансових ресурсів корпорації належать:

- фінансування поточних потреб виробничо-торгового процесу для забезпечення нормального функціонування виробництва і торговельної діяльності корпорації шляхом запланованого виділення грошових коштів на основне виробництво, виробничо-допоміжні процеси, постачання, маркетинг і збут продукції;

- фінансування адміністративно-організаційних заходів для підтримки високого рівня функціональності системи управління корпорації шляхом її реструктуризації, виділення нових служб або скорочення управлінського апарату;

- інвестування коштів у основне виробництво у формі довгострокових і короткострокових вкладень з метою його розвитку (повне оновлення і модернізація виробничого процесу), створення нового виробництва або скорочення окремих збиткових напрямів;

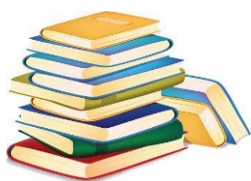
- фінансові вкладення — інвестування фінансових ресурсів на цілі, що приносять корпорації більш високий дохід, ніж розвиток власного виробництва: придбання цінних паперів та інших активів у різних сегментах фінансового ринку, вкладення в статутний капітал інших компаній з метою отримання доходу та отримання прав на участь в управлінні цих компаній, венчурне фінансування (вкладення капіталу в проекти з високим рівнем ризику і одночасно високою прибутковістю), надання кредитів іншим компаніям;

- формування резервів, що здійснюється як самою компанією, так і спеціалізованими страховими компаніями та державними резервними фондами за рахунок нормативних відрахувань для підтримки безперервного кругообігу фінансових ресурсів, захисту компанії від несприятливих змін кон'юнктури ринку.

Джерелами формування власних коштів можуть бути виручка від реалізації (амортизація, прибуток, резервний фонд та інші фонди); доходи від іншої реалізації та позареалізаційні доходи; позикових — ресурси відповідних кредиторів; залучених — ресурси відповідних інвесторів; асигнування з бюджету і надходжень з позабюджетних фондів — кошти бюджетного фінансування та позабюджетних фондів.

Фінансові ресурси корпорацій формуються, головним чином, за рахунок прибутку (від основної та інших видів діяльності), а також виручки від реалізації вибулого майна, амортизації, приросту стійких пасивів, позик,

різних цільових надходжень, пайових та інших внесків працівників корпорації. Фінансові ресурси корпорації можуть бути мобілізовані на фінансовому ринку. Форма їх мобілізації — продаж акцій, облігацій та інших цінних паперів, що випускаються даною корпорацією; дивіденди і відсотки по цінних паперах інших емітентів; доходи від фінансових операцій і ін. Корпорації можуть отримувати фінансові ресурси від асоціацій і концернів, до яких вони входять, вищих організацій при збереженні галузевих структур органів державного управління у вигляді бюджетних субсидій, виплат страхових організацій. У складі цієї групи фінансових ресурсів, які формуються в порядку перерозподілу, все більшу роль відіграють виплати страхових відшкодувань і все меншу — бюджетні фінансові джерела, які йдуть строго за цільовим призначенням.

Зміст основних понять і термінів за темою

Акціонерне товариство — господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і відповідає за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних їм акцій.

Витрати підприємства — зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Господарські товариства — підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами через об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Дивідендна політика — складова загальної фінансової політики акціонерного товариства, спрямована на зростання ринкової вартості акцій. Полягає в оптимізації пропорцій між тією частиною отриманого прибутку, що йде на споживання, і тією, яку капіталізують.

Доходи підприємства — збільшення економічних вигід у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Капітал — сукупні ресурси, що використовуються в підприємстві (акціонерний капітал, капітал товариства, одноосібний капітал).

Капітал акціонерний — основний капітал акціонерного товариства, визначається статутом підприємства і формується за рахунок емісії акцій.

Капітал вкладений — кошти, вкладені в активи підприємства акціонерами в обмін на акції.

Капітал власний — фінансові засоби окремого суб'єкта господарювання, які належать йому на правах власності і використовуються для формування певної частини його активів.

Сукупний власний капітал має такі основні форми: статутний фонд, резервний фонд, цільові (спеціальні) фінансові фонди, нерозподілений прибуток, інші форми власного капіталу.

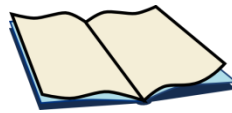
Капітал залучений — кошти, залучені підприємством зі сторони. Формується завдяки реалізації акцій, розміщених підприємством на ринку цінних паперів, заборгованості щодо заробітної плати і податків, кредиторської заборгованості.

Капітал статутний — початкова сума капіталу підприємства, визначена його статутом. Формується за рахунок внесків засновників та випуску акцій. До статутного капіталу належить вартість основних та обігових коштів.

Результат фінансового підприємства — різниця між доходами та витратами підприємства за певний час.

Фінанси суб'єктів господарювання — економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні.

Фінансова ідеологія підприємства — система основних принципів реалізації фінансової діяльності підприємства, яка визначається головною метою його функціонування та фінансовим менталітетом його засновників і менеджерів. Фінансова ідеологія підприємства реалізується в його фінансовій політиці.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

6.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

6.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Базові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Суб'єкт господарювання		
Фінанси суб'єктів господарювання		
Фінансові ресурси суб'єктів господарювання		
Капітал		
Статутний капітал		

6.1.2. Установити, які саме терміни (поняття) із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Визначення 1. Виділення державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів та бюджетних розписів суб'єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами-кошторисами	1) нерозподілений прибуток; 2) резервний фонд; 3) нематеріальні активи; 4) самофінансування; 5) самоокупність; 6) кошторисне фінансування; 7) фінансова стратегія
Визначення 2. Об'єкти права, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифікованими (відокремленими від підприємства) та утримуватися підприємством з метою використання протягом більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує строк в один рік) для виробництва, торгівлі, з адміністративною метою чи надання в оренду іншим особам	підприємства; 8) фінансові ресурси; 9) чистий прибуток; 10) статутний капітал
Визначення 3. Формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства і вибір найефективніших шляхів їх досягнення	
Визначення 4. Фонд, який створюється за рахунок чистого прибутку для забезпечення покриття можливих збитків від фінансово-господарської діяльності	
Визначення 5. Частка прибутку підприємства, отримана в результаті діяльності в попередні періоди, яка не була спрямована на виплату дивідендів власникам підприємства чи поповнення власного капіталу підприємства	
Визначення 6. Покриття витрат на просте відтворення виробництва за рахунок отриманих доходів	
Визначення 7. Фінансування діяльності підприємства за рахунок власних фінансових ресурсів	

6.2. Тестові завдання

6.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Поділ капіталу підприємства на основний та оборотний здійснюється за такими критеріями:

- а) залежно від видів діяльності;
- б) залежно від права власності;
- в) залежно від участі в процесі виробництва й особливостей перенесення власної вартості на продукцію, що виготовляється;
- г) залежно від джерел формування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. До основних принципів організації фінансової діяльності суб'єктів підприємництва належать:

- а) саморегулювання господарської та фінансової діяльності;
- б) самоокупність і самофінансування;
- в) розмежування джерел формування капіталу на власні й позичені;
- г) наявність фінансових резервів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 3. Власні фінансові ресурси суб'єкта господарювання включають:

- а) кошти засновників;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) частину прибутку від звичайної діяльності;
- г) кошти від реалізації основних фондів та нематеріальних активів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 4. Боргове фінансування підприємств може здійснюватись за рахунок:

- а) коштів від продажу корпоративних облігацій;
- б) банківських кредитів;
- в) державного кредиту;
- г) допомоги від вищих органів на умовах повернення;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 5. Фінансування діяльності підприємства за рахунок власних фінансових ресурсів — це:

- а) саморегулювання;
- б) самофінансування;
- в) цільове фінансування;
- г) кошторисне фінансування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 6. Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання може здійснюватися

в таких формах:

- а) бюджетне фінансування;

- б) бюджетне кредитування;
- в) банківське кредитування;
- г) самофінансування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

6.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити свій вибір.

Тест 1. Функції організації фінансової діяльності державних підприємств покладаються на: а) Національний банк; б) Міністерство фінансів; в) Міністерство економіки; г) Рахункову палату	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 2. Акціонерні товариства виплачують дивіденди за рахунок: а) прибутку від реалізації продукції; б) доходу від усіх видів діяльності; в) чистого прибутку; г) коштів від продажу корпоративних облігацій	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 3. Акціонери відносно акціонерного товариства є: а) спонсорами; б) партнерами; в) власниками; г) кредиторами	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 4. Мінімальний розмір резервного фонду акціонерного товариства визначається: а) законом України «Про акціонерні товариства»; б) загальними зборами акціонерів; в) правлінням акціонерного товариства; г) постановою Кабінету Міністрів України	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

Тест 5. Чистий прибуток приватного підприємства може бути спрямований на: а) оплату товарів і послуг; б) сплату податку на прибуток; в) формування фонду заробітної плати; г) поповнення статутного капіталу	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 6. Фінанси суб'єктів господарювання — це: а) збільшення економічних вигід у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань; б) комплекс заходів, спрямованих на досягнення мети підприємства; в) сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні підприємства; г) економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

6.2.3. Дописати закінчення наведених нижче фінансових тверджень:

Фінансовим результатом діяльності суб'єкта підприємництва є ...

Господарська операція, що передбачає надання орендареві права користування основними фондами на строк, який не перевищує періоду їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких фондів їх власникові після закінчення строку лізингової угоди, — це ...

Метод самофінансування передбачає використання у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів...

Власний капітал — це частина активів підприємства, що залишається після вирахування ...

Сума резервів, створених відповідно до законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства, — це ...

Акціонерне товариство — господарське товариство, яке має статутний капітал ...

Акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах ...

Матеріальною основою фінансів суб'єктів господарювання є ...

Зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, що є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства, — це ...

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства не може бути меншим за ...

Завдання 6.3. Правильні та хибні твердження

6.3.1. Чи правильні наведені нижче фінансові твердження? Указати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Завдяки фінансам підприємств формуються найважливіші види первинних доходів	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Розподіл чистого прибутку належить до внутрішніх фінансових потоків підприємства	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Фінансові ресурси підприємства — це ресурси виключно у грошовій формі	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. Підприємство сплачує ПДВ за рахунок отриманого прибутку	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. Покриття збитків державних підприємств можливе за рахунок дотації	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 6. За рахунок отриманого прибутку підприємство відшкодовує свої витрати	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 7. Держава повністю регламентує розподіл і використання прибутку суб'єктів підприємництва	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 8. У фінансових відносинах підприємства з державою грошові ресурси можуть рухатися як від підприємства до держави, так і від держави до підприємства	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 9. Отримані підприємством кредити не є його доходами	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 10. Виручка від реалізації товарів, робіт, послуг є фінансовим результатом діяльності підприємств	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

6.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Громадянина визнають суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.

2. Бюджетні організації — це установи, які фінансуються лише за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів.

3. Бюджетні організації перебувають на кошторисному фінансуванні.

4. Від стану фінансів підприємств залежить можливість задоволення суспільних потреб і фінансова стійкість країни.

5. Резервний фонд підприємства акумулює кошти для розвитку виробництва.

6. Головною метою діяльності некомерційних підприємств є одержання прибутку.

7. Метод самофінансування передбачає використання у фінансовому забезпеченні інвестиційних процесів власних і позикових коштів.

8. Власний капітал суб'єкта підприємництва, який здійснює фінансово-господарську діяльність, залежно від джерел формування поділяють на вкладений і нагромаджений.

9. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства визначається загальними зборами акціонерів.

10. Кошти, одержані акціонерними товариствами від додаткової емісії акцій, призначені на фінансування витрат зі збільшення активів суб'єкта господарювання.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 6.4. Порівняльний аналіз

6.4.1. Дати порівняльну характеристику впливу організаційно-правових форм суб'єктів підприємницької діяльності на організацію фінансів за такими параметрами:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Підприємство	Господарське товариство	Кооператив	Корпорація	Концерн	Консорціум
Юридичний статус						
Майнова відповідальність						
Фінансова відповідальність						
Правомочність						

засновників						
Структура управління						
Способи формування капіталу						
Розподіл прибутку						
Інші						

6.5. Робота із законодавством

6.5.1. Опрацювати Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI, статті 3, 4, 5, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 24, 25, 26, 30, 31, 74. Знайти відповіді на такі питання:

- Що являє собою акціонерне товариство (АТ) за правовим статусом?
- Які існують типи акціонерних товариств?
- Як оплачується вартість акцій під час заснування АТ?
- Який мінімальний розмір статутного капіталу АТ?
- Що являє собою власний капітал АТ?
- Як можна збільшити (зменшити) статутний капітал акціонерного товариства?
- У чому полягає цільове призначення резервного капіталу АТ?
- У якому розмірі формується резервний капітал АТ?
- Які існують типи акцій товариства?
- Які особливості обігу цінних паперів акціонерних товариств?
- Які права надаються власникам простих і привілейованих акцій?
- Що таке дивіденд?
- Який порядок виплати дивідендів за простими акціями?
- Який порядок виплати дивідендів за привілейованими акціями?
- Чи існують обмеження на виплату дивідендів?
- Які особливості перевірки фінансово-господарської діяльності АТ?

6.5.2. Опрацювати Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, статті 42, 52, 55, 62, 63, 66, 79, 87, 93, 113, 120, 128, 140. Знайти відповіді на такі питання:

- Що таке підприємництво як вид господарської діяльності?
- Що являє собою некомерційна господарська діяльність?
- Як законодавство визначає поняття суб'єкта господарювання?
- У чому відмінності між суб'єктами мікропідприємництва, малого, середнього і великого підприємництва?
- Що являє собою підприємство як організаційна форма господарювання?
- Які існують види та організаційні форми підприємств?
- Що являє собою господарське товариство?
- Які існують види господарських товариств?

- Як утворюється та розподіляється прибуток господарського товариства?
- Що являють собою підприємства колективної власності?
- Яке підприємство визнається приватним?
- Які існують організаційно-правові форми об'єднань підприємств?
- За яких умов громадянин визнається суб'єктом господарювання?
- Які існують джерела формування майна суб'єкта господарювання?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Охарактеризувати особливості організації фінансів підприємств соціальної сфери.
2. Організація фінансів громадських організацій і добродійних фондів.
3. Вплив організаційно-правових форм підприємств на формування і використання грошових надходжень.
4. Банкрутство і санація підприємств.
5. Можливості і перспективи розвитку технопарків в Україні в контексті їх впливу на фінансування інновацій.
6. Розвиток лізингу в Україні. Що заважає?
7. Державне регулювання підприємницької діяльності.
8. Охарактеризувати розвиток та особливості функціонування малого бізнесу в Україні.
9. Підприємницькі та фінансові ризики в діяльності національних акціонерних товариств.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов. літератури, 2009. — 312 с.
2. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : підруч. / В. М. Суторміна. — К. : КНЕУ, 2004.
3. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. — К. : КНЕУ, 2009. — 146 с.
4. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.
5. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник [та ін.] ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.
6. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII.
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI.

Тема 7: Страхування. Страховий ринок

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності страхування та його функцій;
- осмислення сутності окремих понять і термінів, що визначають зміст страхових відносин: страховий платіж, страховий тариф, страхове відшкодування, страхова сума, страховий випадок, страхова подія;
- здатність розрізняти види страхування за різними класифікаційними ознаками і давати їх характеристику;
- розуміння особливостей соціального страхування як інструменту реалізації соціальної політики держави;
- засвоєння базових знань щодо сутності страхового ринку та принципів його функціонування;
- засвоєння знань про суб'єкти страхового ринку, а також необхідність і шляхи регулювання їхньої діяльності;

Перелік ключових понять і термінів за темою

страхування; самострахування; колективні страхові фонди; централізоване страхове забезпечення; страховик; страхувальник; застрахований; страховий агент; страхові брокери; страхові платежі; страховий тариф; страхове відшкодування; страхова сума; страхова премія; страхове забезпечення; страховий збиток; страховий випадок; страхова подія; майнове страхування; страхування відповідальності; особисте страхування; обов'язкове страхування; добровільне страхування; перестрахування; співстрахування; страховий захист; страхова послуга; страховий ринок; страховий портфель; страхове поле.

Питання теми

1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування
2. Класифікація страхування.
3. Страховий ринок: поняття, суб'єкти, інфраструктура.
4. Соціальне страхування у контексті соціальних гарантій населенню.

1. Поняття «страхування», його функції і принципи функціонування

Страхування є способом убезпечення фізичних осіб та суб'єктів господарювання від фінансових збитків, які можуть виникнути раптово через природні, техногенні чи інші причини.

Страхування вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Основним законодавчим актом, що регулює страхові відносини в Україні, визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо

захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання страхових випадків за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) є Закон України «Про страхування».

Основні функції страхування:

- захисна (забезпечує фінансовий захист страхувальників від збитків при настанні страхового випадку);
- попереджувальна або превентивна (за рахунок страхового фонду відбувається фінансування заходів для попередження настання страхового випадку (наприклад, здійснення протипожежних заходів при страхуванні майни від вогню);
- ощадна та інвестиційна (характерні тільки для довгострокового страхування життя, які дають страхувальнику можливість поступового накопичення страхових внесків, які страховик інвестує для одержання інвестиційного прибутку);
- контрольна (передбачає цільове формування та використання накопичених страхових фондів),

Принципи страхування;

- свобода вибору (страхувальником страховика, страховиком видів страхування);
- сумлінність та добросовісність у відносинах страховик-страхувальник;
- страховий ризик (певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання);
- страховий інтерес (свідома потреба страхувальника в захисті майнового інтересу методом передачі ризику страховикові);
- страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку страхувальника, тобто бути джерелом його збагачення;
- франшиза - частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Це одна з форм участі страхувальників у покритті збитків. Розрізняють умовну (інтегральну) та безумовну (ексцедентну) франшизи. Умовна франшиза звільняє страховика від відповідальності за збитки, які не перевищують встановленої франшизою межі, і зобов'язує його покривати збитки повністю, якщо їх величина перевищує франшизу.
- суброгація означає, що до страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, яка одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки.
- контрибуція - це право страховика звернутися до інших страховиків, які згідно з укладеними договорами несуть відповідальність перед конкретним страхувальником із пропозицією розділити витрати щодо відшкодування збитків. Це означає, що страхувальник, який застрахував одне

і те ж майно у кількох страховиків, не зможе одержати відшкодування кілька разів, а збитки будуть відшкодовані усіма страховиками пропорційно.

– перестраховання - страхування одним страховиком (цедентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика. Страховик (цемент, перестраховальник), акті уклав з перестраховиком договір про перестраховання, залишається відповідальним перед страхувальником у повному обсязі згідно з договором страхування. Його мета підтримання страховиком своєї фінансової стійкості, особливо за необхідності здійснити виплата з відшкодування збитків у разі настання страхової події. Тоді виплати будуть проведені консолідовано кожним у обсязі своєї частки участі в перестрахованні конкретного об'єкта. Такий принцип страхування дозволяє страховикам завжди залишатися фінансово сталими, платоспроможними та надійними партнерами на страховому ринку.

– співстрахування означає, що предмет договору страхування може бути застрахований за одним договором страхування та за згодою страхувальника кількома страховиками. При цьому в договорі повинні міститися умови, що визначають права і обов'язки кожного страховика. За наявності відповідної угоди між страховиками і страхувальником один із співстраховиків може представляти всіх інших у взаємовідносинах із страхувальником, залишаючись відповідальним перед ним лише у розмірі своєї частки. Якщо страхування одного і того ж об'єкта здійснюється двома і більше страховиками за окремими (і кожним зі страховиків) угодами/полісами, то таке страхування називається подвійним (страховиків може бути і троє, і четверо, але не менше двох). У цьому випадку за настання страхового випадку кожен зі страховиків відповідає у розмірі, пропорційному відношенню об'єму його відповідальності до розміру сумарної відповідальності всіх страховиків. При подвійному страхуванні повністю отримані всю суму страхового відшкодування від одного страховика не вдається, оскільки в даному випадку кожен зі страховиків виплачує тільки свою частину страхового відшкодування в розмірі, пропорційному відношенню його відповідальності до сумарної відповідальності всіх страховиків.

– диверсифікація – дії страховика з метою зменшення страхового ризику і отримання більшого прибутку шляхом: одночасного здійснення кількох видів страхування, розширення номенклатури страхових послуг; одержанням доходу від розміщення страхових резервів (напр.. в акції, облігації, нерухомість, банківські депозити).

2. Класифікація страхування

У зв'язку з відмінностями між об'єктами страхування всю сукупність страхових відносин поділяють на галузі: майнове страхування, особисте страхування та страхування відповідальності.

Об'єктом майнового страхування є майно, що належить юридичним та фізичним особам.

До майнового страхування належать такі види страхування: страхування будівель, тварин, домашнього майна, страхування кредитів, страхування ризиків, страхування врожаю та сільськогосподарських культур, страхування залізничного, наземного, повітряного, водного транспорту, страхування вантажів тощо.

Об'єктами особистого страхування є життя, здоров'я, працездатність та пенсійне забезпечення громадян. Таке страхування спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня фінансового благополуччя.

У разі страхування відповідальності об'єктом є зобов'язання застрахованої особи виплатити відшкодування за завдані збитки третім особам унаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника. Страхування відповідальності охоплює такі види: страхування цивільної відповідальності власників наземного, повітряного, водного транспорту, страхування професійної відповідальності тощо.

Страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формі.

Обов'язкова форма страхування ґрунтується на принципі обов'язковості для страхувальника. Страхування здійснюється на підставі законодавчих актів, якими передбачено перелік об'єктів, що підлягають страхуванню, перелік страхових подій, страхові суми, страхові тарифи тощо.

Добровільна форма страхування — передбачає страхові відносини між страховиком та страхувальником, що будуються на добровільних засадах згідно з правилами страхування, що їх розробляє страховик і реєструє в уповноваженому органі.

Добровільне страхування це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог законодавства. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства. Добровільне страхування у конкретного страховика не може бути обов'язковою передумовою при реалізації інших правовідносин.

Видами добровільного страхування можуть бути:

- 1) страхування життя;
- 2) страхування від нещасних випадків;
- 3) медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);
- 4) страхування здоров'я на випадок хвороби;
- 5) страхування залізничного транспорту;
- 6) страхування наземного транспорту (крім залізничного);
- 7) страхування повітряного транспорту;
- 8) страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших

- видів водного транспорту);
- 9) страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);
 - 10) страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;
 - 11) страхування майна (іншого, ніж передбачено пунктами 5-9);
 - 12) страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
 - 13) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
 - 14) страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
 - 15) страхування відповідальності перед третіми особами (іншої, ніж передбачена пунктами 12-14);
 - 16) страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту):
 - 17) страхування інвестицій;
 - 18) страхування фінансових ризиків;
 - 19) страхування судових витрат;
 - 20) страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій;
 - 21) страхування медичних витрат;
 - 21-1) страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків);
 - 21-2) страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги;
 - 22) страхування сільськогосподарської продукції;
 - 23) інші види добровільного страхування.

Характеристику та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування визначає Нацкомфіннослуг. Страховики мають право займатися тільки тими видами добровільного страхування, які визначені в ліцензії.

Зважаючи на потреби суспільства в цілому, ступінь свободи страхувальника і страховика суттєво обмежується - замість права укласти страховий договір у страхувальника з'являється обов'язок це зробити, а страховик втрачає право відмовити страхувальникові і набуває обов'язку взяти ризик на страхування. Обов'язкові види страхування запроваджуються законами України. Перелік видів обов'язкового страхування в Україні дуже широкий - від особистого страхування (наприклад, особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини) до майнового (страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу; страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних і підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі) та страхування відповідальності (страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; страхування відповідальності суб'єктів

переведення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів; страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України та інш. Повний перелік видів обов'язкового страхування наведений в Законі України «Про страхування».

Для здійснення обов'язкового страхування Кабінет Міністрів України встановлює порядок та правила його проведення, форми: типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методу актуарних розрахунків.

У світовій практиці найважливішою економічною ознакою для класифікації страхування є наявність або відсутність нагромаджувальної складової. З огляду на це уся сукупність страхових послуг поділяється на дві групи. Перша група об'єднує ті види страхування, які не лише задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті, а й здатні забезпечити їхні інвестиційні інтереси. Вони належать до групи «страхування життя» та мають чітко виражену нагромаджувальну складову. Друга група включає ті види страхування, які обслуговують потреби виключно у страховому захисті. Вони належать до групи «загальне страхування» та мають виражену ризикову складову.

3. Страховий ринок: поняття, суб'єкти, інфраструктура

Поняття страхового ринку трактується в економічній літературі у двох аспектах. Поперше, страховий ринок — це особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга — страховий захист і де формується пропозиція й попит на неї. По-друге, страховий ринок являє собою складну інтегровану систему страхових і перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність.

Суб'єктами страхового ринку є страховики (страхові компанії), які надають страхові послуги, і страхувальники (фізичні та юридичні особи). Посередниками в проведенні страхування є брокери (брокерські фірми) і страхові агенти.

Специфічним товаром на страховому ринку є страхові послуги. Ціна страхової послуги виявляється у страховому тарифі й складається на конкурентній основі під впливом попиту і пропозиції.

Функціонування страхового ринку базується на таких принципах:

- демонополізація страхової справи;
- конкуренція страхових організацій із надання страхових послуг, залучення страхувальників і мобілізації грошових коштів у страхові фонди;
- свобода вибору для страхувальників умов надання страхових послуг, форм і об'єктів страхового захисту;
- надійність і гарантія страхового захисту.

До основних суб'єктів страхового ринку належать:

- страховики;

- страхувальники;
- страхові посередники.

За характером здійснюваних операцій страхові компанії поділяються на: – спеціалізовані – такі, що спеціалізуються виключно на окремих видах страхування;

- універсальні, що виконують різні види страхування;
- перестраховальні, які здійснюють страхування великих і небезпечних ризиків.

На страховому ринку України переважно працюють акціонерні товариства закритого типу, що пояснюється низькими вимогами до розміру статутного фонду страховика, відсутністю розвиненого ринку цінних паперів, спрощеною процедурою реєстрації тощо. Іншими формами організації страхових відносин є товариства з додатковою відповідальністю, командитні товариства, товариства з повною відповідальністю.

Крім вищезазначених основних суб'єктів, виділяють й інших учасників страхових відносин: товариства взаємного страхування, перестраховальні компанії, об'єднання страховиків, орган у справах нагляду за страховою діяльністю.

Товариства взаємного страхування (ТВС) створені на основі добровільної угоди між об'єднаннями юридичних або фізичних осіб для страхового захисту своїх майнових інтересів. Специфіка взаємного страхування полягає в тому, що при створенні страхового фонду забезпечується безприбуткова основа.

Предметом основної діяльності товариств взаємного страхування є забезпечення страхового захисту, однак обсяг ризиків, що можуть бути прийняті на страхування, обмежений. ТВС, окрім проведення страхової діяльності, надають фінансову підтримку його членам через інвестування коштів, видачу позик на потреби учасників товариства тощо.

На страховому ринку України функціонують такі об'єднання страховиків, як Ліга страхових організацій України, Моторне страхове бюро України, Авіаційне страхове бюро України, Морське бюро України, Асоціація «Українське медичне страхове бюро».

Метою створення Ліги страхових організацій України було добровільне об'єднання зусиль страховиків для формування повноцінного і дієвого страхового ринку та вирішення таких стратегічних завдань розвитку страхування в Україні:

- створення привабливого і доступного ринку для всіх страховиків та страхувальників нашої країни;
- подальше відтворення законодавчої і нормативної бази;
- перетворення страхування в ефективну складову ринкової економіки;
- розширення інвестиційних можливостей страховиків тощо.

Основними завданнями Моторного страхового бюро України є гарантування платоспроможності страховиків – членів Моторного транспортного страхового бюро щодо страхових зобов'язань; забезпечення

розвитку страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів та організації співпраці з страховими організаціями інших держав у цій галузі.

Авіаційне страхове бюро організоване з метою координації діяльності національних страховиків у галузі авіаційних ризиків; співпраці із суб'єктами господарювання, які експлуатують або обслуговують засоби авіаційного транспорту; дослідження та прогнозування національного ринку страхових послуг у галузі авіації; розроблення програм та методів страхування авіаційних ризиків, заходів щодо запобігання страховим випадкам тощо.

Морське страхове бюро створене для захисту і розвитку інтересів морського страхування, формування міжнародної політики страхування морської діяльності, узагальнення морського страхового законодавства.

Основною метою Асоціації «Українське медичне страхове бюро» є сприяння розвитку медичного страхування в Україні за допомогою впровадження єдиних правил, вимог і стандартів діяльності, забезпечення необхідної допомоги страховим компаніям у проведенні медичного страхування, організації юридичного захисту прав страховиків та страхувальників на ринку послуг медичного страхування.

Детальніше зупинимося на таких суб'єктах страхового ринку, як посередники.

Страхові посередники – страхові брокери чи агенти, через яких укладається договір страхування і вирішуються окремі питання щодо врегулювання претензій.

Страхові брокери – юридичні особи або громадяни, які офіційно зареєстровані в установленому порядку і за винагороду здійснюють посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу в страхуванні.

Страхові агенти – юридичні і фізичні особи, які є представниками страховика і діють у його інтересах за винагороду на підставі договору доручення із страховиком.

Аджастери (диспашери) – спеціалісти з розрахунків аварій та розподілу збитків між учасниками морського перевезення.

Аварійні комісари встановлюють причини настання страхового випадку, характер та розмір збитків, як правило, під час дорожньо-транспортних аварій.

Сюрвейєри – інспектори чи агенти страховика, що здійснюють огляд та оцінювання майна і визначають імовірність реалізації страхового ризику.

Андерайтери – юридичні особи, які діють від імені страховика та мають право брати на страхування запропоновані ризики, визначати тарифні ставки й умови договорів страхування на основі норм страхового права.

Об'єктом страхового ринку є страхові продукти – специфічні страхові послуги, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування. А перелік видів страхування, якими може користуватися страхувальник, відображає асортимент страхового ринку.

З метою наукового дослідження чи спостереження, вивчення умов функціонування та перспектив розвитку страхового ринку доцільно розглянути й інші ознаки його класифікації.

В основу інституціональної структури страхового ринку покладено приватну, комбіновану, публічну форми власності. За такою структурою розрізняють акціонерні, корпоративні, взаємні та державні страхові компанії, діяльність яких регулюється Господарським кодексом України, законами України «Про господарські товариства» та «Про страхування».

За територіальною ознакою розрізняють національний, регіональний та світовий страхові ринки.

За галузевою – страховий ринок поділяють на ринок страхування життя та ринок загальних (ризикових) видів страхування (майнового, особистого, відповідальності).

4. Соціальне страхування в контексті соціальних гарантій населенню

Однією із функцій сучасної держави є надання суспільних благ, товарів та послуг, які в достатньому обсязі не може запропонувати приватний сектор. До цих благ належить і соціальне страхування, яке охоплює захист індивідів від фінансових проблем у разі втрати робочого місця, хвороби, постійної чи тимчасової непрацездатності тощо. У системі соціального страхування об'єктами можуть бути: працездатність, здоров'я, працевлаштування. Страхування працездатності здійснюється на випадок її постійної або тимчасової втрати, а працевлаштування — на випадок безробіття.

Соціальне страхування є окремою сферою страхових відносин поза ринком, про що свідчать характерні його особливості:

- відсутній вільний вибір страховика та ринкова пропозиція послуг. Роль страховика виконує тільки держава, яка бере на себе зобов'язання щодо створення цільових страхових фондів та виплати страхового відшкодування у разі настання страхової події;

- обов'язковий та всеохопний характер: відрахування до фондів соціального страхування є обов'язковими платежами, які визначаються відповідними нормативно-правовими актами та є власністю держави, яка гарантує забезпечення соціального захисту населення в разі настання страхової події незалежно від розміру внесків;

- відсутність економічного інтересу, отримання соціального ефекту у вигляді покращення рівня життя населення через забезпечення належного рівня матеріальних виплат та надання соціальних послуг.

Соціальне страхування може здійснюватися двома методами:

- 1) за допомогою перерозподілу доходів, який полягає у вилученні частини доходів в економічно активних членів суспільства і юридичних осіб та їх виплаті на користь окремих категорій населення — непрацездатних, безробітних, хворих, інвалідів. При цьому діє принцип солідарної відповідальності;

2) через резервування капіталу. Цей метод полягає у формуванні страхових резервів за рахунок внесків учасників для виплати страхових сум у разі настання визначеної події. Страхове відшкодування виплачується в замкненому колі та тим особам, які брали участь у формуванні страхових резервів. Даний метод використовується державою насамперед у пенсійному страхуванні.

Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування залежно від страхового випадку визначено такі його види:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та витратами на поховання;
- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття.

Реалізація державної політики у сфері соціального страхування здійснюється через систему спеціальних цільових фондів, зокрема Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду медичного страхування (передбачається створити).

З 2011 р. запроваджено єдиний соціальний внесок, надходження від якого розподіляються між фондами соціального страхування. На Пенсійний фонд України було покладено функцію отримання та ведення Державного реєстру соціального страхування. Який включає інформаційну систему відомостей про платників єдиного соціального внеску та про застрахованих осіб. Нині цю функцію здійснює Міністерство доходів і зборів України.

У сучасних умовах господарювання обов'язкові системи соціального страхування доповнюються недержавними видами страхування, які можуть бути як добровільними, так і обов'язковими. При цьому страхові послуги надаються страховими компаніями на засадах ринкової конкуренції. Крім того, у пенсійному забезпеченні можуть брати участь й інші суб'єкти — недержавні пенсійні фонди.

В Україні передбачено створення трирівневої системи пенсійного страхування, яка поєднує солідарну та накопичувальну складові обов'язкового характеру та добровільне недержавне пенсійне страхування.

Перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування передбачає забезпечення населення пенсійними виплатами та надання визначених законодавством соціальних послуг. Фінансування пенсій здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Основним завданням солідарної системи

загальнообов'язкового пенсійного страхування є забезпечення рівня добробуту індивідів, наближеного до певного прожиткового мінімуму, що передбачає захист окремих категорій населення від бідності.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, в основі якої — принцип резервування (накопичення) коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді. Упровадження накопичувального загальнообов'язкового пенсійного страхування забезпечує додаткову мотивацію для індивідів до продовження працездатного віку з метою примноження заощаджень та отримання більших за обсягом пенсійних виплат у майбутньому.

Третій рівень — система недержавного пенсійного страхування, яка функціонує як складова системи накопичувального пенсійного страхування, хоча в її основі — принцип добровільної участі індивідів у створенні страхових резервів із метою отримання страхових виплат у разі настання певних подій. Держава безпосередньої участі у фінансуванні виплат не бере, а лише на законодавчому рівні встановлює правила поведінки для учасників.

Ефективність додаткового пенсійного забезпечення доведена досвідом розвинутих країн, де пенсійна політика ведеться у двох напрямках: гарантоване забезпечення мінімальної трудової пенсії і підтримка малозабезпечених верств населення; розширення можливостей громадян у самозабезпеченні своєї старості через додаткове нагромаджувальне страхування. Частка додаткової пенсії у пенсійному доході в Італії становить 15–16 %, у Франції — 35–40 %, у США — 75 %. Кількість пенсіонерів, які отримують недержавні пенсії, становить 70 % від усіх пенсіонерів Західної Європи.

Не менш актуальною є проблема фінансування медичного забезпечення. Воно може бути забезпечене:

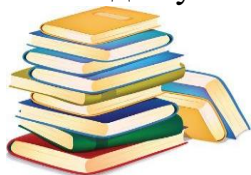
- по-перше, за допомогою бюджетного фінансування охорони здоров'я. Ця практика нині діє в Україні;

- по-друге, за допомогою державного медичного фонду, який за своєю сутністю є фондом соціального страхування. Державний медичний фонд передбачає обов'язковий характер сплати внесків і є способом матеріального забезпечення громадян у разі настання страхових подій незалежно від суми страхового внеску. Особливістю цього виду соціального страхування є те, що за рахунок коштів Державного медичного фонду надається медична допомога, тоді як інші види фондів соціального страхування здійснюють грошові виплати застрахованим особам;

- по-третє, через послуги медичного страхування, які надаються страховими компаніями на засадах ринкової конкуренції. Держава може встановити обов'язкову форму медичного страхування.

У сучасних умовах в Україні розвивається добровільне медичне страхування, що є одним із засобів залучення додаткових позабюджетних коштів у галузь охорони здоров'я.

Необхідність проведення реформ у системі фінансування охорони здоров'я очевидна. Це дасть змогу не тільки залучити значний обсяг фінансових ресурсів, а й зняти з бюджету тягар значних видатків. Застосування механізмів страхування є вигідним як для держави, так і окремої особи, оскільки забезпечує доступну, якісну медичну допомогу в медичних закладах, дає можливість контролювати формування та використання коштів медичного страхування представниками трьох сторін — держави, роботодавців та громадян, перешкоджає невиправданій комерціалізації системи охорони здоров'я, створює умови для перебудови структури управління й організації охорони здоров'я, максимально адаптованої до сучасних умов господарювання.

Зміст основних понять і термінів за темою

Аварійний комісар — це особа, яка на прохання страховика з'ясовує причини настання страхового випадку та розмір страхових збитків.

Актуарій — офіційно вповноважена особа, котра за допомогою методів математичної статистики обчислює страхові тарифи і на котру покладається відповідальність за те, щоб страхові фонди уможливили виконання компаніями зобов'язань за виданими полісами.

Застрахований — юридична чи фізична особа, якій належить страхове відшкодування у разі настання страхового випадку.

Коллективні страхові фонди — форма організації страхових фондів, що ґрунтується на солідарній відповідальності учасників цих фондів. Формування страхових фондів здійснюється за рахунок внесків усіх учасників, а відшкодування збитків проводиться для тих, хто зазнав їх унаслідок певних подій.

Майнове страхування — галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є майно, що належить фізичним та юридичним особам.

Особисте страхування — галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я, працездатність та пенсійне забезпечення людини.

Перестраховання — передання договору страхування від одного страховика до іншого. У цих відносинах виділяються два суб'єкти: перестраховальник (страховик, який передає договір страхування) і перестраховик (страхова організація, яка не виконує прямих страхових операцій, а лише приймає на перестраховання ризики інших страховиків).

Самострахування — форма організації страхових фондів, в основі якої — індивідуальна відповідальність. Суть її полягає у створенні кожною фізичною або юридичною особою страхових фондів за рахунок власних доходів.

Співстрахування — страхування, що здійснюється кількома страховиками за одним договором та згодою страхувальника. У договорі співстрахування визначаються права та обов'язки кожного страховика.

Страхова подія — подія, що фактично настала та спричинила збитки.

Страхова сума — це сума, на яку застрахований об'єкт страхування або розмір максимальної відповідальності страховика за договором у разі настання страхового випадку.

Страхове відшкодування — сума, виплачувана страховиком за договором страхування на покриття збитків у разі настання страхового випадку.

Страхове поле — максимальна кількість об'єктів, охоплених певним видом страхування.

Страховий агент — фізична чи юридична особа, що діє від імені та за дорученням страховика відповідно до наданих їй повноважень.

Страховий брокер — зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності фізична або юридична особа, яка здійснює посередницьку діяльність на страховому ринку від свого імені на підставі доручень страхувальника.

Страховий випадок — це можлива подія, настання якої може спричинити збитки.

Страховий збиток — вартісна оцінка заподіяних застрахованому втрат.

Страховий портфель — фактична кількість застрахованих осіб та об'єктів або сукупність договорів страхування.

Страховий ринок — 1) складна інтегрована система страхових і перестрахових організацій (страховиків), що здійснюють страхову діяльність; 2) особлива сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга — страховий захист, і де формується пропозиція й попит на неї.

Страховий тариф — розмір плати з одиниці страхової суми. Страховий тариф складається з двох частин: нетто-ставки та навантаження. Нетто-ставка відображає частину тарифу, яка призначена для виплати страхового відшкодування. Навантаження відображає витрати страховика, пов'язані з проведенням страхування та його прибуток.

Страховик — спеціалізована організація, котра за певну винагороду (страхову премію) здійснює страхування і бере на себе зобов'язання відшкодувати збитки страхувальникові (чи іншим особам) або виплатити страхову суму.

Страхові платежі — перерахування коштів страхувальником страховику. Можуть здійснюватись одноразово чи поетапно.

Страхувальник — фізична або юридична особа, котра укладає зі страховою організацією договір про страхування свого власного інтересу чи інтересу третьої особи, сплачує страхові внески і має право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) у разі настання страхового випадку.

Страховання — система економічних відносин зі створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктами господарювання від непередбачених обставин (стихійного лиха, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків — досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо.

Страховання відповідальності — галузь страхування, де об'єктом є відповідальність перед третіми особами.

Централізоване страхове забезпечення — це форма організації страхових фондів, заснована на державній відповідальності і передбачає відшкодування втрат за рахунок загальнодержавних коштів.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

7.1 Робота з категоріальним та понятійним апаратом

7.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Страховання		
Страховий ринок		
Страхова послуга		

7.1.2. Установити, які саме поняття із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Зміст поняття	Відповіді
Визначення 1. Система економічних відносин зі створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктами господарювання від непередбачених обставин (стихійного лиха, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків — досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо	1) майнове страхування; 2) страхування; 3) страхування відповідальності; 4) самострахування; 5) страховий тариф; 6) централізоване страхове забезпечення; 7) співстрахування; 8) страхове відшкодування;
Визначення 2. Це форма організації страхових фондів, яка заснована на державній відповідальності і передбачає відшкодування втрат за рахунок загальнодержавних коштів	9) перестрахування; 10) страхова сума
Визначення 3. Розмір плати з одиниці	

страхової суми. Складається з двох частин: нетто-ставки та навантаження. Нетто-ставка відображає частину тарифу, яка призначена для виплати страхового відшкодування. Навантаження відображає витрати страховика, пов'язані з проведенням страхування та його прибуток	
Визначення 4. Галузь страхування, в якій об'єктом страхових відносин є майно, що належить фізичним та юридичним особам, — це ...	
Визначення 5. Передання договору страхування від одного страховика до іншого. У цих відносинах виділяються два суб'єкти: перестраховальник (страховик, який передає договір страхування) і перестраховик (страхова організація, яка не виконує прямих страхових операцій, а лише приймає на перестраховування ризику інших страховиків) Визначення 6. Страхування, що здійснюється кількома страховиками за одним договором та згодою страхувальника. У договорі співстрахування визначаються права та обов'язки кожного страховика	

7.2. Тестові завдання

7.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Класифікація страхування за галузевою ознакою передбачає виокремлення таких

видів страхування:

- а) страхування відповідальності;
- б) майнове страхування;
- в) особисте страхування;
- г) відповіді (б, в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 2. Які ознаки характеризують специфічність категорії страхування:

- а) перерозподільний характер;
- б) замкнене розкладення збитків;
- в) солідарне розкладення завданого збитку;
- г) відповіді (а, б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;

е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 3. Страхування виконує такі функції:

- а) контрольну;
- б) ризикову;
- в) фіскальну;
- г) відповіді (а, б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні;
- е) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 4. Об'єктом особистого страхування є:

- а) життя та здоров'я громадян;
- б) працездатність;
- в) пенсійне забезпечення особи;
- г) медичне страхування;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

7.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Об'єктом купівлі-продажу на страховому ринку є: а) страхова послуга; б) кредитні ресурси; в) цінні папери; г) оборотні засоби	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 2. Об'єктом майнового страхування є: а) рухоме та нерухоме майно фізичних та юридичних осіб; б) життя та здоров'я громадян; в) працездатність та працевлаштування	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення:
Тест 3. У рамках якої функції відбувається перерозподіл грошових коштів серед учасників страхування у зв'язку з наслідками страхових подій: а) ризикової; б) попереджувальної; в) нагромаджувальної; г) контрольної	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 4. У рамках якої функції відбувається використання частини страхового фонду на попередження наслідків страхових подій: а) ризикової;	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення:

б) попереджувальної; в) нагромаджувальної; г) контрольно	г) ☐	
Тест 5. Форма створення страхового фонду, що ґрунтується на індивідуальній відповідальності суб'єктів господарювання і передбачає покриття збитків за рахунок власних страхових резервів: а) самострахування; б) централізоване страхове забезпечення; в) колективні страхові фонди	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення:
Тест 6. Виплата страховиком застрахованому або (отримувачу) повної або часткової суми збитків визначається як: а) страхова сума; б) страховий збиток; в) страховий платіж; г) страхове відшкодування	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 7. Фізичні особи, які мають право укладати угоди страхування зі страхувальниками від імені страховика, — це: а) страхові брокери; б) страхові агенти; в) актуарії; г) аварійні комісари	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 8. Форма організації страхових фондів, яка заснована на державній відповідальності та передбачає відшкодування витрат за рахунок загальнодержавних коштів, — це: а) самострахування; б) централізоване страхове забезпечення; в) колективні страхові фонди	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐	Пояснення:
Тест 9. Нагромаджувальна функція страхування, суть якої полягає в заощадженні страхових сум та виплаті інвестиційного доходу,	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐	Пояснення:

реалізується через: а) майнове страхування; б) страхування відповідальності; в) особисте страхування	в) ☐	

7.2.3. Дописати закінчення наведених нижче фінансових тверджень:

Страхування може проводитись у таких формах ...

Суб'єктами страхування на страховому ринку є ...

Інституційна структура страхового ринку в Україні представлена страховими компаніями різних організаційно-правових форм, зокрема ...

Створення страхових фондів може здійснюватись у таких формах: ...

Страхові відносини включають ...

Страховий тариф складається з двох частин ...

В Україні впроваджено трьохрівневу систему пенсійного страхування, яка включає такі складові ...

Ризикова функція страхування передбачає ...

Державний нагляд за страховою діяльністю полягає у проведенні таких заходів ...

Нагромаджувальна функція страхування полягає ...

Функціонування страхового ринку базується на таких принципах ...

В Україні визначено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування ...

7.3. Правильні та хибні твердження

7.3.1. Чи правильні наведені нижче фінансові твердження? Вказати: так, якщо твердження правильне, або ні, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Держава на страховому ринку може бути тільки виробником страхових послуг	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Страхувальник та застрахований завжди є однією особою	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Найбільш раціональною формою організації страхових фондів вважається самострахування	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. До суб'єктів страхування належать страхові посередники	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. Суттєвою ознакою, що характеризує специфічність категорії страхування, є замкнене розкладення збитків	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 6. Страхування є ефективним засобом реалізації	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

соціальної політики держави		формулювання:
Твердження 7. Навантаження як частина страхового тарифу відображає ту його частину, яка призначена для виплати страхового відшкодування	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 8. За медичного страхування страхове відшкодування надається у формі оплати лікування безпосередньо надавачу медичних послуг	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 9. Актуарії як суб'єкти страхового ринку діють від імені страхувальника, визначаючи для нього найвигідніші умови та надійні страхові компанії	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

7.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Об'єктами страхування є майно, життя і здоров'я громадян, працездатність і працевлаштування, підприємницькі та фінансові ризики.

2. Страховий платіж проявляється у вигляді виплат страховиком застрахованому (отримувачу) повної або часткової суми збитків.

3. Соціальне страхування проводиться тільки в добровільній формі.

4. Створення фондів самострахування ґрунтується на солідарній відповідальності учасників та здійснюється за рахунок внесків усіх учасників. Відшкодування проводиться для тих, хто зазнав збитків унаслідок певних подій.

5. Перестраховання передбачає страхування об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками, одному з яких доручено представництво всіх інших у взаємовідносинах зі страхувальником.

6. У сфері страхування створюються значні резерви фінансових ресурсів, які стають джерелом зростання інвестицій в економіці.

7. Характерними ознаками категорії страхування є те, що вони мають перерозподільний характер, а самі перерозподільні відносини виходять за рамки календарного року.

8. Через контрольну функцію страхування відбувається перерозподіл грошових коштів серед учасників страхування через передання ризику від страхувальника до страховика.

9. Особливостями солідарної системи пенсійного страхування в Україні є персоніфікований характер внесків, їх пропорційний розподіл між роботодавцями та найманими працівниками.

10. У світовій практиці економічною ознакою для класифікації страхування є наявність або відсутність нагромаджувальної складової.

Відповідно до цього виділяють дві групи страхових послуг: страхування життя та загальне страхування.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 7.4. Порівняльний аналіз

7.4.1. Визначити параметри, за якими Ви будете проводити порівняння, та дати порівняльну характеристику наведених нижче понять:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Обов'язкова форма проведення страхування	Обов'язкова форма проведення страхування

Завдання 7.5. Робота із законодавством

7.5.1. Опрацювати Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96 «Про страхування», статті 1,2, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 20, 21, 32, 35, 36. Знайти відповіді на такі питання:

- Що таке страхування? Хто є учасниками страхових відносин?
- Які організаційно-правові форми страховиків передбачено в Україні?
- Які види обов'язкового страхування передбачено в Україні?

№ з/п	Види обов'язкового страхування
1	
..	
49	

- Розкрити сутність таких понять, як страхова сума, страхова виплата, страхове відшкодування і франшиза.
- Що таке співстрахування та перестраховування? З якою метою вони проводяться?
- Розкрити сутність товариства взаємного страхування.
- Визначити умови забезпечення платоспроможності страховиків.
- Що означає посередницька діяльність у сфері страхування?
- Які обов'язки передбачено для учасників страхових відносин: страховика та страхувальника?
- Які функції передбачено для уповноваженого органу, що здійснює державний нагляд за страховою діяльністю в Україні?
- Що таке фонди страхових гарантій та з якою метою вони створюються?
- Що таке страховий тариф?

– Які галузі страхування визначено в Законі України «Про страхування»?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Особливості державної політики на страховому ринку.
2. Оподаткування страхової діяльності в Україні.
3. Стандарти класифікації страхування в ЄС, можливість їх застосування в Україні.
4. Пенсійна реформа в Україні та необхідність її прискорення.
5. Зарубіжний досвід організації недержавних пенсійних фондів.
6. Зарубіжний досвід здійснення медичного страхування. Можливості його застосування в Україні.
7. Страхування життя: сучасний стан та перспективи розвитку.
8. Майнове страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.
9. Екологічне страхування в Україні: необхідність запровадження та перспективи розвитку.

Перелік проблемних питань для підготовки та презентації

1. Заходи щодо реформування системи соціального страхування в Україні.
2. Які види страхування в Україні проводяться в обов'язковій формі? Яку частку вітчизняного страхового ринку займають обов'язкові види страхування?
3. Які страхові послуги найбільш «популярні» на вітчизняному страховому ринку?
4. Оцінка рівня розвитку медичного страхування в Україні (які послуги і які страхові компанії надають, який розмір виплаченого страхового відшкодування).
5. Оцінка рівня розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.
6. Пенсійна реформа в Україні.
7. Роль страхового ринку в забезпеченні стабільності функціонування ринкової економіки.
8. Фінансова надійність страховиків та чинники її забезпечення.
9. Запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні: проблеми і перспективи.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Про страхування : Закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР.
2. Страхування: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2014. —1019 с
3. Страхування: Теорія та практика: Навч.-метод, посіб. /

Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временно та ін.; За заг. ред. проф. Н. М. Внукової. — Х.: Бурун Книга, 2014. — 376 с.

4. Горбач Л. М. Страхова справа: Навч. посібник . — 4-те вид., виправлене. — К.: Кондор, 2015. — 252 с.

5. Фисун В. І., Ярова Г. М. Страхування. Навч. посіб. — К.: Центручбової літератури, 2011. — 232 с.

6. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов. літератури, 2009. — 312 с.

7. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

8. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2012. — 687 с.

9. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник [та ін.]; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Базилевич В. Д. Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін. ; за заг. ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання, 2008. — 1019 с.

2. Страхування : підруч. / наук. ред. С. С. Осадець. — 3-тє вид. — К. : КНЕУ, 2006. — 600 с.

3. Страховий ринок України : монографія / В. Д. Базилевич. — К. : Знання, 1998. — 372 с.

4. Страхові послуги : підруч. / наук. ред. С. С. Осадець, Т. М. Артюх. — К. : КНЕУ, 2007. — 464 с.

5. Страховий менеджмент : підруч. / С. С. Осадець, О. В. Мурашко, В. М. Фурман [таін.]; за наук. ред. С. С. Осадця. — К. : КНЕУ, 2011. — 333 с.

6. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 283 с.

Тема 8. Фінансовий ринок

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності фінансового ринку та його функцій;
- осмислення передумов функціонування фінансового ринку;
- розуміння особливостей фінансових інструментів, які використовуються на ринку цінних паперів і кредитному ринку;
- здатність розрізняти сегменти фінансового ринку на основі різних класифікаційних ознак і давати їх характеристику;
- засвоєння знань про суб'єктів фінансового ринку, а також необхідність і шляхи регулювання їхньої діяльності;
- формування фінансової грамотності з питань функціонування фінансового ринку;

Перелік ключових понять і термінів за темою

фінансовий ринок; ринок цінних паперів; фондовий ринок; ринок грошей; валютний ринок; кредитний ринок; ринок капіталів; первинний і вторинний ринки; організований і неорганізований фінансові ринки; біржовий і позабіржовий фондові ринки; фінансові інструменти; цінні папери; акція; облігація; вексель; похідні цінні папери; капіталізація цінних паперів; курс валют; процентні ставки; курс цінних паперів; хеджування; диверсифікація; емітенти, інвестори; професійні учасники ринку цінних паперів; депозитарії; реєстратори; фондові і валютні біржі; компанії з управління активами; ринок фінансових послуг; фінансове посередництво; фінансовий консалтинг; аудит; лізинг; факторинг.

Питання до теми

1. Сутність, значення функціонування фінансового ринку. Функції фінансового ринку.
2. Інструменти фінансового ринку.
3. Сегменти фінансового ринку.
4. Суб'єкти фінансового ринку, їх класифікація та функції
5. Ринок фінансових послуг та його структура

1. Сутність, значення функціонування фінансового ринку. Функції фінансового ринку

На ринку фінансових ресурсів виділяють ринки, де у процесі господарювання виникає потреба в коштах для розширення діяльності, а також такі, у яких накопичуються заощадження, що можуть бути використані для інвестицій. Саме на ринку фінансових ресурсів, або фінансовому ринку, відбувається перелив коштів, при якому вони переміщуються від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій. При цьому, як правило, кошти спрямовуються від тих, хто не може їх ефективно використати, до тих, хто використовує їх продуктивно. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності та ефективності економіки в цілому, а й поліпшенню економічного добробуту кожного члена суспільства.

Фінансовий ринок є складовою сферою фінансової системи держави. Він може успішно функціонувати тільки в умовах ринкової економіки, коли переважна частина фінансових ресурсів мобілізується суб'єктами підприємницької діяльності на засадах їх купівлі-продажу. За допомогою фінансового ринку мобілізуються і використовуються тимчасово вільні фінансові ресурси або ресурси, що мали обумовлене раніше цільове призначення.

Об'єктивною передумовою функціонування фінансового ринку є незбіг потреби у фінансових ресурсах з джерелами її задоволення. Фінансовий ринок виступає посередником руху коштів від їх власників до користувачів.

За економічною сутністю фінансовий ринок - це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери й фінансові послуги, суб'єктами відносин - держава, підприємства різних форм власності, окремі громадяни.

Головною функцією фінансового ринку є забезпечення руху грошових коштів від одних власників (кредиторів) до інших (позичальників).

В організаційному плані фінансовий ринок - це сукупність ринкових фінансових інституцій, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників. До них належать комерційні банки, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди компаній, лізингові організації, пенсійні та страхові фонди, національний банк, позабіржові торговельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії, інвестиційні керуючі реєстратори, інші фінансові інституції, які відповідно до чинного законодавства можуть здійснювати операції на фінансовому ринку.

Фінансовий ринок – елемент фінансової системи, який займає особливе місце. По-перше, він виступає надбудовою, через яку відбувається діяльність усієї фінансової системи; По-друге, це з'єднувальна ланка, через яку здійснюється рух фінансових ресурсів. Він є важливою складовою ринкової економіки.

Значення фінансового ринку в системі ринкових відносин полягає у можливості відкласти сьогоденне споживання, нагромадити заощадження і спрямувати їх у сферу підприємництва.

Фінансовий ринок – складова фінансової системи держави. За своєю суттю це механізм перерозподілу фінансових ресурсів між окремими суб'єктами підприємницької діяльності, державою і населенням, між учасниками бюджетного процесу, деякими міжнародними фінансовими інститутами.

Фінансовий ринок включає: валютний ринок, ринок кредитів, ринок цінних паперів, ринок фінансових послуг.

Валютний ринок – це процес купівлі-продажу іноземних валют за національним курсом, який складається на основі попиту і пропозиції на ці валюти. Його функції: своєчасне здійснення міжнародних розрахунків,

страхування валютних ризиків; регулювання валютних курсів і диверсифікації валютних резервів; регулювання економічних і соціальних процесів у державі.

Ринок кредитів – це процес залучення коштів у грошовій формі на умовах повернення, платності й строковості. Кредитний ринок є одним із найстаріших сегментів фінансового ринку, він виник як закономірна реакція на потребу в додаткових фінансових ресурсах для здійснення процесу фінансового забезпечення підприємницької та інших видів діяльності юридичних і фізичних осіб.

Ринок цінних паперів – це форма розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів з метою повнішого забезпечення потреб економіки в ресурсах та їхнього ефективного використання. Це особлива сфера ринкових відносин, де завдяки продажу ЦП здійснюється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення інвестиційних потреб суб'єктів економічної діяльності.

Фінансові послуги – це сукупність різноманітних форм мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення процесу виробництва, виконання робіт і надання послуг, які здійснюються на платній основі та мають відмінні риси свого функціонування.

Фінансовий ринок – це підсистема фінансових відносин, що має свою структуру та визначені функції. Функції фінансового ринку:

- 1) обслуговування товарного обігу за допомогою кредиту;
- 2) акумуляція грошових заощаджень та нагромаджень населення, підприємств, держави;
- 3) трансформація акумульованих грошових коштів у позичковий та інвестиційний капітал;
- 4) реалізація вартості, втіленої у фінансових активах, та організація процесу доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників);
- 5) перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштів підприємств із метою їх ефективнішого використання;
- 6) вплив на грошовий обіг і прискорення концентрації та централізації капіталу, обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;
- 7) формування ринкових цін на окремі види фінансових активів;
- 8) страхова діяльність та формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків;
- 9) кредитування уряду, місцевих органів самоврядування шляхом розміщення урядових та муніципальних цінних паперів;
- 10) обслуговування населення у кредитуванні споживчих видатків.

Економічна роль фінансового ринку полягає у його здатності об'єднати дрібні, розрізнені грошові кошти в інтересах усього суспільного нагромадження. Це дає змогу активно впливати на концентрацію та централізацію виробництва та капіталу, забезпечити рух фінансових потоків, переливання вільних фінансових фондів (заощаджень) в інвестиції.

2. Інструменти фінансового ринку

Об'єктами фінансового ринку є різні інструменти ринку (фінансові активи – грошові кошти, цінні папери, позичкові угоди, валютні цінності), в яких знаходять своє відображення тимчасово вільні кошти (фінансові ресурси) суб'єктів ринку фінансових послуг.

Здійснюючи операції на фінансовому ринку, його учасники обирають відповідні фінансові інструменти їх проведення.

Фінансові інструменти – це різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку.

З економічної точки зору фінансові інструменти – це особливі товари фінансового ринку, які мають фінансове походження та виступають об'єктом купівлі-продажу на відповідних сегментах фінансового ринку. Товарами фінансового ринку, в першу чергу, є грошові кошти та цінні папери.

Гроші з економічної точки зору – це всі ліквідні активи, які можуть бути порівняно швидко та без великих втрат переведені в готівку. Гроші є формою прояву мінової вартості як купівельний, платіжний засіб та засіб нагромадження.

Цінні папери – основний товар фінансового ринку, своєрідний предмет купівлі-продажу цього ринку. Цінні папери, як інструменти фінансового ринку, являють собою документи-свідчення про боргове зобов'язання або право власності. Цінні папери є значною складовою своєрідного «товару товарів» – грошей.

Фінансові інструменти, які обертаються на окремих сегментах фінансового ринку, характеризуються на сучасному етапі великою різноманітністю. Їх можна класифікувати за наступними критеріями.

За окремими сегментами фінансового ринку розрізняють наступні інструменти, які їх обслуговують:

Інструменти грошового ринку та ринку позичкових капіталів. До них відносять гроші, грошові сурогати, розрахункові документи, цінні папери, які обертаються на грошовому ринку та ринку позичкових капіталів.

Інструменти ринку цінних паперів – різноманітні цінні папери, що обертаються на цьому ринку (склад цінних паперів за їх видами, особливостями емісії та обігу затверджується відповідними нормативно-правовими актами).

Інструменти валютного ринку. До них відносять іноземну валюту, розрахункові валютні документи, а також окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок.

Інструменти страхового ринку – страхові послуги, які пропонуються на продаж (страхові продукти), а також розрахункові документи та окремі види цінних паперів, які обслуговують цей ринок.

Інструменти ринку золота (срібла, платини) та дорогоцінного каміння. До них належать вказані види цінних металів та каменів, які купуються з

метою формування фінансових резервів і тезаврації, а також розрахункові документи і цінні папери, що обслуговують цей ринок.

До інструментів ринку нерухомості відносять цінні папери та документи, що засвідчують право власності на той чи інший вид нерухомості.

За термінами обігу виокремлюють такі види фінансових інструментів.

Короткострокові фінансові інструменти (з періодом обігу до одного року). Цей вид фінансових інструментів є найчисельнішим і покликааний обслуговувати операції на ринку грошей.

Довгострокові фінансові інструменти (з періодом обігу більше одного року). До цього виду фінансових інструментів належать і так звані «безтермінові фінансові інструменти», кінцевий термін погашення яких не встановлено (наприклад, акції). Вони обслуговують операції на ринку капіталу.

За характером фінансових зобов'язань фінансові інструменти поділяються на такі види.

Інструменти, наступні фінансові зобов'язання за якими не виникають (інструменти без наступних фінансових зобов'язань). Вони як правило, є предметом самої фінансові операції, і за їх передачі покупцю не несуть додаткових фінансових зобов'язань з боку продавця (наприклад, валютні цінності, золото тощо).

Боргові фінансові інструменти. Ці інструменти, характеризуючи кредитні відносини між їх покупцем і продавцем, зобов'язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити додаткову винагороду у формі відсотка (якщо він не входить до складу номінальної вартості боргового фінансового інструменту, який погашається). Прикладом боргових фінансових інструментів є облігації, векселі, чеки тощо.

Облігація – це боргове зобов'язання позичальника перед кредитором, яке оформлюється не кредитною угодою, а продажем-купівлею спеціального цінного паперу. Це такий цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів та підтверджує зобов'язання позичальника відшкодувати кредитором номінальну вартість облігації у визначений строк з виплатою доходу у вигляді процента або дисконту.

Пайові фінансові інструменти. Вони підтверджують право їх власника на частку (пай у статутному фонді їх емітента) і на отримання відповідного доходу (у формі дивіденду, відсотка та ін.). Пайовими фінансовими інструментами є, як правило, цінні папери відповідних видів (акції, інвестиційні сертифікати тощо).

Акція – це документ, який засвідчує право на певну частину власності у статутному капіталі акціонерного товариства і дає право на отримання доходу від неї у вигляді дивідендів. Існують різні види акцій, які визначають різні права їх власників: прості й привілейовані; іменні та на пред'явника; паперові та електронні; номінальні та без номіналу; платні та преміальні; з вільним та обмеженим обігом.

Залежно від пріоритетної значимості розрізняють такі види фінансових інструментів.

Первинні фінансові інструменти (фінансові інструмент першого порядку). Такі фінансові інструменти (як правило, цінні папери) характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облігації, чеки, векселі та ін.).

Вторинні фінансові інструменти або деривативи (фінансові інструменти другого порядку) характеризують суто цінні папери, що підтверджують право або зобов'язання їх власника купити або продати первинні цінні папери, які обертаються, валюту, товари або нематеріальні активи на попередньо визначених умовах у майбутньому періоді. Вони використовуються для проведення спекулятивних фінансових операцій та страхування цінового ризику (хеджування). Залежно від складу первинних фінансових інструментів або активів, відповідно до яких вони випущені в обіг, деривативи поділяються на фондові, валютні, страхові, товарні та ін. Основними видами деривативів є опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти.

За гарантованістю рівня дохідності фінансові інструменти бувають таких видів.

Фінансові інструменти з фіксованим доходом. Вони характеризують фінансові інструменти з гарантованим рівнем дохідності за їх погашення (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового відсотка (норми прибутку на капітал) на фінансовому ринку.

Фінансові інструменти з невизначеним доходом. Вони характеризують фінансові інструменти, рівень дохідності яких може змінюватись залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти з плаваючою відсотковою ставкою, «прив'язаною» до встановленої облікової ставки, курсу певної «твердої» іноземної валюти та ін.).

За рівнем ризику виділяють такі види фінансових інструментів:

– безризикові фінансові інструменти — державні короткострокові цінні папери, короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків, «тверда» іноземна валюта, золото та інші цінні метали та каміння, придбані на короткий період. Термін «безризикові» є певною мірою умовним, оскільки потенційний фінансовий ризик несе в собі будь-який із перелічених видів фінансових інструментів;

– фінансові інструменти з низьким рівнем ризику – це як правило, короткострокові боргові фінансові інструменти, що обслуговують ринок грошей, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом і надійною репутацією позичальника (характеризується терміном «першокласний позичальник»);

– фінансові інструменти з помірним рівнем ризику – групи фінансових інструментів, рівень ризику за якими приблизно дорівнює середньо-ринковому;

– фінансові інструменти з високим рівнем ризику – фінансові інструменти, рівень ризику за якими суттєво перевищує середньо-ринковий;

– фінансові інструменти з дуже високим рівнем ризику («спекулятивні»)

– ті, що характеризуються найвищим рівнем ризику і використовуються для здійснення найбільш ризикованих спекулятивних операцій на фінансовому ринку. Прикладом таких високо-ризикованих фінансових інструментів є акції венчурних (ризикових) підприємств; облігації з високим рівнем процента, емітовані підприємства, що перебувають у кризовому фінансовому стані; опціонні та ф'ючерсні контракти тощо. Класифікація інструментів фінансового ринку наведена у таблиці 8.1.

Таблиця 8.1

Класифікація інструментів фінансового ринку

№ з/п	Критерії класифікації	Види фінансових інструментів
	За окремими сегментами ринку фінансових послуг	–Інструменти грошового ринку. –Інструменти ринку позичкових капіталів. –Інструменти ринку цінних паперів. –Інструменти валютного ринку. –Інструменти страхового ринку. –Інструменти ринку золота (срібла, платини) та дорогоцінного каміння. –Інструменти ринку нерухомості
2	За термінами обігу	– Короткострокові фінансові інструменти. – Довгострокові фінансові інструменти
3	За характером фінансових зобов'язань	– Інструменти без наступних фінансових зобов'язань. – Боргові фінансові інструменти. – Дольові (пайові) фінансові інструменти
4	Залежно від пріоритетної значимості	– Первинні фінансові інструменти. – Вторинні фінансові інструменти або деривативи
5	За гарантованістю рівня дохідності	– Фінансові інструменти з фіксованим доходом. – Фінансові інструменти з невизначеним доходом
6	За рівнем ризику	– Безризикові фінансові інструменти. – Фінансові інструменти з низьким рівнем ризику. – Фінансові інструменти з помірним рівнем

		ризик. – Фінансові інструменти з високим рівнем ризику. – Фінансові інструменти з дуже високим рівнем ризику («спекулятивні»)

3. Сегменти фінансового ринку

Фінансовий ринок є складним і неоднорідним, тому існує значна кількість підходів до його структуризації. При цьому доцільно звернути увагу на такі його сегменти:

1) за строками фінансових інструментів та цілей залучення грошових ресурсів:

- ринок грошей (служить потребам простого відтворення, характеризується короткостроковими позиковими операціями);
- ринок капіталів, де діють довгострокові (більше від одного року) кредитні угоди й довгострокові та безстрокові цінні папери. Він обслуговує інвестиційні потреби;

2) за видами фінансових інструментів:

- *ринок цінних паперів*. На ньому обертаються коротко-, довго- та безстрокові цінні папери.

Відповідно до конкретних видів цінних паперів тут можна виділити ринок акцій, ринок облігацій (ринок державних облігацій, ринок облігацій місцевих позик, ринок корпоративних облігацій), ринок похідних цінних паперів та ін. Необхідно звернути увагу, що ринок цінних паперів більшість дослідників та вітчизняне законодавство ототожнюють з фондовим ринком;

- кредитний ринок, де діють коротко- та довгострокові кредитні угоди; цей ринок також називають ринком банківських позичок;

3) за стадіями обігу фінансових інструментів:

- первинний ринок, на якому фінансові інструменти розміщуються вперше серед постачальників фінансових ресурсів, а залучені кошти отримує покупець фінансових ресурсів;
- вторинний ринок, де відбувається обіг (перепродаж) раніше розміщених фінансових інструментів;

4) за ступенем організованості:

- організований,
- неорганізований.

Організований ринок може бути біржовим та організаційно оформленим позабіржовим ринком. Провідну роль на організованому ринку відіграють біржі (фондові, валютні, біржі деривативів), а на позабіржовому ринку — торговельно-інформаційні системи.

4. Суб'єкти фінансового ринку, їх класифікація та функції

Усіх суб'єктів фінансового ринку можна розглядати за різними ознаками: економічною, юридичною, функціональною.

1. З економічного погляду основними суб'єктами на фінансовому ринку є: домашні господарства (населення); суб'єкти господарювання

різноманітних форм власності; держава та місцеві органи влади; фінансові посередники.

Завдяки системі фінансових посередників на фінансовому ринку (банки, спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні установи: кредитні спілки, ломбарди, страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні та фінансові фонди, лізингові, трастові компанії та ін.) заощадження населення (домашніх господарств), нагромадження фірм та підприємств перетворюються на кредити та інвестиції для інших суб'єктів господарювання, що дає їм змогу задовольнити потребу в додаткових коштах для розширення своєї діяльності.

2. З правового погляду у ролі суб'єктів фінансового ринку виступають індивідуальні, інституціональні учасники та органи державного регулювання.

Індивідуальні учасники – це фізичні особи, які мають певні права та зобов'язання на фінансовому ринку згідно з чинним законодавством. У цій ролі можуть виступати громадяни певної держави, особи без громадянства та іноземні громадяни.

Інституціональні учасники – це юридичні особи, які не є органами державного регулювання. До них належать підприємства, організації, товариства, компанії, фонди тощо. Ці учасники мають відокремлене майно, характеризуються організаційною єдністю, мають змогу виступати від свого імені, наділені певними правами та обов'язками, мають розрахункові рахунки в банку та ін.

Особливе місце займають на фінансовому ринку органи державного регулювання. У їх ролі виступають органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інші державні органи.

3. Залежно від функцій, які виконуються суб'єктами фінансового ринку, їх можна поділити на такі групи:

основні, або прямі, учасники фінансового ринку – продавці та покупці фінансових активів (інструментів, послуг);

інфраструктурні – фінансові посередники (фінансові, інститути);

професійні учасники фінансового ринку – суб'єкти, що виконують допоміжні функції (функції обслуговування основних учасників або окремих операцій на фінансовому ринку тощо). Вони належать до складу інфраструктури фінансового ринку, але виконують допоміжні, обслуговуючі за своїм характером функції, на відміну від фінансових інституційних посередників.

Основні учасники своїми діями створюють фінансовий ринок, підтримують рух фінансових інструментів та забезпечують безперервність і постійність взаємодії на ньому.

Інфраструктурні та професійні учасники фінансового ринку повинні допомагати та прискорювати процес взаємодії між основними суб'єктами фінансового ринку, сприяти підвищенню ефективності та якості проведення операцій на ньому.

Основні види учасників фінансового ринку в розрізі основних їх груп:

Основні, або прямі, учасники фінансового ринку – це продавці і покупці фінансових активів (інструментів, послуг), які здійснюють основні функції у проведенні фінансових операцій на фінансовому ринку.

Основні учасники фінансових операцій мають свої певні відмінності та особливості залежно від того сегменту фінансового ринку, на якому вони виконують свої функції.

На ринку позичкових капіталів основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

- кредитори – суб'єкти фінансового ринку, що надають позику у тимчасове користування під певний відсоток. Основною функцією кредиторів є продаж грошових активів (як власних, так і залучених) для задоволення різноманітних потреб позичальників у фінансових ресурсах. Кредиторами на фінансовому ринку можуть бути: держава (здійснюючи цільове кредитування підприємств за рахунок загальнодержавного та місцевих бюджетів, а також державних цільових позабюджетних фондів); комерційні банки, які здійснюють найбільший обсяг і широкий спектр кредитних операцій; кредитні спілки та інші небанківські кредитно-фінансові установи;

- позичальники – суб'єкти фінансового ринку, які отримують позики від кредиторів під певні гарантії їх повернення і за певну плату у формі відсотка.

Основними позичальниками грошових активів на фінансовому ринку є: держава (отримуючи кредити від міжнародних фінансових організацій і банків (державні позики)); комерційні банки (отримуючи кредити на міжбанківському кредитному ринку); підприємства (для задоволення потреб у грошових активах з метою поповнення оборотних коштів і формування інвестиційних ресурсів); населення (у формі споживчого фінансового кредиту).

Учасниками ринку цінних паперів є емітенти, інвестори та інвестиційні інститути.

Емітентами цінних паперів є юридичні особи й державні органи або органи місцевого самоврядування. Емітенти несуть повну відповідальність за випущені ними цінні папери.

Інвестори - це фізичні та юридичні особи, які придбали цінні папери від свого імені і за власний рахунок.

Інвестиційний інститут – це юридична особи. Засновниками інвестиційного інституту можуть бути як українські, так і іноземні юридичні та фізичні особи. Існують такі види інвестиційних інститутів: фінансові брокери, інвестиційні консультанти, інвестиційні компанії та інвестиційні фонди.

Фінансовий брокер – це юридична особа, яка виконує посередницькі функції при купівлі-продажу цінних паперів за рахунок та за дорученням клієнта.

Інвестиційний консультант – це юридична чи фізична особа, яка надає консультаційні послуги з питань випуску та обігу цінних паперів.

Інвестиційний консультант може проводити аналіз фондового ринку (експертизу угод, вивчення та прогнозування кон'юнктури тощо), підготовку та організаційно-методичне забезпечення емісії.

Інвестиційна компанія є дилером, тобто юридичною особою, яка діє за власний рахунок. Інвестиційна компанія може залучати грошові кошти через емісію власних цінних паперів або отримання грошових позик банків.

Інвестиційний фонд – це юридична особа, яка здійснює діяльність, пов'язану із залученням коштів за рахунок емісії власних цінних паперів. Між інвестиційним фондом та інвестиційною компанією є певні відмінності.

Інвестиційна компанія – це переважно фінансовий посередник у первинному розміщенні цінних паперів між емітентом і кінцевим інвестором, а інвестиційний фонд акумулює дрібні заощадження і є кінцевим інвестором. Компанії обслуговують тільки юридичних осіб, тоді як фонди – ще й фізичних. Компанія має право працювати як інвестиційний консультант і фінансовий брокер, для фонду ж інші види діяльності є забороненими.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку проводить реєстрацію цінних паперів і регулює їх кругообіг, забезпечує формування інфраструктури ринку, видає ліцензії фінансовим посередникам, які здійснюють операції з цінними паперами.

На валютному ринку основними учасниками валютних операцій є:

продавці валюти, якими є: держава (реалізує на ринку завдяки уповноваженим органом частину валютних резервів); комерційні банки (мають ліцензію на здійснення валютних операцій); підприємства, які ведуть зовнішньоекономічну діяльність (реалізують на ринку свою валютну виручку за експортовану продукцію); фізичні особи (які реалізують наявну у них валюту за допомогою мережі обмінних валютних пунктів);

покупці валюти – ті ж суб'єкти, що є її продавцями.

На страховому ринку основними прямими учасниками фінансових операцій є:

страховики – суб'єкти фінансового ринку, які реалізують різні види страхових послуг (страхових продуктів). Основною функцією страховиків є здійснення всіх видів і форм страхування шляхом взяття на себе за певну плату різноманітних видів ризиків із зобов'язанням відшкодувати суб'єкту страхування збитки за настання страхового випадку. Основними страховиками є: страхові фірми і компанії відкритого типу, які надають страхові послуги всім категоріям суб'єктів страхування; компанії перестраховування ризику (перестраховики); які беруть на себе частину (або всю суму) ризику від інших страхових компаній (основною метою операцій перестраховування є дроблення великих ризиків для зменшення суми збитку, який відшкодовується первинним страховиком за настання страхового випадку);

– страхувальники – суб’єкти страхового ринку, які купують страхові послуги у страхових компаній та фірм з метою мінімізації своїх фінансових втрат за настання страхової події. Страхувальниками є як юридичні, так і фізичні особи.

На ринку золота та інших дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння основними видами прямих учасників фінансових операцій є:

– продавці дорогоцінних металів та каміння, якими можуть виступати: держава (реалізує частину свого золотого запасу); комерційні банки (реалізують частину своїх золотих авуарів); юридичні та фізичні особи (за необхідності реінвестування коштів, які раніше були вкладені в цей вид активів (засобів тезаврації));

– покупці дорогоцінних металів і каміння – ті ж суб’єкти, що і продавці (за відповідного нормативно-правового регулювання їх складу).

На ринку нерухомості основні суб’єкти поділяються на учасників первинного і вторинного ринку нерухомості.

Продавцями на первинному ринку нерухомості є поодинокі будівельні фірми та муніципальна влада. На вторинному – ріелторські фірми, приватні особи. На вторинному ринку житла виокремлюється орендний сектор. Надання житла в оренду практикується як приватними власниками, так і муніципальною владою.

Покупцями житла є ріелторські фірми, юридичні та фізичні особи.

Інфраструктуру ринку житла також утворюють агентства з нерухомості, оцінники житла, банки, що займаються кредитуванням та фінансуванням житлового будівництва, кредитуванням купівлі житла та іпотечними операціями, юристи, страхові компанії, інформаційні та рекламні структури.

Суб’єкти фінансового ринку, мають певні відмінності та особливості залежно від того сегмента фінансового ринку, на якому вони виконують свої функції. Їх класифікацію можна подати у вигляді таблиці (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Класифікація суб’єктів фінансового ринку прямих учасників фінансових операцій

з/п	Сегменти фінансового ринку	Суб’єкти фінансового ринку
1	Ринок позичкових капіталів	– кредитори; – позичальники
2	Ринок цінних паперів –	– емітенти; – інвестори: індивідуальні та інституціональні; стратегічні та портфельні; національні та іноземні
3	Валютний ринок	– продавці валюти; – покупці валюти
4	Страховий ринок	– страховики; – страхувальники
5	Ринок золота	– продавці золота та інших

		дорогоцінних металів та каміння; – покупці золота та інших дорогоцінних металів та каміння
6	Ринок нерухомості	– продавці на первинному та вторинному ринках нерухомості; – покупці на первинному та вторинному ринках нерухомості

5. Ринок фінансових послуг та його структура

Основними ознаками ринку фінансових послуг є наступні складові: ринок фінансових послуг постає як сфера взаємодії фінансових посередників із клієнтами; обслуговування клієнтів відбувається в процесі здійснення операцій із фінансовими активами; що має характер організованого ринку на основі укладання відповідних угод або продажу цінних паперів.

До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських, страхових, інвестиційних послуг, операції із цінними паперами та на інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Сегментація ринку фінансових послуг може здійснюватися за різними ознаками.

Залежно від спрямованості діяльності фінансових посередників розрізняють ринок фінансових послуг банків і небанківських установ.

До небанківських кредитних установ належать кредитні спілки, факторингові та лізингові компанії, ломбарди.

До небанківських фінансових установ належать страхові компанії; інститути спільного інвестування; установи накопичувального пенсійного забезпечення; компанії з довірчого управління; компанії з управління майном при фінансуванні будівництва житла; торговці цінними паперами та ін.

Відповідно до класифікації інституційних секторів економіки України, розробленої на базі принципів міжнародного стандарту «Системи національних рахунків», прийнятих Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом. Організацією економічного співробітництва і розвитку, ООН та Світовим банком, кожна інституційна одиниця належить до одного з п'яти секторів економіки:

- 1) загального державного управління;
- 2) нефінансових корпорацій;
- 3) фінансових корпорацій;
- 4) приватних господарств;
- 5) некомерційних організацій.

Інституційна одиниця - це юридична особа, яка правочинна контролювати власні фінансові ресурси: володіти активами та пасивами, брати на себе зобов'язання, займатися господарською діяльністю й укладати угоди з іншими юридичними особами.

Згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки України від 03.12.2014 № 378, інституційна одиниця - це економічна одиниця, яка здатна

від власного імені володіти активами, приймати зобов'язання, браги участь в економічній діяльності та вступати в операції з іншими одиницями. Основні ознаки інституційної одиниці:

- право самотійного володіння товарами й активами від власного імені, що надає їй можливість обмінюватися правами власності на ці товари та активи при операціях з іншими одиницями;

- здатність приймати самотійні економічні рішення і здійснювати економічну діяльність, за яку вона сама несе пряму відповідальність та відповідає перед законом;

- здатність приймати фінансові й інші зобов'язання, пов'язані з майбутньою діяльністю, від свого імені, а також укладати договори та контракти;

- існування для неї повного набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів, або практичної можливості - як з економічної, так і з юридичної точки зору - щодо підготовки повного набору рахунків, а також статистичної звітності в разі необхідності.

Національна економіка складається із сукупності інституційних одиниць, що є резидентами України.

Інституційні одиниці представлені двома великими групами, зокрема це фізичні особи чи групи фізичних осіб у формі домашніх господарств та юридичні особи, що створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства, незалежно від того, які особи або суб'єкти можуть володіти ними чи контролювати їхню діяльність.

Домашні господарства (домогосподарства) - це сукупність осіб, котрі спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю чи частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків чи бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи.

Основними видами юридичних осіб є корпорації (включаючи квазікорпорації), некомерційні організації, органи державного управління.

Корпорації - це інституційні одиниці, що створені спеціально з метою ринкового виробництва товарів та послуг і є джерелом прибутку чи іншої фінансової вигоди для своїх власників.

Економіка країни в цілому складається із сукупності інституційних одиниць резидентів, які групуються в п'ять інституційних секторів відповідно до їх функцій, поведінки і цілей, при цьому кожна інституційна одиниця в цілому повинна бути віднесена тільки до одного із цих секторів:

1. Сектор нефінансових корпорацій включає інституційні одиниці, що зазвичай зайняті виробництвом ринкових товарів і нефінансових послуг.

2. Сектор фінансових корпорацій включає інституційні одиниці, які, як правило, надають фінансові поступі, включаючи послуги з фінансового посередництва.

3. Сектор загального державного управління включає інституційні одиниці, котрі, крім виконання політичних функцій, регулювання економіки та перерозподілу доходу й багатства, надають послуги для індивідуального або колективного споживання головним чином на неринковій основі.

4. Сектор домашніх господарств уключає інституційні одиниці, що складаються з однієї особи чи групи осіб. Головним призначенням сектора є забезпечення робочою силою та здійснення кінцевого споживання. Також у рамках сектора фізичними особами-підприємцями здійснюється виробництво ринкових товарів і нефінансових послуг.

5. Сектор некомерційних організацій, котрі обслуговують домашні господарства, включає одиниці, які зазвичай зайняті наданням неринкових послуг домашнім господарствам або суспільству в цілому та чії ресурси формуються за рахунок добровільних внесків.

Сектор фінансових корпорацій поділений на дев'ять підсекторів відповідно до їх діяльності на ринку і ліквідності зобов'язань: Національний банк України; корпорації, що приймають депозити; фонди грошового ринку; інвестиційні фонди негрошового ринку; інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів; допоміжні фінансові корпорації; кептивні фінансові корпорації; страхові корпорації; пенсійні фонди.

До фінансових корпорацій в Україні, відповідно до міжнародного стандарту «Системи національних рахунків», належать інституційні одиниці, що спеціалізуються на фінансових послугах і мають два рівні поділу. На першому рівні вони групуються так: Національний банк України; інші депозитні корпорації: банки, філії іноземних банків, клірингові установи, фонди підтримки житлового будівництва; страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди; інші фінансові посередники (крім страхових корпорацій і недержавних пенсійних фондів): іпотечні (земельні) банки, кредитні спілки, довірчі товариства, лізингові компанії, пайові інвестиційні фонди та ломбарди; допоміжні фінансові організації (валютні, товарні й фондові біржі).

На другому рівні фінансові корпорації (крім Національного банку України) поділяються відповідно до того, чи є вони об'єктом державного, приватного або іноземного контролю, на: державні фінансові корпорації; приватні фінансові корпорації; фінансові корпорації під іноземним контролем.

Сегментація ринку фінансових послуг може здійснюватися за видами фінансових активів, які є об'єктом купівлі-продажу і використання котрих визначає характер договірних відносин. З огляду на це можна виокремити послуги, які надають фінансові посередники на кредитному, страховому, валютному ринках, на ринку грошей, цінних паперів.

На ринку грошей здійснюються операції з купівлі-продажу фінансових активів зі строком обертання до одного року, платіжні послуги, послуги з обслуговування руху обігових коштів підприємств та організацій, короткострокових коштів банків, установ, громадських організацій, держави

та населення. Об'єктом купівлі-продажу на грошовому ринку є тимчасово вільні грошові кошти юридичних і фізичних осіб. Суб'єктами грошового ринку є Національний банк, банківські установи, підприємства та населення.

На кредитному ринку здійснюються послуги з кредитування, у тому числі під заставу майна або майнових прав, фінансово-кредитної підтримки суб'єктів господарювання й населення: обслуговування кредитних ліній і кредитних програм, послуги з іпотечного кредитування, ломбардні послуги, факторингові та лізингові послуги. Основними фінансовими посередниками на ринку кредитних послуг є банки, кредитні спілки, ломбарди, факторингові й лізингові компанії.

Фінансові послуги на валютному ринку насамперед пов'язані з купівлею-продажем іноземної валюти, здійсненням міжнародних розрахунків і платежів та наданням інших фінансових послуг, які потребують використання різних іноземних валют. Суб'єктами валютного ринку є Національний банк, банківські установи, підприємства й населення. Основні види валют, що використовуються в таких розрахунках, - це долар США, євро, англійський фунт стерлінгів, японська єна та швейцарський франк, їх ще називають резервними, або вільноконвертованими валютами. До головних інструментів валютного ринку належать строкові контракти (спот, форвард, опціон, ф'ючерс, своп) і форми міжнародних розрахунків (акредитив, інкасо, відкритий рахунок та ін.).

Фінансові послуги на ринку цінних паперів спрямовані на надання фінансових послуг з емісії й купівлі-продажу цінних паперів, їх зберігання, обігу, котирування, зміни прав власності тощо.

Основними позичальниками на ринку цінних паперів є держава та корпоративний сектор, а кредиторами - домашні господарства й окремі підприємства, які мають вільні кошти. Ринок цінних паперів поділяють на первинний і вторинний. На первинному розміщуються вперше випущені цінні папери та відбувається мобілізація капіталів і запозичення коштів; на вторинному здійснюється обіг раніше випущених цінних паперів, зміна їх власників, визначення ціни та доходності, обмін, надання під заставу тощо.

Суб'єктами ринку цінних паперів є Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Національний банк України, емітенти, депозитарії, реєстратори власників іменних цінних паперів, зберігачі цінних паперів, банки, організатори торгівлі цінними паперами та торгівці ними.

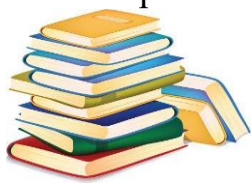
На страховому ринку об'єктом купівлі-продажу є страхові послуги, що забезпечують страховий захист юридичних чи фізичних осіб за окремими напрямками їх діяльності й бізнесу. Суб'єктами страхового ринку є страхувальники та страховики. Відповідно до українського законодавства страхувальниками можуть бути юридичні особи й дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори страхування. Основними напрямками страхування є особисте страхування, майнове страхування та страхування відповідальності. Страховиками можуть бути фінансові установи, котрі створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств

із додатковою відповідальністю й у встановленому порядку одержати ліцензію Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (Нацфінпослуг) на здійснення страхової діяльності.

Фінансові активи, що обертаються на ринках капіталу, менш ліквідні порівняно з інструментами грошового ринку, тому для них характерний винній рівень ризику та відповідно більш високий рівень доходності.

Потреба забезпечення максимально широкого охоплення населення фінансовими послугами отримала назву фінансової інклюзивності.

Поняття «доступ до фінансових послуг» ширше порівняно з поняттями «надання та отримання фінансових послуг», оскільки охоплює і ту частину населення, яка, маючи можливості, не скористалася цими послугами. Слід зазначити, що навіть у країнах з високим рівнем розвитку фінансового ринку не всі домогосподарства та фірми мають бажання скористатися окремими доступними для них фінансовими послугами, що зумовлено причинами етнічного або релігійного характеру.

Зміст основних понять і термінів за темою

Акція — іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства (АТ), включаючи право на отримання частини прибутку АТ у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації, право на управління АТ, а також немайнові права, передбачені законодавством, що регулює питання створення, діяльності та припинення діяльності АТ.

Валютний ринок — це економічний простір, де формується попит і пропозиція на іноземну валюту та платіжні документи в іноземних валютах, визначається їх ціна та відбуваються операції щодо їх купівлі-продажу.

Вексель — цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власникові векселя (векселедержателю).

Емітенти цінних паперів — юридична особа, а також держава в особі уповноважених нею органів, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери і бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками.

Інвестиційний сертифікат — цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Казначейське зобов'язання України — державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання, дає власникові право на отримання

грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейського зобов'язання України.

Кредитний ринок — сегмент фінансового ринку, на якому формується попит і пропозиція на кредитні ресурси та здійснюються операції щодо їх купівлі-продажу. Основними учасниками кредитного ринку є банки та небанківські кредитні установи.

Облігація — цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбаченій умовами розміщення облігацій строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення. В Україні можуть випускатися облігації підприємств, державні облігації України, облігації місцевих позик.

Ощадний (депозитний) сертифікат — цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання в установленій строк суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Ринок грошей — сегмент фінансового ринку, де формується попит і пропозиція та відбуваються операції з купівлі-продажу короткострокових боргових фінансових інструментів.

Ринок капіталів — сегмент фінансового ринку, на якому продають і купують грошові капітали з тривалістю обертання, більшою за рік. Капітал може надаватися як на умовах позики, так і на принципах пайової участі.

Ринок фінансових послуг — економічний простір, де виникають відносини з приводу купівлі-продажу специфічного товару — професійної фінансової послуги. Розрізняють банківські послуги, послуги на ринку цінних паперів, інші фінансові послуги.

Ринок цінних паперів — сегмент фінансового ринку, де здійснюється емісія, купівля продаж цінних паперів. Розрізняють первинний та вторинний ринки цінних паперів, біржовий та позабіржовий.

Фінансовий ринок — це економічний простір, де виникають фінансові відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів.

Цінні папери — документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передання прав, що випливають із цих документів, іншим особам. Можуть бути пайовими, борговими, похідними.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Завдання 8.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

8.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Фінансовий ринок		
Фондовий ринок		
Ринок грошей		
Ринок фінансових послуг		
Фінансові інструменти		
Цінні папери		

8.1.2. Установити, визначення яких понять із запропонованого переліку дано в таблиці.

Зміст поняття	Правильна відповідь
Визначення 1. Цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання особи, яка видала цей цінний папір, або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власникові даного цінного папера	1) ринок грошей; 2) фінансовий ринок; 3) ринок фінансових послуг; 4) облігація; 5) вексель; 6) казначейське зобов'язання; 7) депозитний сертифікат;
Визначення 2. Юридична особа, а також держава в особі уповноважених нею органів, яка від свого імені розміщує цінні папери і бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками	8) емітент; 9) позичальник; 10) брокер
Визначення 3. Державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником цього цінного папера, дає власникові право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення	
Визначення 4. Економічний простір, де виникають фінансові відносини з приводу купівлі-продажу тимчасово вільних грошових ресурсів і грошових капіталів, а також фінансових інструментів	
Визначення 5. Економічний простір, де	

формується попит і пропозиція та відбуваються операції з купівлі-продажу короткострокових боргових фінансових інструментів	

8.2. Тестові завдання

8.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. Об'єктом купівлі-продажу на фінансовому ринку є:

- а) грошова маса;
- б) фінанси;
- в) цінні папери;
- г) основні засоби;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. Передумовами існування фінансового ринку є:

- а) тимчасово вільні грошові ресурси;
- б) грошова маса;
- в) грошова емісія;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 3. До фінансових інструментів, які обертаються на фінансовому ринку, належать:

- а) цінні папери;
- б) податкові декларації;
- в) бухгалтерська звітність;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 4. До цінних паперів належать:

- а) аудиторський висновок;
- б) казначейське зобов'язання;
- в) бюджетний запит;
- г) податкова декларація;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 5. На фінансовому ринку України обертаються такі боргові інструменти:

- а) акції;
- б) інвестиційні сертифікати;
- в) приватизаційні цінні папери;
- г) облігації;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 6. Для пайових інструментів характерні такі риси:

- а) строковість;

- б) повернення інвестованого капіталу у визначені терміни;
- в) регулярне отримання доходу у вигляді процентів;
- г) цільовий характер надання коштів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 7. Пайові інструменти дають право:

- а) на участь в управлінні справами емітента;
- б) на повернення через певний строк суми коштів, наданих емітенту;
- в) підписувати платіжні документи компанії;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 8. Вексель дає право його власникові:

- а) на отримання дивідендів;
- б) на отримання процентів;
- в) на частку майна векселедавця при його ліквідації;
- г) на отримання суми, вказаної у векселі;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 9. Для ринку грошей характерні такі риси:

- а) товаром є капітал у грошовій формі;
- б) фінансові ресурси залучаються для фінансування капіталовкладень;
- в) інструментом є короткострокові цінні папери;
- г) довгостроковий характер фінансових інструментів;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 10. На вторинному ринку цінних паперів відбувається:

- а) отримання емітентом грошових ресурсів від розміщення цінних паперів;
- б) обіг цінних паперів емітента;
- в) інвестування грошових ресурсів у діяльність емітента;
- г) усі відповіді (а — в) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

7.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. На фінансовому ринку відбувається купівля-продаж: а) майна; б) основних засобів; в) грошових ресурсів; г) нерухомості	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 2. Фінансовий ринок забезпечує: а) формування бюджетних	Правильна відповідь а) ☐	Пояснення

доходів і здійснення видатків; б) розміщення тимчасово вільних грошових ресурсів; в) фінансування суспільних товарів і послуг; г) покриття збитків, що виникли у результаті непередбачуваних ризиків	б) ☐ в) ☐ г) ☐	
Тест 3. За формою фінансових ресурсів фінансовий ринок можна розділити на такі сегменти: а) біржовий і позабіржовий ринок; б) національний і світовий ринок; в) ринок грошей і ринок капіталів; г) ринок цінних паперів, ринок фінансових послуг і страховий ринок	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 4. До фінансових інструментів, які діють на фінансовому ринку, належать: а) депозитні угоди; б) податки; в) грошові ресурси; г) капітал	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення
Тест 5. На фінансовому ринку обертаються такі інструменти власності: а) кредитні угоди; б) векселі; в) корпоративні облігації; г) акції	Правильна відповідь а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення

8.2.3. Дописати закінчення наведених нижче фінансових тверджень:

Передумови для функціонування фінансового ринку створюють ...

До товарів, якими торгують на фінансовому ринку, належать ...

Особлива сфера економічних відносин, де відбувається купівля-продаж специфічного товару — професійної фінансової послуги, — це ...

За допомогою механізмів фінансового ринку відбувається перерозподіл грошових ресурсів і грошових капіталів між ...

На ринку капіталів обертаються такі фінансові інструменти, як ...

Видами державних цінних паперів є ...

На первинному ринку емітент ...

Діяльність брокера на ринку цінних паперів відрізняється від діяльності дилера тим, що ...

Державне регулювання фондового ринку в Україні здійснює ...

Державне регулювання кредитного ринку в Україні здійснюють ...

8.3. Правильні та хибні твердження

8.3.1. Чи є правильні наведені нижче фінансові твердження? Вказати: *так*, якщо твердження правильне, або *ні*, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. На фінансовому ринку об'єктом купівлі-продажу є основні засоби	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Боргові інструменти дають право їх власнику на отримання дивідендів	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Держава на фінансовому ринку може виступати як інвестор	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. Власник акцій має право вимагати від їх емітента повернення коштів, які він інвестував у його діяльність	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. На грошовому ринку обертаються векселі	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

8.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. На фінансовому ринку об'єктом купівлі-продажу є нерухомість.
2. Боргові інструменти дають право їх власникові на отримання дивідендів.
3. Держава на фінансовому ринку може бути позичальником.
4. За своїм характером фінансовий ринок є спекулятивним.
5. На позабіржовому ринку може здійснюватися організована торгівля цінними паперами.
6. Держава може директивно встановлювати ціну капіталу на фінансовому ринку.
7. Усі похідні цінні папери є строковими.
8. На ринку цінних паперів існують безстрокові цінні папери.
9. Уряд може бути емітентом акцій.

10. Фізичні особи-підприємці можуть бути емітентами облігацій.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 8.4. Порівняльний аналіз

8.4.1. Дати порівняльну характеристику наведених нижче понять за вказаними параметрами:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Ринок грошей	Ринок капіталів
Товар, яким торгують на ринку		
Фінансові інструменти, які обертаються на ринку		
Суб'єкти ринку		
Мотиви учасників ринку		
Орган, який здійснює регулювання діяльності на ринку		

8.4.2. Дати порівняльну характеристику наведених нижче понять за вказаними параметрами:

Параметри, за якими проводиться порівняння	Акції	Облігації
Вид фінансового інструменту		
Емітенти		
Спрямування емітентом коштів від розміщення		
Строки		
Які права має інвестор?		
Які зобов'язання має емітент?		

8.4.3. Визначити характерні риси таких цінних паперів, як акція і облігація, та заповнити таблицю. Якщо зазначена характеристика правильна, то замість «?» поставте «+», а якщо ні, то — «-».

АКЦІЯ	ХАРАКТЕРНІ РИСИ	ОБЛІГАЦІЯ
?	Власник цього цінного папера має право голосу при ухваленні рішень щодо діяльності емітента	?
?	Власник цього цінного папера має право на отримання доходу у вигляді процента	?
?	Цей цінний папір може бути розміщений за ціною, яка нижча за його номінальну вартість	?
?	На цьому цінному папері обов'язково зазначено строк його погашення	?
?	На цьому цінному папері обов'язково зазначено його номінальну вартість	?

8.5. Робота із законодавством

8.5.1. Опрацювати Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок», статті 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 20, 47, 48, 49. Знайти відповіді на такі питання:

- Що таке фондовий ринок? Хто є учасниками фондового ринку?
 - Як поділяється фондовий ринок (які його сегменти)?
 - Що таке фінансові інструменти?
 - Що таке цінні папери?
 - Як класифікують цінні папери, та які їх види виділяють за кожною з класифікацій?
 - Які групи цінних паперів можуть бути в цивільному обороті в Україні?
 - Що таке акція, і хто має право на емісію акцій?
 - Що таке облігація? Які можуть бути види облігацій? Хто може бути емітентом облігацій?
 - Що таке казначейські зобов'язання? Які існують їх види? Хто є їх емітентом?
 - Що таке інвестиційний сертифікат? Хто є емітентом інвестиційних сертифікатів?
 - Що таке ощадний (депозитний) сертифікат?
 - Що таке вексель? Які є види векселів?
 - Поняття професійної діяльності на фондовому ринку. Які є її види?
 - Які види діяльності включає професійна діяльність із торгівлі цінними паперами?
 - У чому полягає зміст кожного з цих видів діяльності?
 - Що означає діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку?
- Хто є організаторами торгівлі?
- Хто регулює фондовий ринок?
 - Як і з якою метою утворюються саморегулювні організації?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. Економічна та юридична характеристика цінних паперів.
2. Які відмінності між біржовим і організованим фондовим ринком?
3. Порівняльна характеристика первинного і вторинного ринку цінних паперів.
4. Професійні учасники ринку цінних паперів, їхні функції. Яку роль відіграють професійні учасники в забезпеченні обігу цінних паперів?
5. Як можна досягти зниження кредитних ставок в Україні? Хто має опікуватися цим завданням — банки, позичальники, держава — і за допомогою яких інструментів?
6. Необхідність державного регулювання фінансового ринку.
7. Структура фондового ринку України.
8. Іноземні інвестори на вітчизняному фондовому ринку.

9. Тенденції розвитку вітчизняного ринку облігацій.
10. Кредитування реального сектору економіки в Україні.

Література для вивчення матеріалу

Основна:

1. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2001. — 240 с.
2. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов.літератури, 2009. — 312 с.
3. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2012. — 687 с.
4. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР.
6. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р № 679-XIV.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III.
8. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV.

Додаткова (для поглибленого вивчення теми):

1. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. Л. Смагін. — К. : КНЕУ, 2008. — 227 с.
2. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : підруч. / В. М. Суторміна. — К. : КНЕУ, 2004.
3. Суторміна В. М. Фінансовий ринок : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. /В. М.Суторміна, Н. В. Дегтярьова. — 2-ге вид. — К. : КНЕУ, 2008. — 172 с.
4. Інновації у фінансовій сфері: монографія /В. М. Опарін, Т. В. Паєтко, В. М. Федосов та ін.; за заг. ред. В. М. Опаріна. — К.: КНЕУ, 2013 — 444 с.
5. Державне фінансове регулювання економічнихперетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва таін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг. екон.ун т, 2015. — 376 с.
6. Євроінтеграційний розвиток фінансової системиУкраїни / За ред. І. Я. Чугунова. — К.: Акад. фін. упр.,2009. — 471 с.

Тема9: Міжнародні фінанси

Основні компетентності:

- засвоєння базових знань щодо сутності і ролі міжнародних фінансів;
- осмислення передумов виникнення міжнародного фінансового права і міжнародного фінансового ринку;
- розуміння особливостей міжнародного фінансового ринку, його сегментації та ролі;
- здатність розрізняти завдання та функції міжнародних організацій і міжнародних інституцій;
- засвоєння знань про діяльність МВФ, групи світового банку;
- формування фінансової грамотності з питань функціонування міжнародних фінансів;
- розвиток критичного мислення у процесі розгляду дискусійних і проблемних питань.

Перелік ключових понять і термінів за темою

міжнародні фінанси; світовий фінансовий ринок; міжнародна валютна система; міжнародні валютні операції; міжнародний валютний фонд; група Світового банку; Банк міжнародних розрахунків; Лондонський і Паризький клуби кредиторів; міжнародні розрахунки; платіжний баланс; міжнародні фінансові організації; міжнародне фінансове право; офшорні зони.

Питання до теми

1. Економічна сутність міжнародних фінансів
2. Міжнародне фінансове право як основа регулювання міжнародних фінансових відносин
3. Міжнародний фінансовий ринок, його сегментація та роль
4. Інституційна структура світового фінансового ринку
5. Фінанси Європейського Союзу

1. Економічна сутність міжнародних фінансів

Глобалізаційні процеси в економіці не могли не позначитися на фінансовій сфері. В основі фінансової глобалізації лежить вільний рух капіталів і валюти, перетинання ними національних кордонів, що веде, у свою чергу, до формування глобальних фінансових ринків і світового фінансового середовища. Отже, об'єктивною основою становлення і розвитку міжнародних фінансів є закономірності міжнародного (світового) кругообігу функціонуючого капіталу, на одному полюсі якого виникають тимчасово вільні кошти, на другому — постійно з'являється попит на них.

Визначаючи міжнародні фінанси як економічну категорію, можна стверджувати, що це - сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності і рентабельності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне

значення. За допомогою міжнародних фінансів здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів.

Економіка будь-якої країни перебуває під впливом зовнішнього середовища. Практика показує, що на сучасному етапі принципами міжнародних відносин мають бути співробітництво, відкритість економіки та свобода торгівлі. Найкращим гарантом втілення їх у життя є розвиток економічної і фінансової інтеграції країн.

Після другої світової війни спостерігається постійне зростання міжнародного товарообміну. Обсяг світового експорту щорічно збільшується на 5—6%. Розвиток міжнародної торгівлі супроводжується нарощуванням світового багатства. Інтенсифікація міжнародного товарообміну відбувається одночасно із посиленням міграції робочої сили та збільшенням інвестицій. Наприкінці ХХ ст. значно підвищився рівень легальної та підпільної міграції робочої сили, особливо між розвинутими країнами, з одного боку, та країнами, що розвиваються, і країнами з перехідною економікою — з іншого. Міграція населення супроводжується міжнародним рухом грошових коштів. У 2000—2008-х роках спостерігається щорічне збільшення переказів грошових коштів робітниками пересічно на 27%.

З 1995-х — до 2005-х років внаслідок поступового пом'якшення валютного контролю полегшується доступ на національні фінансові ринки для іноземних інвесторів та емітентів з промислово розвинутих країн. Фінансові потоки між країнами, основну частину яких становлять портфельні інвестиції, набувають значних розмірів. Все це сприяє й розвитку системи фінансових послуг у світовому масштабі.

Спостерігається широкомасштабна фінансова інтеграція країн, передусім промислово розвинутих, яка за темпами розвитку випереджає інтеграцію в галузі торгівлі.

Отже, сучасний період характеризується збільшенням міжнародного кругообігу суспільного продукту та стрімким розширенням міжнародних потоків грошових коштів і пов'язаних з ними відносин.

Поняття «Міжнародних фінансів» визначає потоки грошових коштів і пов'язані з ними відносини у галузі міжнародної економіки.

Міжнародні фінанси є підсистемою міжнародної економіки. Це економічні відносини, пов'язані з міжнародним рухом грошових коштів.

Існує певний механізм функціонування міжнародних фінансів, який постійно розвивається. На нього впливають рівень економічного розвитку країн, характер їхньої зовнішньоекономічної діяльності, поточні та довгострокові політичні пріоритети держави та ін. Чим досконалішим стає цей механізм, тим більша вірогідність ефективного розміщення ресурсів у межах світової економіки.

Можна виділити декілька сфер міжнародних фінансових відносин, які формують загальну систему міжнародних фінансів:

- валютні системи;

- світовий фінансовий ринок;
- вивіз капіталу та іноземні інвестиції;
- оподаткування в галузі зовнішньоекономічної діяльності;
- міжнародні розрахунки та баланси міжнародних розрахунків.

Система міжнародних фінансових відносин складається між різними суб'єктами. Ними є фізичні, юридичні особи та держави, які згідно із законом мають і здійснюють безпосередньо або через представників свої права та обов'язки, пов'язані з міжнародними фінансами.

Суб'єкти системи міжнародних фінансів з позицій конкретної держави поділяються на резидентів та нерезидентів.

З економічної точки зору розрізняють таких суб'єктів: домашні господарства, господарюючі підприємства, різноманітні фінансові інститути, держава, міжнародні організації.

Виділяють такі функції міжнародних фінансів:

1. Сутність розподільчої функції полягає у тому, що через механізм міжнародних фінансів здійснюється грошовий розподіл і перерозподіл світового продукту. Такий розподіл і перерозподіл є не хаотичним, а визначається об'єктивними закономірностями: капітал рухається в пошуках найбільшої норми прибутку; важливим чинником є ризики, пов'язані з отриманням прибутку; рух капіталів відображає також дію закону пропорційного розвитку. Певний вплив на розподіл світового суспільного продукту має й політика (інтереси) суб'єктів міжнародних відносин. На окремих етапах історичного розвитку об'єктивні закономірності та політика (інтереси) суб'єктів міжнародних відносин певною мірою збігаються. Але вони можуть і суперечити одні одним.

2. Контрольна функція базується на тому, що міжнародні фінанси відображають рух суспільного продукту в грошовій, тобто універсальній формі. Це дає можливість здійснювати у будь-який час, на будь-якому етапі облік та аналіз руху світового суспільного продукту в грошовій формі. Інформація, отримана під час такого аналізу, є основою для прийняття подальших рішень щодо міжнародних фінансів, розробки поточної та стратегічної міжнародної фінансової політики. Можливість та ефективність практичної реалізації контрольної функції залежать від ступеня розуміння цієї можливості, політики держави, характеру та рівня її економічного розвитку, технічного оснащення процесу збирання та обробки інформації.

2. Міжнародне фінансове право. Міжнародна фінансова політика, її типи та інструмент

Регулювання міжнародних фінансових відносин здійснюється за допомогою міжнародного фінансового права, яке реалізується у вигляді двосторонніх і багатосторонніх угод, актів міжнародних конференцій і документів міжнародних організацій. Крім того, активний процес регулювання міжнародних фінансів здійснюється через регулярні наради «великої вісімки» та «великої двадцятки», які приймають найбільш важливі стратегічні рішення; діяльність Паризького клубу, який об'єднує держав-

кредиторів, що регулюють та уніфікують підходи кредиторів до того чи іншого боржника; Лондонського клубу, який об'єднує найбільших приватних кредиторів, що виробляють спільну політику приватних комерційних банків стосовно боржників та ін. Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародні фінанси відображають діяльність не тільки міжнародних організацій і фінансових інститутів. Це досить розгалужена структура з множинністю державних, приватних і власне міжнародних елементів, через які здійснюється регулювання міжнародних фінансових зв'язків.

Міжнародна фінансова політика – це сукупність заходів та дій держави у галузі міжнародних фінансів.

Формами реалізації міжнародної фінансової політики є планування, укладання міжнародних угод, видання нормативно-законодавчих актів, оперативне керівництво та контроль фінансових процесів у сфері міжнародних економічних відносин.

За характером заходів і дій держави, а також їх наслідків міжнародна фінансова політика поділяється на:

- довгострокову – передбачає структурні зміни міжнародного фінансового механізму: зміни у системі міжнародних розрахунків і платіжних засобів, режимі валютних паритетів і курсів, ролі золота в міжнародних відносинах, наборі резервних валют, методах вирівнювання платіжного балансу;

- поточну – це щоденне оперативне регулювання кон'юнктури валютних ринків і ринків капіталу, міжнародної інвестиційної діяльності, її оподаткування.

Складовими елементами поточної міжнародної фінансової політики виступають:

- валютна політика, яка базується на методах:

1. дисконтна політика – представлена маневруванням обліковою ставкою центрального банку. Вона дає змогу регулювати грошову масу в обігу, рівень цін, обсяг сукупного попиту, що в кінцевому рахунку впливає на обсяг надходжень з-за кордону, вплив чи приплив капіталу, курс національної валюти;

2. курсова політика – базується на валютних інтервенціях (операції центрального банку з купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці);

3. політика валютних обмежень – це сукупність заходів, спрямованих на обмеження операцій з валютними цінностями (обсяги переказів та платежів за кордон, вивезення іноземної валюти за кордон, обсяги купівлі-продажу іноземної валюти і т.ін.);

4. забезпечення конвертованості національної валюти;

5. диверсифікація валютних резервів – визначення та переліку резервних валют;

- податкова політика – передбачає використання пільгових ставок мита, акцизного податку, податку на додану вартість при експорті та імпорті

товарів, пільгового оподаткування доходів від зовнішньоекономічної діяльності та іноземних інвестицій;

– кредитна політика – пов’язана із наданням кредитів національним та іноземним експортерам і імпортерам, наданням їм гарантій, одержанням кредитів від інших держав, міжнародних організацій та фінансових інституцій.

3. Міжнародний фінансовий ринок, його сегментація і роль

Міжнародна фінансова система, з одного боку, обслуговує міждержавний рух товарів, послуг та факторів виробництва, а з другого — відіграє самостійну роль, яка виявляється через функціонування міжнародних фінансових ринків. Головне призначення міжнародного фінансового ринку полягає в забезпеченні перерозподілу між країнами акумульованих вільних фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку світового господарства й одержання від цих операцій певного доходу.

Розглядаючи міжнародний фінансовий ринок, слід чітко уявляти, яку інституційну структуру він має, які інструменти перебувають в обігу на ньому, якими показниками характеризується його діяльність.

Міжнародний фінансовий ринок можна поділити на такі сегменти: міжнародний валютний ринок, міжнародний ринок кредитних ресурсів і міжнародний ринок цінних паперів. У фінансовій літературі ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів називають ринком позичкових капіталів. Деякі економісти з цього питання мають іншу думку, що свідчить про його дискусійний характер. Разом з тим слід звернути увагу на те, що теоретичне розмежування сегментів міжнародного фінансового ринку може втратити своє значення. Насамперед це пов’язано з процесами сек’юритизації. Суть сек’юритизації полягає в тому, що банк емітує під частину дохідних активів (іпотечних чи споживчих позик) цінні папери і реалізує їх на відкритому ринку.

Міжнародний валютний ринок

Валютний ринок — це система стійких економічних та організаційних відносин, пов’язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземних валютах. До суб’єктів валютного ринку належать:

- державні установи, серед яких центральне місце посідають центральні банки та казначейства окремих країн;
- комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв’язків;
- валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж;
- юридичні та фізичні особи, зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;
- міжнародні фінансові організації.

Основні суб’єкти міжнародного валютного ринку — великі транснаціональні банки, які мають розгалужену мережу філій.

На сьогодні сформувалися такі найбільші регіональні валютні ринки:

- європейський (з центрами в Лондоні, Франкфурті-на-Майні, Парижі, Цюріху);
- американський (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі, Монреалі);
- азіатський (з центрами в Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Бахреїні).

Денний оборот на трьох найбільших валютних ринках світу (Лондон, Нью-Йорк, Токіо) становить понад 1,5 трлн дол. Річний обсяг на світових валютних ринках сягає 250 трлн дол. США.

Конкретною формою прояву валютних відносин є валютні операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності. При здійсненні валютних операцій великого значення набуває встановлення валютного курсу. Як економічна категорія валютний курс являє собою ціну грошової одиниці однієї країни, виражену в грошових одиницях інших країн.

Курс національної валюти до іноземної визначається і встановлюється через валютне котирування.

Валютне котирування — це встановлення курсів іноземних валют відповідно до діючих законодавчих норм і практики, що склалася. Котирування валют здійснюють державні (національні) або найбільші комерційні банки. Вони встановлюють офіційний курс валют. Ринковий курс валют формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції.

Найбільш істотний вплив на валютний курс має стан платіжного балансу тієї або іншої країни. Якщо він активний, то й курс валюти має тенденцію до підвищення, і навпаки, якщо, наприклад, певна країна має пасивний платіжний баланс, то це значить, що за певний період її валютні витрати перевищують надходження з-за кордону. За цих умов пропозиція валюти цієї країни на світових ринках зростає і, коли перевищить попит, її курс впаде.

Міжнародний ринок позичкових капіталів

Міжнародний ринок позичкових капіталів являє собою глобальну систему акумулювання вільних фінансових ресурсів та їх надання позичальникам із різних країн приватними позикодавцями на принципах ринкової конкуренції. Виникнувши в 50-ті роки ХХ ст., цей ринок до кінця ХХ ст. перетворився на одне з найважливіших джерел ресурсів і визначальний чинник господарського життя.

Значним і динамічним сегментом міжнародного ринку позичкових капіталів є ринок синдикованих позик, принцип діяльності якого — створення синдикатів, пулів або консорціумів для надання великих банківських кредитів. Серед найбільших кредиторів можна назвати банки Бенілюксу, Великої Британії, Німеччини, Італії, Швейцарії та Японії. Серед одержувачів позик переважають країни Азії, частка яких становить майже 54 %, Латинської Америки — 13 %, Африки — 7 %.

Кредити надаються коротко-, середньо- і довгострокові. Залежно від суб'єкта кредитування кредити поділяються на приватні, урядові й кредити міжнародних організацій. Міжнародні кредити, у свою чергу, поділяються на

забезпечені й бланкові. Забезпечені кредити надаються під цінні папери, нерухоме майно, векселі, товарні документи. Бланкові кредити надаються найнадійнішим позичальникам під вексель. За призначенням міжнародні кредити поділяються на зв'язані й фінансові. Зв'язані мають строго цільовий характер, тобто спрямовуються на закупівлю певних товарів або оплату послуг. Фінансові кредити можуть бути спрямовані на будь-які цілі, включаючи погашення заборгованості за кредитами, інвестування та ін.

Міжнародний ринок цінних паперів

Важливим сегментом міжнародного ринку позичкового капіталу є міжнародні ринки цінних паперів — бондів (облігацій), векселів, акцій тощо. Останніми роками набули поширення бонди, конвертовані в акції, значно зросла частка бондів у євро.

Усього у світі щорічно обертається акцій та облігацій на астрономічну суму понад 40 трлн дол. США. Основними фінансовими центрами, де торгують європаперами, є Лондон, Цюріх, Люксембург. Загалом частка п'яти промислово розвинутих країн (США, Японії, Німеччини, Великої Британії і Франції) становить понад 70 % усього обсягу світового ринку цінних паперів.

Міжнародний ринок цінних паперів є чинником, який полегшує різним господарським суб'єктам доступ до міжнародного ринку вільних капіталів і прискорює світовий процес економічного зростання. Сьогодні він є основним інститутом, який регулює міжнародне інвестування.

4. Інституційна структура світового фінансового ринку

Аналізуючи інституційну структуру міжнародного фінансового ринку, слід зазначити, що на ньому працюють:

- міжнародні фінансові інститути (МВФ, МБРР та МФК, ЄБРР та ін.). Їх діяльність у рамках глобального середовища полягає здебільшого в забезпеченні процесів координації та напрацюванні нових норм нагляду і регулювання, а також у наданні фінансової (кредитної) допомоги країнам, які цього потребують (у тому числі в умовах, коли доступ до інших джерел фінансування ускладнений);

- світові фінансові центри, географічно розміщені в розвинутих країнах: у Лондоні, Токіо, Нью-Йорку, Франкфурті-на-Майні, Гонконгу і Сінгапурі. Вони виконують роль світової скарбниці, тобто монополії на міжнародні фінансові ресурси;

- світові клуби кредиторів. Це клуби, які виникли об'єднанням найпотужніших міжнародних банків;

- транснаціональні банки і транснаціональні корпорації (ТНБ і ТНК) представляють сьогодні еліту світового бізнесу, яка з метою отримання додаткового прибутку сприяє саме тому, що тимчасово вільні кошти інвестуються у виробничі й фінансові структури за кордоном;

- міжнародні фонди страхування і хеджування, що спеціалізуються на спекулятивних операціях;

- фінансові посередники розвинутих країн світу, які безпосередньо беруть участь у роботі світового фінансового ринку;

— регіональні валютно-монетарні союзи, котрі виникають у межах об'єднань країн певного регіону. Яскравими прикладами таких інституцій є Європейський валютний союз та Європейський центральний банк. Відбувається створення єдиного європейського ринку капіталів на базі фондових бірж Європейського Союзу, а саме Амстердамської, Брюссельської та Паризької;

— офшорні фінансові центри. Вони являють собою такі регіони і райони, де юридичні особи можуть отримувати вигідні процентні ставки за депозитами і кредитами завдяки низькому або пільговому оподаткуванню, ліберальному валютному контролю, а також низьким вимогам щодо обсягів обов'язкових резервів банків.

Необхідно також зупинитися на ролі та перебігу світової фінансово-економічної кризи та її безпосередніх наслідках:

— посиленні глобальних тенденцій до зміцнення регулювання та нагляду міжнародних фінансових ринків і їх учасників (на рівні окремих держав, груп країн та міжнародних організацій);

— зростанні співробітництва держав і центральних банків у подоланні наслідків кризи;

— підвищенні ролі найбільших нових ринкових економік у світовій фінансовій системі;

— посиленні конкуренції між розвиненими економіками за потоки капіталу, появі загрози «валютних воєн».

Міжнародний валютний фонд

Міжнародний валютний фонд є провідною фінансовою інституцією, яка має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції у Бреттон-Вудсі в 1944 р., а фінансові операції почав здійснювати в 1947 р. Основними цілями діяльності МВФ є:

— сприяння розвитку міжнародної торгівлі;

— співробітництва у сфері валютного регулювання;

— надання кредитів.

Формування ресурсів МВФ відбувається через внесення державою коштів до уставного капіталу фонду відповідно до її квоти. Розмір квот для кожної країни-члена встановлюється на підставі її ваги у світовій економіці. Під час розрахунку квот застосовується спеціальна формула, що являє собою середньозважене значення ВВП, відкритості, економічної мінливості та міжнародних резервів. За необхідності МВФ може використовувати позикові кошти.

Діяльність МВФ охоплює три основні напрями:

— кредитування з метою надання фінансової допомоги країнам, у яких утворилося від'ємне сальдо платіжного балансу;

— регулювання міжнародних валютних відносин;

— постійний нагляд за світовою економікою.

Система кредитування, що застосовується МВФ, включає чотири форми фінансування:

безпосереднє, поетапне, розширене, пільгове та спеціальне.

Група Світового банку

Група Світового банку є другою за значенням інституцією в системі міжнародних фінансів. Вона включає такі міжнародні фінансові інституції:

- Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР);
- Міжнародну асоціацію розвитку (МАР);
- Міжнародну фінансову корпорацію (МФК);
- Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (БАГІ);
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК).

Серцевиною групи є МБРР, який був заснований разом з МВФ у 1945 р. і почав функціонувати у 1946 р. Учасниками банку можуть бути лише країни — члени МВФ.

Основною метою діяльності банку є сприяння розвитку економіки країн — членів МБРР через надання довгострокових кредитів та гарантування приватних інвестицій. На першому етапі створення банку його діяльність була спрямована на країни Західної Європи, що зазнали втрат унаслідок Другої світової війни. На сучасному етапі головним напрямом діяльності банку є країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою.

Джерелами доходів банку є:

- статутний капітал;
- залучення коштів через випуск облігаційних позик;
- резервний фонд.

Кредитування здійснюється у двох формах — системні позики та інвестиційні кредити.

Міжнародна асоціація розвитку (заснована в 1960 р.) надає безпроцентні кредити найбіднішим країнам світу терміном до 50 років. Кошти організації формуються за рахунок внесків економічно розвинутих країн. Тобто це інституція прямого перерозподілу ресурсів на рівні світової економіки.

Міжнародна фінансова корпорація надає кредити високорентабельним підприємствам країн, що розвиваються, без гарантій урядів відповідних країн.

Позики надаються на ринкових умовах, на засадах спільного фінансування — частка кредитів МФК не може перевищувати 20 % вартості проекту. Ресурси МФК формуються за рахунок запозичень на міжнародних фінансових ринках (до 80 %) та від МБРР.

Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (засноване в 1988 р.) утворено з метою сприяння країнам, що розвиваються, у залученні іноземних інвестицій на основі страхування інвесторів від таких ризиків, як війни і заворушення, націоналізація, зриви контрактів.

Міжнародний центр з урегулювання міжнародних конфліктів (заснований у 1966 р.) виконує функції з урегулювання конфліктів між

урядами окремих країн та їх інвесторами. Наявність такої структури сприяє успішним відносинам групи Світового банку з його позичальниками.

5. Фінанси Європейського Союзу. Етапи становлення Європейського Союзу

Європейський Союз утворився в результаті поетапної інтеграції країн Європи. У 1951 р. було підписано Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС), відповідно до якого формувався механізм управління та наднаціонального контролю над виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією — вугіллям та сталлю. У 1957 р. у Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом). Метою ЄЕС визначалося усунення внутрішніх торговельних бар'єрів усередині Співтовариства (створення зони вільної торгівлі), створення митного союзу і, нарешті, створення спільного ринку. 1965 р. була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції.

У 1992 р. у Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (ЄС). В економічному сенсі прийняття Маастрихтського договору означало курс на завершення формування єдиного внутрішнього ринку (четвертий рівень економічної інтеграції) та перехід до реалізації ідеї економічного та валютного союзу (п'ятий — найвищий рівень економічної інтеграції).

1 січня 2002 р. до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС — євро, що стало етапом переходу до формування економічного та валютного союзу ЄС — найвищого етапу інтеграції. Сьогодні євро перебуває в обігу на території 17 країн — членів ЄС. Велика Британія і Данія вирішили поки що відмовитися від введення євро на своїй території, а Швеція не змогла досягти необхідних критеріїв введення євро, установлених Маастрихтським договором. Більшість великих держав, які приєдналися до ЄС у 2004 р. (Угорщина, Польща, Чехія), і тим більше ті, що вступили у 2007 р., поки що не змогли виконати всіх необхідних умов «зони євро».

На початок 2015 р. ЄС налічує 28 держав-членів. Країною-кандидатом на членство є Туреччина.

Паралельно з 1960 р. розпочалося створення Європейської зони вільної торгівлі, а з 1994 р. функціонує Європейський економічний простір, що являє собою єдиний спільний ринок, у рамках якого вільно рухаються товари, послуги, капітал та робоча сила.

Бюджет ЄС. Основи бюджетного процесу

Фінанси ЄС можна розглядати як дворівневу систему, яка включає національні фінанси країн — членів ЄС та їх регіонів і фінанси, які перерозподіляються централізовано на рівні ЄС як регіонального інтеграційного угруповання. Центральною складовою фінансів ЄС є бюджет ЄС, з якого фінансується спільна діяльність та узгоджена політика.

Бюджет ЄС формується щорічно Європейським Парламентом та Радою міністрів ЄС за поданням Європейської Комісії у рамках, визначених середньостроковим бюджетним планом на сім років. Джерелами формування бюджету є:

- імпортне мито із сільськогосподарських продуктів, які ввозяться до ЄС із третіх країн (країни-члени залишають у себе 25 % від зібраної суми);
- митні збори на основі Єдиного митного тарифу Євросоюзу — близько 11,6 % бюджету;
- відрахування від збору ПДВ (близько 14,4 % бюджету);
- прямі пропорційні відрахування на базі розрахунків Валового національного доходу (близько 73 % бюджету).

Особливостями бюджету ЄС є, зокрема, його бездефіцитний характер, функціональна структура, фінансування через систему відрахувань.

Дискусійним є питання про введення «єдиного європейського податку», яке періодично порушується політиками і фінансистами.

Через бюджет фінансуються всі напрями централізованої політики ЄС за винятком проектів, які фінансуються Європейським інвестиційним банком на прохання центральних органів ЄС — від сфери рибальства до зміцнення кордонів і досліджень.

Бюджетна процедура та бюджетне планування

У 1988 р. вперше між інституціями ЄС — Радою міністрів ЄС, Європарламентом та Єврокомісією — було укладено міжінституційну угоду, яка визначила принципи та механізми бюджетної процедури на кілька років наперед. Цим документом був запроваджений середньостроковий бюджетний план ЄС, так звана фінансова перспектива. Остання міжінституційна угода (2006 р.) визначає бюджетну процедуру принаймні на наступні сім років, на основі тристороннього діалогу між представником Ради міністрів ЄС з питань бюджету, Головою бюджетного комітету Європарламенту та Комісаром Єврокомісії з питань бюджету.

Під час складання програм ЄС на кілька років, погоджених усіма згаданими сторонами, одразу визначається їх фінансове забезпечення на весь термін реалізації, причому сума видатків за програмами на кожний наступний рік автоматично вноситься до проекту бюджету.

Доходи та видатки бюджету ЄС

Джерелами формування бюджету виступають:

- імпортне мито з сільськогосподарських продуктів, які ввозяться до ЄС з третіх країн (країни-члени залишають в себе 25 % від зібраної суми);
- митні збори на основі Єдиного митного тарифу Євросоюзу — близько 11,6 % бюджету;
- відрахування від збору ПДВ (близько 14,4 % бюджету);
- прямі пропорційні відрахування на базі розрахунків Валового національного доходу (близько 73 % бюджету).

Структура бюджету ЄС традиційно визначається структурою «фінансової перспективи», яка, у свою чергу, залежить від напрямів

діяльності виконавчих органів ЄС, передусім — Європейської Комісії. Специфікою «фінансової перспективи» є те, що в її рамках визначаються граничні суми асигнування (так звані «стелі») за розділами та статтями на кожний рік, які не можуть бути перевищені. Водночас фінансова перспектива також не є багаторічним бюджетом, оскільки остаточно рівні витрат визначаються в рамках ухвалення річного бюджету (в межах ухвалених «стель»). У рамках «фінансової перспективи» виділяється два типи розділів — обов'язкові (захищені) та необов'язкові. До перших належать, зокрема, видатки на здійснення сільськогосподарської політики, на виконання міжнародних договорів, до яких приєднався ЄС, валютний резерв та резерв з гарантування кредитів, деякі адміністративні витрати.

Бюджет ЄС протягом поточних семи років (до кінця 2013 р.) складався з таких розділів:

1 За станом на початок 2013 р. бюджетний план на період 2014–2020 рр. перебував на стадії обговорення та затвердження.

— «Сталий розвиток», який, у свою чергу, поділяється на підрозділи «конкурентоспроможність заради зростання та зайнятості» (видатки на дослідження, інновації, освіту, транс'європейські інфраструктурні мережі, розвиток внутрішнього ринку ЄС — тобто інноваційний розвиток, 7 % загальної суми) і «гармонізація заради зростання та зайнятості» (витрати з метою гармонізації розвитку регіонів ЄС, 36 %);

— «Збереження та управління природними ресурсами» — включає асигнування на спільну сільськогосподарську політику та рибальство, розвиток сільських місцевостей, екологію (на традиційну спільну сільгоспполітику припадає все ще 36 %, тоді як на розвиток сільських місцевостей — 10 %);

— «Громадянство, свобода, безпека та юстиція» містить видатки на юстицію та внутрішні справи, захист кордонів, імміграційну політику, охорону здоров'я і захист прав споживачів, культуру й молодь, інформування та діалог із громадянами — 1 %;

— «Європейський Союз як глобальний партнер» включає всі заходи у зовнішньому вимірі, у тому числі у сфері допомоги країнам-кандидатам, Європейський фонд розвитку — 5 % (який пропонується включити до бюджету);

— «Адміністративні видатки» — покриває видатки на європейські інституції;

— «Компенсації» — тимчасовий розділ — виплати новим країнам-членам з тим, щоб вони не виявилися в перші роки нетто-платниками до спільного бюджету (0,3 %).

Особливими фондами, які входять до складу бюджету ЄС, є:

- гармонізаційний фонд;
- структурні фонди, які включають Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства.

Фонди (як і більшість форм фінансування з бюджету ЄС) традиційно функціонують на принципах співфінансування, тобто частково кошти виділяються зі спільного бюджету, частково — з місцевих або національних бюджетів країн-членів.

Гармонізаційний фонд покликаний подолати диспропорції соціально-економічного розвитку різних регіонів ЄС. На отримання коштів фонду мають право країни-члени, чий середній ВВП на душу населення нижчий від 90 % середнього для ЄС1. За допомогою Фонду фінансується до 85 % вартості відповідних екологічних та транспортних проектів у бідніших країнах ЄС.

Структурні фонди покликані допомагати вирішувати структурні соціально-економічні проблеми. До складу структурних фондів входять:

- Європейський фонд орієнтації та гарантування сільського господарства;
- Європейський соціальний фонд;
- Європейський фонд регіонального розвитку;
- Фінансовий інструмент орієнтування щодо рибальства — спеціальний фонд підтримки реформ у сфері рибальства;

Діяльність структурних фондів концентрується на спільно погоджених пріоритетах у рамках багаторічних програм, на принципах партнерства та взаємодоповнення з місцевими й національними (центральними) органами.

Гармонізація податкових систем ЄС

Відповідно до положень Договору про створення Європейського Співтовариства, кожна держава — член ЄС самостійно обирає модель податкової системи. Гармонізації на рівні ЄС у цілому підлягає лише запровадження непрямих податків, при цьому їх ставки визначаються державами-членами самостійно. Відповідно на рівні Співтовариства не існує єдиної моделі або рекомендацій ЄК щодо моделі систем прямого оподаткування.

Основними непрямими податками, які гармонізовані на рівні ЄС, є: податок на додану вартість (ПДВ); акцизи.

Єдиною вимогою в контексті визначення державами-членами механізмів прямого оподаткування є необхідність дотримання положень Договору про створення ЄС (зокрема, щодо уникнення дискримінації). Завдання Європейської Комісії у сфері прямого оподаткування полягає передусім у моніторингу тих процесів, що відбуваються на рівні держав-членів та їх впливу на розвиток ЄС у цілому.

Структури податкових систем країн ЄС різняться між окремими державами, причому із розширенням ЄС у 2004 р. та 2007 р. рівень диференціації зріс. Загальний податковий тягар (як загальна сума податків та обов'язкових соціальних внесків відносно ВВП) у середньому нижчий у нових країнах-членах, ніж у ЄС-15.

Найбільшу роль у формуванні бюджетів країн ЄС відіграють податки на працю, які становлять у середньому найвагомніше джерело податкових

надходжень — понад 50 %. Другим за значенням джерелом податкових надходжень є податки на споживання, які приносять від третини до четвертої частини надходжень у більшості країн-членів. Податки на капітал становлять у загальній сумі податкових надходжень близько 20 %.

Розглядаючи перспективи розвитку податкової системи ЄС, необхідно зазначити, що реформування відбувається за двома напрямками: по-перше, впровадження єдиних міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у сфері оподаткування прибутку компаній; по-друге, упровадження єдиної податкової декларації на рівні ЄС для малих та середніх підприємств. При цьому активніше просувається реформування системи бухгалтерської звітності з метою приведення всіх існуючих систем бухгалтерської звітності до єдиних міжнародних стандартів.

Проблеми подальшої зміни структури податків в ЄС, її гармонізації та регулювання належать до кола питань, які активно дебатовуються в ЄС, особливо в контексті доцільності гармонізації системи прямих податків, зокрема, введення мінімального рівня корпоративного податку. Так, кілька країн-членів ЄС, переважно нові країни-члени, уже знизили ставки податків та планують їх зменшувати і надалі. Подальший розвиток цієї дискусії матиме значний вплив на конкурентоспроможність економіки ЄС.

Митний Союз ЄС є одним із ключових елементів єдиного ринку ЄС. Митний союз у рамках ЄС іде далі, ніж традиційний митний союз (тобто ніж спільні тарифи) поширюється на всі аспекти торговельної політики: преференції в торгівлі, охорона здоров'я та контроль над захистом довкілля, сприяння єдиній політиці у сфері сільського господарства та рибальства, захист економічних інтересів ЄС нетарифними засобами, сприяння реалізації зовнішньої політики. Наразі завданням митної політики є сприяння зростанню зовнішньої торгівлі з одночасним забезпеченням інтересів ЄС.

Митний союз дає можливість захищати єдиний ринок, підвищувати його привабливість в очах інвесторів, забезпечувати прозорий експорт й імпорт на основі уніфікованих правил, спрощує збирання ПДВ, акцизів, інших зборів, створює уніфіковану систему збору статистичної інформації щодо торгівлі. Першим етапом його створення був тарифний союз, сформований у 1968 р.: він усував митні збори та інші обмеження між шістьма першими членами ЄС, був запроваджений спільний тариф на товари походженням з третіх країн. Протягом 1968–1993 рр. напрацьовувалася законодавчо-нормативна база на розвиток положень тарифного союзу, у тому числі щодо визначення походження товарів, створення типових документів, у тому числі єдиної форми декларації, єдиних процедур та ін. З 1994 р. єдиний митний кодекс об'єднав митне законодавство ЄС.

Регулювання державних фінансів країн ЄС

Основою регулювання державних фінансів у країнах ЄС є Пакт стабільності і зростання — центральний акт, що встановлює вимоги до принципів формування бюджетів на рівні ЄС.

Метою даного Пакту є запобігання виникненню надмірного дефіциту бюджету у країнах єврозони, коли недостатньо зважена бюджетна політика однієї з країн Європейського валютного союзу матиме негативні наслідки для інших членів через механізми процентних ставок та підрив упевненості у стабільності всієї єврозони.

Єврокомісія відповідає за моніторинг дотримання Пакту стабільності та зростання. Якщо країна-член не дотримується рекомендацій і дефіцит її бюджету перевищує 3 % ВВП, починається процедура надмірного дефіциту.

У результаті політичного компромісу 2002 р. базові елементи Пакту, а саме обмеження річного дефіциту бюджету країн-членів — 3 % від ВВП та сумарного державного боргу на рівні 60 % від ВВП, було залишено без змін. Водночас країни можуть порушувати обмеження у 3 % в разі наявності «відповідних чинників». Було посилено наголос на збалансованому бюджеті в середньостроковій перспективі.

Фінансові інституції ЄС

Фінансові інституції ЄС — Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський центральний банк (ЄЦБ). Європейський інвестиційний банк покликаний сприяти інтеграції, збалансованому розвитку, соціально-економічній гармонізації в рамках Євросоюзу. Одночасно він відіграє активну роль у політиці співробітництва ЄС з іншими країнами.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) є фактично інституцією глибшого інтеграційного угруповання в межах ЄС — Європейського валютного союзу. До неї наразі входять 19 країн — членів ЄС (Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Франція. Проблеми, спровоковані борговою кризою в євзоні, змусили деяких політиків та експертів серйозно говорити про пошук механізмів виходу чи виключення деяких країн із валютного союзу.). Основне завдання ЄЦБ — підтримка цінової стабільності в євзоні. Його завданнями є:

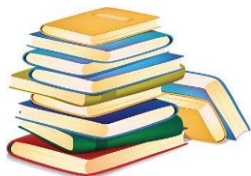
- формування та реалізація монетарної політики в євзоні, включно із формуванням облікової ставки;
- проведення валютних операцій;
- управління офіційними золотовалютними резервами країни єврозони;
- сприяння нормальному функціонуванню системи платежів.

Фінансова криза в країнах ЄС

Фінансова криза, яка розпочалась у світі у 2007 р., змусила ЄС активно шукати адекватні фінансові механізми допомоги країнам, які переживають труднощі. Передусім ідеться проодночасне зростання дефіциту бюджету та ускладнення доступу до міжнародних фінансових ринків для його покриття.

У травні 2010 р. було створено Європейський механізм фінансової стабілізації (під гарантії Європейської Комісії та під її керівництвом, з правом залучати до 60 млрд євро, покликаний надавати допомогу країнам —

членам ЄС) та Європейський фонд фінансової стабільності (кредитний фонд під гарантії країн-членів єврозони, з правом залучати до 440 млрд євро, покликаний надавати допомогу країнам — членам єврозони, що потрапили у скрутну фінансову ситуацію). Обидві програми мали право залучати кошти на фінансових ринках у визначених лімітах, були засновані у формі міжнародних організацій зі штаб-квартирою в Люксембурзі, мали високий рейтинг від провідних рейтингових агенцій. Створений у вересні 2012 р. Європейський механізм стабільності замінює обидві інституції. Він зможе надавати позики на загальну суму до 500 млрд євро.

Зміст основних понять і термінів за темою

Банк міжнародних розрахунків — перша міжнародна фінансова інституція, створена у 1930 р. на основі міжурядової угоди шести країн (Бельгії, Великої Британії, Італії, Німеччини, Франції та Японії) і конвенції цих держав зі Швейцарією.

Міжнародні фінанси — сукупність перерозподільних відносин із приводу формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення безперервності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення суспільних потреб, які мають міжнародне значення.

Міжнародна організація — створене на основі міжнародного договору і статуту для виконання певних функцій об'єднання суверенних держав, яке має систему постійно діючих органів, володіє міжнародною правосуб'єктністю і засноване відповідно до міжнародного права.

Міжнародна фінансова інституція — стабільний інститут багатосторонніх міжнародних відносин, що у своїй діяльності виходить за межі однієї країни і має постійну структуру органів наднаціонального регулювання.

Міжнародне фінансове право — сукупність норм і принципів, закріплених юридично, які регулюють міжнародні фінансові відносини.

Міжнародний валютний фонд — міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, що має статус спеціалізованої представницької установи ООН.

Міжнародний ринок банківських кредитів — сфера ринкових відносин, де здійснюється рух позикового капіталу між країнами на умовах повернення та платності, формується попит і пропозиція кредитних ресурсів та позикового капіталу.

Міжнародний валютний ринок — система економічних відносин, пов'язаних зі здійсненням операцій купівлі-продажу (обміну) іноземної валюти і платіжних документів у іноземній валюті.

Міжнародний фінансовий ринок — складова світового фінансового ринку, надзвичайно розгалужена система акумулювання вільних фінансових

ресурсів та надання їх позичальникам із різних країн на принципах ринкової конкуренції.

Світовий банк — багатостороння кредитна організація, яка складається з п'яти тісно пов'язаних між собою установ, що входять у систему ООН, загальною метою яких є надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються, і країнам із перехідною економікою.

Транснаціональна компанія — це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах, проводить координуючу політику і втілює в життя загальну стратегію через один або більше центрів прийняття рішень.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

9.1. Робота з категоріальним та понятійним апаратом

9.1.1. Дати визначення сутності ключових термінів і понять за темою.

Виконане завдання оформити у вигляді таблиці.

Ключові поняття і терміни	Визначення сутності	Джерело інформації
Світовий фінансовий ринок		
Міжнародний фінансовий ринок		
Міжнародний ринок банківських кредитів		
Міжнародний ринок цінних паперів		
Транснаціональна компанія		
Міжнародний валютний ринок		

9.1.2. Установити, які саме поняття із запропонованого переліку визначено в таблиці:

Зміст поняття	Відповіді
Визначення 1. Сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безповоротності суспільного відтворення на міжнародному (світовому) рівні та задоволення суспільних потреб, які мають міжнародне значення	1) валютний ринок; 2) міжнародні фінанси; 3) міжнародний ринок банківських кредитів; 4) міжнародна фінансова безпека; 5) міжнародна фінансова інституція;
Визначення 2. Система стійких	6) міжнародний валютний фонд;

економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів в іноземних валютах	7) міжнародний ринок боргових цінних паперів; 8) міжнародний фінансовий ринок;
Визначення 3. Складова світового фінансового ринку, надзвичайно розгалужена система акумулювання вільних фінансових ресурсів та надання їх позичальникам із різних країн на принципах ринкової конкуренції	9) транснаціональна компанія
Визначення 4. Сфера ринкових відносин, де здійснюється рух позикового капіталу між країнами на умовах повернення та платності, формується попит і пропозиція кредитних ресурсів та позикового капіталу	
Визначення 5. Підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох і більше країнах, проводить координуючу політику і втілює в життя загальну стратегію через один або більше центрів прийняття рішень	

9.2. Тестові завдання

9.2.1. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь).

Тест 1. В Україні складання платіжного балансу покладено на:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- г) відповіді (а — б) правильні;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 2. Офіційний курс гривні щодо долара США встановлює:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
- в) Національний банк України;
- г) відповіді (а — б) правильні;
- д) усі відповіді (а — г) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) неправильні.

Тест 3. Особливості бюджету ЄС:

- а) бездефіцитний характер;
- б) функціональна структура;
- в) фінансування через систему відрахувань;
- г) усі відповіді (а — в) правильні,
- д) усі відповіді (а — в) неправильні.

Тест 4. Суб'єктами валютного ринку є:

- а) валютні біржі;
- б) комерційні банки;
- в) центральні банки;
- г) підприємства;
- д) фізичні особи;
- е) відповіді (а — г) правильні;
- є) усі відповіді (а — д) правильні.

Тест 5. Вільно конвертованими валютами, затвердженими на сьогодні Міжнародним валютним фондом, є:

- а) долар США;
- б) ієна Японії;
- в) євро;
- г) фунт стерлінгів Великої Британії;
- д) відповіді (а, в) правильні;
- е) усі відповіді (а — г) правильні.

Тест 6. Державу у фінансових відносинах з МВФ представляють такі органи:

- а) Міністерство фінансів України;
- б) Національний банк;
- в) стабілізаційний фонд;
- г) відповіді (а, б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні.

Тест 7. До групи Світового банку входять такі організації:

- а) Міжнародний банк реконструкції і розвитку;
- б) Міжнародна асоціація розвитку;
- в) Міжнародна фінансова корпорація;
- г) Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій;
- д) Міжнародний банк розрахунків;
- е) відповіді (а — г) правильні;
- є) усі відповіді (а — д) правильні.

Тест 8. До кредитного портфеля МВФ входять такі кредити:

- а) поповнення валютних резервів;
- б) компенсаційне фінансування;
- в) допомога найбіднішим країнам;
- г) відповіді (а — б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні.

Тест 9. Коливання валютного курсу здійснюється у такий спосіб:

- а) ринковим шляхом;
- б) адміністративним шляхом;
- в) через установлення фіксованого курсу;
- г) відповіді (а — б) правильні;
- д) усі відповіді (а — в) правильні.

Тест 10. Валюта може бути:

- а) вільно конвертованою;
- б) частково конвертованою;
- в) неконвертованою;
- г) світовою;
- д) усі відповіді (а — г) правильні.

9.2.2. Дати відповіді на тестові завдання (правильною є тільки одна відповідь). Пояснити, чому обрана Вами відповідь є правильною.

Тест 1. Країною-опікуном України в МВФ є: а) Німеччина; б) Нідерланди; в) Франція; г) Велика Британія	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 2. Найбільші внески до ООН вносить така країна: а) Японія; б) Велика Британія; в) США; г) Німеччина	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 3. Початковою міжнародною розрахунковою одиницею європейського Співтовариства було: а) євро; б) екю; в) СПЗ; г) золото	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 4. Першою міжнародною публічною фінансовою організацією був: а) МВФ; б) Банк міжнародних розрахунків; в) МБРР; г) ЄБРР	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐ в) ☐ г) ☐	Пояснення:
Тест 5. Міжнародна фінансова інституція, для якої пріоритетними були такі завдання, як акумуляція капіталу світового ринку для	Правильна відповідь: а) ☐ б) ☐	Пояснення:

фінансування економік західноєвропейських країн, підірваних у результаті Другої світової війни, називається: а) МВФ; б) МБРР; в) МАР; г) БАГІ	в) ☐ г) ☐	

9.2.3. Дописати закінчення таких фінансових тверджень:

Валютне регулювання характеризує ...

Валютний курс — це ...

Сукупність перерозподільних відносин з приводу формування і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення безперервності суспільного відтворення на міжнародному рівні та задоволення суспільних потреб, які мають міжнародне значення, — це ...

Міжнародне фінансове право реалізується через ...

Міжнародний валютний фонд — це ...

Суб'єкти міжнародних фінансових відносин — ...

Основне призначення Європейського центрального банку — це ...

До складу групи Світового банку входять ...

Негативне сальдо платіжного балансу — це ...

Паризький клуб кредиторів — це ...

9.3. Правильні та хибні твердження

9.3.1. Чи правильні наведені нижче фінансові твердження? Вказати: так, якщо твердження правильне, або ні, якщо воно хибне. Якщо твердження хибне, сформулювати його правильно.

Твердження 1. Світовий банк є міжнародною фінансовою організацією	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 2. Першою міжнародною фінансовою організацією був Міжнародний валютний фонд	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 3. Держава на фінансовому ринку може бути позичальником	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 4. «Міжнародні фінанси» і «міжнародні економічні відносини» є тотожними поняттями	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:
Твердження 5. Міжнародна інституція, що має статус спеціалізованого відділення ООН і створена на міжнародній конференції в Бретон-Вудсі в 1944 р., називається Світовий банк	Так ☐	Ні ☐ Правильне формулювання:

9.3.2. Знайти хибні твердження серед запропонованих. Пояснити свій вибір.

1. Міжнародна фінансова корпорація надає кредити високорентабельним приватним підприємствам країн, що розвиваються.

2. При падінні курсу національної валюти відносно валют інших країн у вигаді залишаються імпортери.

3. Європейський банк реконструкції та розвитку створений спеціально для надання допомоги країнам Східної Європи і республікам колишнього СРСР.

4. Міжнародний фінансовий ринок у широкому розумінні — це система економічних відносин, пов'язана з операціями купівлі — продажу іноземної валюти, платіжних документів в іноземній валюті та розміщення вільних валютних коштів.

5. Система золотовалютного стандарту характеризувалась наявністю плаваючих валютних курсів.

6. До кредитного портфеля МБРР входять кредити компенсаційного кредитування та надання коштів для поповнення валютних резервів країн.

7. До складу групи Світового банку входить Міжнародний банк розрахунків.

8. Паризький клуб є допоміжним органом для МВФ для вирішення проблем міжнародної заборгованості.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ

9.4. Порівняльний аналіз

9.4.1. Дати порівняльну характеристику Міжнародного валютного ринку та Міжнародного ринку кредитних ресурсів за зазначеними нижче параметрами.

Параметри, за якими проводиться порівняння	Міжнародний валютний ринок	Міжнародний ринок кредитних ресурсів
Товар, яким торгують на ринку		
Фінансові інструменти, які обертаються на ринку		
Суб'єкти ринку		
Мотиви учасників ринку		

9.4.2. Дати порівняльну характеристику ЄБРР та МБРР за зазначеними нижче параметрами.

Параметри, за якими проводиться порівняння	ЄБРР	МБРР
Джерела формування доходів		
Напрями діяльності		
Спрямування коштів		

Членство		
Кредити, що входять до кредитного портфеля		

9.4.3. Дати порівняльну характеристику Паризького та Лондонського клубів кредиторів за зазначеними нижче параметрами.

Параметри, за якими проводиться порівняння	Паризький клуб кредиторів	Лондонський клуб кредиторів
Мета діяльності		
Організаційна структура		
Напрями діяльності		
Членство		
Можливості перегляду процентних ставок і основної суми боргу		
Взаємодія з МВФ		

9.5. Робота із законодавством

9.5.1. Опрацювати Договір про заснування Європейської Спільноти (ЄСПД), статті 269, 272, 121, 104. Знайти відповіді на такі питання:

- З яких джерел фінансується бюджет ЄС?
- Яка загальна верхня межа встановлена для власних доходів ЄС?
- Який склад доходів ЄС?
- На основі яких принципів формується бюджет ЄС?
- Що таке система фінансового планування на майбутнє при складанні бюджету ЄС?
- За якими напрямками здійснюються видатки бюджету ЄС?
- Як здійснювалося поступове впровадження валютного союзу?
- Які передумови встановлені для вступу до валютного союзу ЄС?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання для поглибленого вивчення теми та дискусії

1. У чому полягає сутність і призначення міжнародних фінансів?
2. Охарактеризуйте поняття «глобалізація» і «глобалізаційний процес».
3. Багатоаспектність сутності економічної категорії «міжнародні фінанси».
4. Охарактеризуйте міжнародні фінансові потоки.
5. Які завдання міжнародних організацій (ООН і ЄС) і за рахунок яких джерел формуються їхні фінансові ресурси?
6. Охарактеризуйте проблеми і протиріччя інтегрування України у світову фінансову систему.

7. Які кредитні програми міжнародних фінансових організацій діють в Україні? Які з цих організацій надають кредити уряду, а які — реальному сектору економіки?

8. Яка структура і динаміка платіжного балансу України. Порівняйте динаміку бюджетного дефіциту і дефіциту платіжного балансу.

9. ТНК і їхня діяльність в Україні.

10. Динаміка і структура зарубіжних інвестицій в економіку України.

Література для вивчення матеріалу

1. Договір про заснування Європейської Спільноти (ЄСПД) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1993р.

3. Про міжнародні договори України : Закон України від 22.12.93 р.

4. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII.

5. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Л. О. Миргородська. — К. : Центр учбов. літератури, 2003.

6. Міжнародні фінанси : підруч. / за ред. О. М. Мозгового. — К. : КНЕУ, 2005. — 505 с.

7. Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. — К.: «Центр учбової літератури», 2013. — 256 с.

8. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.

9. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. — К. : Знання-Прес, 2002.

10. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — 4-те вид. — К. : Центр учбов.літератури, 2009. — 312 с.

11. Штайнц Рудольф. Європейське право / Рудольф Штайнц. — Львів : Астролябія, 2009.— 478 с

Методичні рекомендації до написання курсової роботи з дисципліни «Фінанси»

Курсова робота за своєю сутністю є завершеним самостійним дослідженням студента за однією із важливих фінансових проблем. На підставі курсової роботи кафедра визначає рівень підготовки студента, ступінь оволодіння ним теоретичними знаннями та вміннями використовувати набуті в процесі навчання знання для виконання конкретного фінансового аналізу, прийняття раціональних фінансово-управлінських рішень.

Метою і завданням курсової роботи є:

- закріплення, поглиблення та систематизація одержаних в процесі навчання знань;
- відпрацювання навичок та вміння узагальнювати теоретичні матеріали і працювати з літературою;
- набуття навичок працювати із статистичними довідниками і аналізувати практичну фінансово-економічну інформацію;
- розвиток вміння чітко обґрунтовувати власні висновки, рекомендації та пропозиції, щодо вдосконалення існуючої практики в галузі досліджуваної проблеми;
- закріплення оволодіння студентом в ході навчання системним та комплексним підходом, сучасною методологією та методикою здійснення досліджень, інструментарієм та технологічними прийомами обґрунтування фінансово-економічних рішень.

Основні принципи виконання курсової роботи:

- ініціативність та добровільність у виборі студентом конкретної теми курсової роботи;
- обов'язковість виконання курсової роботи;
- самостійність у виконанні курсової роботи;
- індивідуальність консультування науковим керівником кожного студента по темі і змісту його курсової роботи;
- особиста відповідальність кожного студента за своєчасне і якісне виконання курсової роботи та додержання встановленого даними методичними вказівками регламенту її написання.

Основні етапи виконання курсової роботи

Основною формою ефективної організації самостійної роботи студента з підготовки курсової роботи є планування розподілу часу на виконання необхідних видів робіт з урахуванням їх трудомісткості та взаємозв'язку. Виконання студентом курсової роботи передбачає послідовну реалізацію таких етапів:

- вибір теми та об'єкта дослідження;

- огляд літератури за темою роботи: законодавчої, нормативно-правової, спеціальної (зокрема тієї, що міститься в періодичних виданнях), підбір фактологічного та фактичного матеріалу;
- складання плану;
- аналіз і обробка теоретичного та фактичного матеріалу;
- написання й оформлення курсової роботи;
- захист курсової роботи.

Вибір теми та об'єкта дослідження. Тема курсової роботи вибирається студентом відповідно до проблемно-практичної спрямованості власних науково-дослідницьких інтересів згідно з переліками тем, наведених нижче в цих методичних рекомендаціях, за погодженням з викладачем. З огляду на індивідуальні здібності студентів, їх схильність до науково-дослідницької роботи та набутий практичний досвід викладач має право вносити певні корективи в тематику і розподіл курсових робіт. Студентам надається право вибору теми курсової роботи з наведеного переліку або можливість запропонувати власну тему з огляду на обґрунтування доцільності її дослідження. Уточнення або зміна теми курсової роботи можливі лише в окремих випадках за наявності достатньо аргументованих причин з дозволу викладача. Студенти повинні вибирати і закріплювати за собою теми в установленій термін (протягом двох перших тижнів від початку навчального семестру). Неприпустимим є вибір однієї теми декількома студентами в межах однієї академічної групи.

Обравши тему, студент повинен чітко визначити мету курсової роботи, окреслити коло завдань, які мають бути розв'язані для її досягнення, підібрати відповідну наукову літературу та нормативно-інструктивні матеріали з обраної тематики, фактологічний і статистичний інформаційний матеріал.

Огляд літератури за темою роботи. У процесі складання плану і написання курсової роботи студент підбирає та вивчає відповідні літературні джерела і складає бібліографію. Перегляду повинні підлягати всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою курсової роботи. До них належать матеріали, опубліковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях, зокрема періодичних, а також статистичні збірники, закони, постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, укази Президента, а також інші нормативно-правові документи, фактичні статистичні показники та дані бухгалтерського обліку і фінансової звітності, планові та прогнозні показники. Для самостійного пошуку літературних джерел студент використовує бібліографічні каталоги (алфавітний і систематичний), бібліографічні довідники, реферативні журнали, а також автоматизовані інформаційно-пошукові системи, бази та банки даних, на основі чого формує список літератури за темою дослідження. Під час вивчення літератури не слід прагнути тільки до запозичення матеріалу. Паралельно потрібно осмислювати знайдену інформацію. Цей процес повинен відбуватися протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, що виникають у ході

опрацювання зібраного матеріалу, стають основою курсової роботи та висновків. При викладенні матеріалу з обраної теми використовується не вся інформація, а тільки та її частина, яка безпосередньо стосується теми курсової роботи, є найбільш цінною та корисною для розв'язання поставлених завдань дослідження.

Складання плану. Попереднє ознайомлення з досліджуваною проблемою на основі літературних джерел є основою для складання плану курсової роботи. План курсової роботи наводиться в її окремому розділі, який має назву “ЗМІСТ”. Складання плану є одним із найважливіших етапів підготовки курсової роботи, оскільки на його основі формується загальне уявлення про якість виконання роботи, реалізовані напрями дослідження обраної теми, логічний зв'язок між її окремими складовими, проблемну постановку окремих питань.

Зі складеного плану видно, наскільки студент орієнтується в обраній темі, як він зрозумів проблему в цілому і зумів виділити суттєві, головні напрями дослідження. Від правильно складеного плану багато в чому залежить і кінцевий результат виконаної роботи – рівень досягнення поставленої мети.

План складається з переліку базових питань, що пов'язані внутрішньою логікою дослідження за темою. Формулювання назв розділів і підрозділів повинно відповідати таким вимогам: конкретність, стислість, відсутність двозначності. При складанні плану базові питання необхідно розмістити в такій послідовності, яка є найбільш логічною і прийнятною для даного дослідження схемою викладення матеріалу.

План курсової роботи студент складає самостійно і погоджує його з керівником. Надалі план може уточнюватись, але основне завдання роботи залишається незмінним.

Позитивно зарекомендувала себе практика, коли студент, перш ніж прийняти до роботи остаточний план, складає план-проспект, у якому крім назв розділів роботи тезово викладено їх зміст. Це дозволяє більш точно зрозуміти логіку викладення матеріалу на стадії розробки основної частини курсової роботи, оптимізувати кількісний склад розділів і підрозділів курсової роботи, уникнути дублювання інформації в різних частинах роботи.

У процесі складання плану, а також у подальшій співпраці керівник надає студенту наукову та методичну допомогу, вносить певні корективи до плану, надає рекомендації про доцільність висвітлення того чи іншого питання в контексті обраної теми.

Під час написання роботи план може уточнюватись. Уточнення додатково погоджується з керівником.

Аналіз і обробка теоретичного та фактичного матеріалу. Написання та оформлення курсової роботи. Після погодження та затвердження плану студент починає написання курсової роботи. У процесі написання окремих розділів студент подає їх керівнику на перевірку, виправляє та вносить доповнення у разі потреби, звітує керівнику про готовність роботи.

Обговорення проблемних питань з викладачем – керівником курсової роботи здійснюється на індивідуально-консультативних заняттях з підготовки та захисту курсової роботи.

Завершена курсова робота підписується студентом на останній сторінці списку використаної літератури із зазначенням дати завершення роботи .

Захист курсової роботи. Готуючись до захисту роботи, студент складає тези виступу, оформлює ілюстрований матеріал, обмірковує відповіді. Тривалість захисту курсової роботи не повинна перевищувати 10 хвилин. Для розкриття змісту курсової роботи студенту надається не більше 5 хвилин. У своєму виступі студент повинен відобразити: результати проведеного аналізу за обраною темою, конкретні пропозиції щодо вирішення проблеми або напрями вдосконалення відповідних процесів з обґрунтуванням можливості їх реалізації в реальних умовах, при цьому можна робити посилання на ілюстративний матеріал, що винесений на захист. Виступ не повинен містити загальних відомостей, теоретичних положень, що містяться в літературних або нормативних документах, оскільки вони не є предметом захисту. Особливу увагу необхідно сконцентрувати на власних розробках, висновках і рекомендаціях.

Порядок оформлення курсової роботи

Курсова робота виконується державною мовою. Викладення тексту роботи повинно бути логічним, аргументованим, стилістично вірним з використанням наукової професійної мови.

При остаточному редагуванні роботи слід вилючити все зайве, що заважає чіткому і точному висвітленню питань: повторення, відхилення від теми, багатослів'я. Особливості оформлення курсової роботи відповідно до вимог – освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності – 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (табл. 1).

Таблиця .1

Вимоги до виконання курсової роботи

Вимоги	Вигляд
<i>Загальні правила оформлення</i>	
1. Оформлення роботи	Брошурування в тверду обкладинку.
2. Обсяг роботи, сторінок	35-40
3. Зміст роботи (приблизний обсяг в сторінках):	
Вступ	2
Розділ 1	До 10
Розділ 2	15-20
Розділ 3	До 10
Висновки	2
Список використаних джерел	30-40

Продовження табл. 4.1

Додатки	за необхідності
Оформлення додатків	Додатки оформляють як продовження курсової роботи у порядку появи посилань у тексті роботи. Додатки слід позначати великими літерами української абетки за винятком літер: Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. При цьому посередині рядка малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток ___» і велика літера, що позначає додаток. Якщо додаток містить більше одного аркуша, то перша сторінка підписується: Додаток А, а на решті сторінок додатку позначати – «Продовження додатку А».
Оформлення тексту	Заголовки структурних частин курсової роботи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ» друкують великими літерами, жирним шрифтом, по центру рядка. Номер розділу ставлять після слова РОЗДІЛ (жирним шрифтом), після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) жирним шрифтом, з абзацного відступу в підбір до тексту. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Відстань між назвою структурної частини та назвою підрозділу має становити один рядок. Відстань між заголовком і текстом має становити один рядок, попереднім текстом і наступним заголовком - два рядки. Відстань між рядками заголовка приймають такою, як у тексті. Кожну структурну частину курсової роботи треба починати з нової сторінки, але остання сторінка розділу повинна бути заповнена не менше ніж на дві третіх. По тексту роботи не допускаються скорочення слів, за винятком загальноприйнятих. Не використовувати в тексті виділення жирним шрифтом (крім вступу, назв: розділів, підрозділів та таблиць) і курсивом (крім слова «Таблиця» і «Продовж. табл.»).
Шрифт для комп'ютерної верстки тексту роботи	14
Інтервал	1,5

Продовження табл. 4.1

Кількість рядків на сторінці	до 30
Поля на сторінці (не менше)	Верхнє – 20 мм, Нижнє – 20 мм, Ліворуч – 30 мм, Праворуч – 10 мм
Нумерація сторінок цифрою	Правий верхній кут без рисок і крапок
Початок нумерації	Зі змісту роботи цифрою 3 (три)
Оформлення таблиць	Нумерація - послідовно за кожним розділом: 2.1; 2.2; і т.д. Розміщення – праворуч на сторінці над назвою таблиці, незалежно від орієнтації сторінки. Нумерують таблицю один раз над першою її частиною. При цьому слово <i>таблиця</i> пишеться <i>курсивом</i> і ставиться її номер, в кінці номера крапка не ставиться. Над іншими частинами (в разі переносу на другу сторінку) пишуть слова «Продовж. табл.» і вказують номер таблиці, а також наводять додатковий рядок з номерами граф таблиці. Назву таблиці наводять по центру рядка з великої літери жирним шрифтом , в кінці назви таблиці крапку не ставлять. Заголовки граф повинні починатися з великих літер, підзаголовки з малих літер.
Оформлення рисунків (схем)	Нумерація – послідовно за кожним розділом (внизу) під рисунком (схемою): 2.1; 2.2; 2.3 і т.д. Назва рисунку – малими літерами (крім першої великої) по центру рядка, в кінці назви рисунку крапку не ставлять. Наприклад: Рис. 1.1. Назва... Рисунок відокремлюють від подальшого тексту роботи вільним рядком.

Продовження табл. 4.1

Оформлення формул	Нумерація – послідовно за кожним розділом в круглих дужках біля правого поля сторінки без крапок від формули до її номера. Громіздкі формули розміщують на окремих рядках. Це стосується і всіх нумерованих формул. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів слід подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності в якій вони наведені у формулі. Значення кожного символу і числового коефіцієнту треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки. У кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації. Наприклад: $ОП = ВД - ВВ - А, \quad (2.1)$ де ОП – оподатковуваний прибуток, ВД – валові доходи; ВВ – валові витрати; А – амортизаційні відрахування. Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилення в наступному тексті. Інші нумерувати не рекомендується.
<i>Загальні правила цитування та посилання на використані джерела</i>	
Посилання в тексті на таблиці	На всі таблиці курсової роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено. Наприклад: «... у табл. 1.2». При повторних посиланнях на таблиці треба вказувати скорочено слово «дивись». Наприклад: «див. табл. 1.2».
Посилання в тексті на ілюстрації	Вказують порядковим номером ілюстрації в роботі. Наприклад: «рис. 1.2». При цьому, доцільно використовувати звороти типу: «.. як це видно з рис. 1.2» або «... як це показано на рис. 1.2» Ілюстрації у курсовій роботі повинні бути: по тексту – чорним по білому, в додатках та ілюстративному матеріалі – можливі кольорові
Одночасно можливим є посилання на таблиці та ілюстрації у вигляді виразу в круглих дужках. Наприклад: (табл. 1.2), (рис. 2.4) .	
Посилання в тексті на формули	Вказують порядковим номером формули в роботі. Наприклад: «у формулі (2.1)»

Продовження табл. 4.1

Посилання в тексті на використані джерела	Зазначається порядковим номером за переліком посилань, в квадратних дужках. Наприклад: «.. у працях [10-14]...» або [15, с. 45] (якщо в тексті вказана дослівно теза чи якісь показники).
<i>Загальні технологічні вимоги</i>	
Комплект роботи	1. Титульна сторінка. 2. Зміст. 3. Текст роботи. 4. Додатки.
Дата і місце підпису роботи автором	На титульній сторінці (біля прізвища) та на останній сторінці основного тексту роботи (через 2 строчки основного тексту – дата завершення роботи і підпис).
Вимоги до вступу роботи	У вступі виділити жирним шрифтом за окремими абзацами: – актуальність теми; – мета та завдання для дослідження; – об’єкт та предмет дослідження.
Вимоги до змісту першого розділу	Теоретико-методичні основи досліджуваної проблеми, аналіз різних точок зору з даних питань із аргументацією власної точки зору (відповідними посиланнями на джерела інформації).
Вимоги до змісту другого розділу	Аналіз фактичних даних з досліджуваних питань та аспектів проблеми на макрорівні. В аналізі використати різноманітні прийоми та методи наукових досліджень. Рекомендується використовувати прийоми комп’ютерної обробки даних за допомогою спеціальних програм.
Вимоги до змісту третього розділу	Пропозиції щодо усунення недоліків та удосконалення досліджуваного питання, з належними обґрунтуваннями та рекомендаціями.
Вимоги до висновків роботи	Узагальнення результатів дослідження за розділами – першим, другим, та третім. Крім того навести обґрунтовані за змістом пропозиції.
Черговість подачі використаних джерел	В алфавітному порядку прізвищ авторів або заголовків
Приклади оформлення списку використаних джерел	Згідно діючих Правил оформлення бібліографічного опису у списку джерел, що запроваджені наказом ВАК України № 63 від 26.01.2008 року (додаток Б)
Використані джерела повинні відповідати періоду досліджень	

Структура курсової роботи

Курсова робота повинна містити:

- титульний аркуш (додаток А);
- зміст;
- вступ;
- основну частину;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за необхідності).

Обсяг курсової роботи при виконанні із застосуванням технічних засобів не повинен перевищувати 35-40 сторінок (без додатків).

Зміст роботи подається на початку курсової роботи. Він повинен бути оформлений як розгорнутий план. Зміст містить назву та нумерацію усіх розділів і підрозділів.

Гармонійне поєднання структурних частин курсової роботи суттєво впливає на її результативність. Виходячи з цього, основні розділи курсової роботи мають бути органічно пов'язані між собою: теоретичні положення повинні служити початковою точкою для виконання конкретних розрахунків та здійснення аналізу, а запропоновані заходи повинні бути всебічно обґрунтовані.

У *вступі* обґрунтовується актуальність обраної теми, розкривається її значення, подається огляд ступеня розробки даної проблеми без чіткої аргументації окремих позицій, підкреслюється необхідність вирішення конкретних питань теми в контексті сучасних економічних перетворень, зазначаються мета й завдання курсової роботи, об'єкт і предмет дослідження, вказуються методи, прийоми дослідження та інформаційна база, що використовуються в роботі. Мета роботи повинна бути сформульована лаконічно, але переконливо. При оформленні даної складової вказується її назва "ВСТУП". Оптимальний обсяг вступу – 2-3 сторінки.

Визначаючи об'єкт і предмет дослідження курсової роботи, необхідно враховувати, що *об'єкт* – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення, а *предмет* міститься в межах об'єкта і визначає тему курсової роботи.

Наприклад: *Об'єктом* дослідження є економічні відносини між суб'єктами фінансового ринку як системи. *Предметом* дослідження є фінансовий ринок України в сукупності його організаційно-економічних структурованих елементів, їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Основна частина передбачає безпосередній виклад змісту теми курсової роботи, глибоке і всебічне висвітлення її основних положень. Вона містить:

- а) огляд літератури за темою;
- б) узагальнення теоретичної та аналітичної інформації;
- в) розробку основних напрямків (пропозицій) щодо удосконалення фінансових відносин.

Огляд літератури за темою курсової роботи є теоретичною основою досліджуваної проблеми і використовується для аргументації, узагальнення та поглиблення основних положень теми, конкретизації подальших пропозицій.

При написанні *першого розділу роботи* рекомендується звернути увагу на дискусійні питання, не обмежуючись при цьому лише простим переказом існуючих в економічній літературі точок зору, обов'язково потрібно викладати власну авторську позицію щодо їх вирішення. Узагальнення теоретичної та аналітичної інформації передбачає, що при реферативному запозиченні думок з опублікованих праць необхідно робити посилання на використані джерела інформації.

У *другому розділі* основної частини роботи студент досліджує особливості практичного вирішення питань тематичної спрямованості на прикладі обраного об'єкта дослідження (підприємства, установи, галузі, ланки фінансової системи тощо). Студент повинен виконати детальний аналіз та оцінку фактичного стану досліджуваної проблеми. Зміст другого розділу базується на узагальненні та аналізі зібраного статистичного і фактичного матеріалу. На підставі аналізу, проведеного в 2 розділі роботи, формуються подальші висновки та пропозиції.

Метою *третього розділу* є розробка й обґрунтування пропозицій, направлених на вирішення теоретичних і практичних проблем, виявлених у попередніх розділах курсової роботи.

У *висновках* необхідно підвести підсумки досліджень, які проведені в курсовій роботі, акцентувати увагу на пропозиціях, їх значущості для успішної реалізації питань і проблем, окреслених у курсовій роботі. Оптимальний обсяг висновків – 2-3 сторінки.

Список використаних джерел містить перелік літературних джерел, що використовуються при підготовці курсової роботи. Складаючи список використаної літератури, необхідно враховувати обмеження щодо його обсягу – не менше 25 найменувань, але не більше 35.

Додатки складаються з допоміжних таблиць, розмір яких більший за одну сторінку, діаграм, схем, фінансової документації і нумеруються в тій послідовності, в якій на них надаються посилання в тексті.

Порядок атестації курсової роботи

В першому варіанті курсової роботи текст з таблицями, графіками, рисунками та додатками подається керівникові в незброшурованому вигляді. У разі недотримання вимог до змісту та оформлення робота повертається на доопрацювання.

Відповідно до зауважень і вказівок керівника студент вносить виправлення та доповнення в текст роботи. Студент повинен при доопрацюванні усунути вказані зауваження наукового керівника і здати роботу на повторний розгляд.

Кінцевим етапом виконання курсової роботи є її захист.

Захист курсової роботи розпочинається з доповіді її автора, в якій він у межах 7-10 хвилин має викласти:

- актуальність теми, мету та завдання проведеного дослідження;
- основні теоретичні положення дослідження;
- характеристику об'єкта та визначення результатів аналітичних досліджень роботи;
- пропозиції, щодо вдосконалення об'єкта дослідження.

Критерії оцінювання курсової роботи

Оцінюється курсова робота після її захисту студентом у балах і за національною шкалою оцінок, згідно з шкалою оцінювання за системою ECTS (табл.2).

Таблиця 2

Шкала оцінювання за системою ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34 F	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Загальна кількість балів включає оцінки змісту роботи (до 50 балів), оформлення (до 10 балів) та захисту (до 40 балів).

При оцінюванні якості виконання студентом курсової роботи застосовується 6 критеріїв:

1. *Актуальність та наукова новизна роботи.* Відповідність теми проблемам та напряму підготовки і спеціальності, відповідність плану і змісту роботи її темі. Елементи наукової новизни у роботі.

2. *Визначення мети, завдання, предмету, об'єкту курсової роботи.* Оцінюється здатність вірно сформулювати мету дослідження, обґрунтувати предмет та об'єкт дослідження, назвати основні його завдання. Міра опрацювання вітчизняних та зарубіжних літературних джерел.

3. *Рівень викладу основного матеріалу.* Логічно-структурна побудова роботи, рівень самостійності теоретичного дослідження, глибина практичного аналізу проблеми.

4. *Використання математичних і статистичних методів та інформаційних технологій.* Ступінь використання сучасних методів дослідження, рівень обробки статистичних даних, інформаційне забезпечення та алгоритми вирішення задач.

5. *Рівень обґрунтованості та реальності розробок та пропозицій.* Якість обґрунтування висновків та рекомендацій, розрахунок економічного ефекту від впровадження.

6. *Оформлення курсової роботи.* Відповідність вимогам стандарту в оформленні тексту, посилань, списку літератури, таблиць, рисунків.

Основні умови одержання оцінки

100-90 балів: Курсова робота виконана вчасно, самостійно, забезпечує повне розкриття теми. Вірно визначено предмет, об'єкт дослідження. Мета та завдання чітко окреслені та реалізовані у дослідженні. Автор використовує сучасні аналітичні та методологічні інструментарії. Робота містить елементи новизни та характеризується високою якістю та глибиною теоретико-методологічного аналізу, критичного огляду літературних джерел, наявністю наукової проблематики. Узагальнення та висновки базуються на якісно опрацьованій статистичній інформаційній базі, що дозволяє чітко визначити авторську позицію. Представлені рекомендації автора мають практичну цінність, містять розрахунки показників економічної ефективності. У роботі розроблені суттєві аспекти впровадження рекомендацій.

Доповідь аргументована, проілюстрована бездоганно оформленими наочними матеріалами, свідчить про формулювання власної думки студента щодо предмету дослідження та є логічною, повною. Відповіді на питання правильні та стислі.

89-75 балів: Курсова робота виконана вчасно, теоретичні узагальнення та висновки аналітичної частини, в основному, правильні. Проте, існують несуттєві недоліки у виявленні логічності зв'язку заходів, що пропонуються для вирішення проблем за допомогою проведеного аналізу статистичних та фактичних матеріалів, обґрунтування та розрахунків ефективності запропонованих рішень, що впливає на глибину особистого аналізу студентом фактичної інформації. Застосування сучасного аналітичного інструментарію обмежено. Подані в роботі авторські пропозиції в повній мірі не містять аналітичного обґрунтування економічної доцільності їх реалізації.

Відгук і рецензія позитивні, але мають окремі зауваження до роботи. Доповідь насичена фактичною інформацією, що відображає відповідні результати проведеного дослідження. Відповіді на питання правильні, але не завжди повні чи конкретні.

74-60 балів: Тема роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістовного характеру. Теоретико-аналітична частина та пропозиції обґрунтовано непереконливо, відсутні розрахунки, що дозволяють аргументувати зроблені авторські узагальнення та висновки. Є зауваження щодо логічності та послідовності викладеного матеріалу, який носить переважно описовий характер. Робота недбало оформлена.

Доповідь прочитана за текстом, студент не володіє окремими питаннями теми, не всі відповіді на запитання правильні або повні. Наочні матеріали не в повній мірі відображають зміст виконаної роботи.

59 і менше: Відсутня логіка у побудові структури дослідження. В роботі відсутнє розуміння мети, завдань, предмету дослідження. Назви окремих розділів не відповідають їх змісту. Теоретичний аналіз та визначення стану процесів, що є предметом розгляду мають компіляційний характер, відсутні посилання на використані літературні джерела. Відсутні самостійність суджень у запропонованих рекомендацій та пропозиції. Представлений статистичний матеріал є застарілим. Оформлення роботи має суттєві недоліки.

Доповідь не відображає зміст виконаної роботи, більшість відповідей на питання неправильні, студент не володіє предметом дослідження. Наочні матеріали до захисту роботи відсутні.

Робота до захисту не допускається: Роботу подано з порушенням строків, установлених регламентом. Тему роботи своєчасно не було затверджено. Студент не володіє поданим матеріалом, не орієнтується у предметі дослідження. Порушена логіка представленого матеріалу. Назви розділів не відповідають змісту. Змістове наповнення розділів не пов'язано між собою. Оформлення роботи не відповідає вимогам.

Теми курсових робіт

1. Історична, вартісна та економічна сутність фінансів.
2. Сучасна світова та вітчизняна фінансова думка.
3. Фінансова наука мікрорівня.
4. Фінансові теорії реалізації відносин на макrorівні.
5. Фінансова система та особливості її побудови з урахуванням державного устрою.
6. Фінансова система: теоретичні засади та практичні аспекти її розбудови в Україні.
7. Сучасна фінансова політика України, її стратегічні та тактичні завдання.
8. Фіскальна та монетарна політики як основні складові напрямків фінансової політики держави.
9. Фінансова політика держави та її вплив на результати господарської діяльності підприємств.
10. Фінансова політика та її вплив на економічний і соціальний розвиток держави.
11. Фінансові правовідносини: їх сутність і напрямки реалізації в Україні.
12. Фінансовий механізм, його сутність і роль у реалізації фінансової політики.
13. Особливості фінансового забезпечення (на прикладі окремого підприємства, установи, організації чи окремої галузі).
14. Фінансові ресурси держави, методи їх залучення та напрямки використання.
15. Децентралізовані фінансові ресурси, їх джерела та напрямки використання.
16. Фінансове планування та прогнозування як складові управління фінансами.
17. Система фінансових планів, їх взаємозв'язок і розвиток в Україні.
18. Роль фінансових балансів у системі макроекономічного регулювання економікою.
19. Зведений фінансовий баланс держави, особливості його побудови та призначення.
20. Баланс грошових доходів і витрат населення та його значення в системі фінансових балансів країни.
21. Платіжний баланс, його значення в системі фінансових балансів країни.
22. Державні фінанси як об'єкт державного фінансового менеджменту.
23. Фінансовий менеджмент суб'єктів господарювання.
24. Особливості організації фінансового контролю в Україні.
25. Становлення та розвиток державних фінансів в Україні.
26. Становлення та розвиток бюджетної системи України.

27. Роль державного бюджету у фінансовому забезпеченні економічного та соціального розвитку України.
28. Бюджетна політика держави та її роль в умовах переходу до ринкової економіки.
29. Особливості формування доходів Державного бюджету та шляхи їх зміцнення.
30. Особливості формування видатків Державного бюджету та шляхи їх оптимізації.
31. Фінансові аспекти приватизації майна державних підприємств.
32. Бюджетний дефіцит і методи його оптимізації.
33. Державні позики як форма фінансування бюджетного дефіциту.
34. Місцеві фінанси у складі фінансової системи України.
35. Місцеві бюджети та їх роль в економічному і соціальному розвитку регіонів.
36. Фінансова незалежність місцевих органів влади та управління і шляхи її зміцнення.
37. Державний борг і шляхи його оптимізації.
38. Зовнішній борг України та механізм його обслуговування.
39. Внутрішній державний борг України, особливості його обслуговування.
40. Стан ринку державних цінних паперів в Україні та перспективи його розвитку.
41. Державний кредит: економічна сутність, призначення та роль.
42. Доходи місцевих бюджетів: їх динаміка та тенденції розвитку.
43. Видатки місцевих бюджетів як основа фінансування громадських послуг.
44. Моделі бюджетного федералізму та можливості їх застосування в Україні.
45. Міжбюджетні відносини в Україні та шляхи їх удосконалення.
46. Обов'язкове медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи його запровадження.
47. Розвиток недержавного пенсійного страхування в Україні.
48. Фінанси підприємств – основа фінансової системи України.
49. Особливості організації фінансових відносин на підприємствах державної форми власності.
50. Специфіка організації фінансових відносин підприємств колективної форми власності.
51. Особливості організації фінансових відносин на підприємствах колективної форми власності.
52. Особливості організації фінансових відносин на підприємствах приватної форми власності.
53. Організація фінансів і фінансування витрат у соціально-культурних закладах і установах.

54. Фінансові методи регулювання господарської діяльності підприємницьких структур.
55. Фінансовий результат діяльності підприємницьких структур і напрямки його оптимізації.
56. Особливості формування доходів (використання витрат) домогосподарств.
57. Роль домогосподарств на фінансовому (інвестиційному) ринку.
58. Роль податків у системі фінансового регулювання.
59. Податкова система України, особливості її становлення та розвитку.
60. Сучасні підходи до системи оподаткування, досвід країн з ринковою економікою.
61. Особливості оподаткування фізичних осіб і його вплив на матеріальний рівень життя громадян.
62. Проблемні аспекти оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні.
63. Оподаткування юридичних осіб і його роль у забезпеченні доходної частини бюджетів різних рівнів.
64. Фонди соціального призначення, їх роль і значення в системі соціального страхування.
65. Формування та функціонування Пенсійного фонду України.
66. Особливості здійснення пенсійної реформи в Україні.
67. Формування та призначення Фонду сприяння зайнятості населення.
68. Діяльність страхових компаній на ринку фінансових послуг.
69. Об'єктивна необхідність і роль страхування в забезпеченні суспільного відтворення та проведенні соціальної політики.
70. Загальний стан і перспективи розвитку страхового ринку України.
71. Сучасний стан і перспективи розвитку фінансового (валютного) ринку чи ринку фінансових послуг.
72. Проблеми та перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні (ринку акцій, ринку корпоративних облігацій, ринку державних цінних паперів).
73. Фондова біржа як центр торгівлі цінними паперами.
74. Податковий (бюджетний) менеджмент і його роль в управлінні державними фінансами.
75. Міжнародні фінанси, їх роль і значення в сучасній світовій економіці.
76. Особливості функціонування сучасної валютної системи.
77. Міжнародні розрахунки як складова міжнародних фінансів.
78. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інститутами (міжнародними фінансовими організаціями).
79. Особливості державних фінансів у країнах з розвинутою економікою.
80. Бюджетна (податкова, митна, соціальна, боргова) політика країн з розвинутою ринковою економікою.

81. Бюджетна (податкова, митна, соціальна, боргова) політика країн ЄС.
82. Основні засади створення та функціонування ЄС.
83. Фінансова безпека як найважливіша складова економічної безпеки держави.
84. Конкурентоспроможність держави як складова фінансової безпеки.
85. Світові фінансові кризи та їх вплив на фінансову систему держави.

Рекомендовані плани курсових робіт

1. Бюджетна політика як інструмент економічного розвитку

1. Теоретичні основи формування бюджетної політики в Україні
 - 1.1. Сутність бюджетної політики держави та її значення
 - 1.2. Чинники формування та напрями бюджетної політики
 2. Організація здійснення бюджетної політики
- 2.1. Стан розвитку та основні напрями бюджетної політики України
- 2.2. Оцінка впливу бюджетної політики на економічний розвиток держави
 3. Напрями перспективного розвитку бюджетної політики

2. Валютний ринок та особливості його розвитку в сучасних умовах

1. Сутність, структура та основні функції валютного ринку
 2. Стан валютного ринку як складової фінансового ринку України
- 2.1. Характеристика основних суб'єктів валютного ринку
- 2.2. Аналіз структури та елементів валютного ринку країни
 3. Шляхи удосконалення валютного ринку України

3. Державне кредитування як засіб покриття дефіциту бюджету

1. Сутність, значення та особливості державного кредиту
 2. Аналіз та характеристика державного кредитування в Україні
- 2.1. Оцінка показників державного кредиту
- 2.2. Аналіз бюджетного дефіциту та державного боргу
 3. Шляхи удосконалення управління державним боргом та державним кредитом

4. Економічна сутність доходів бюджету та джерела їх формування

1. Теоретичні основи формування доходів державного бюджету
 - 1.1. Економічна сутність доходів державного бюджету
 - 1.2. Основні джерела формування державного бюджету
 2. Стан формування державного бюджету
- 2.1. Оцінка структури державного бюджету
- 2.2. Аналіз динаміки джерел формування доходів державного бюджету
 3. Шляхи вдосконалення формування доходів державного бюджету

5. Економічна сутність податків та зборів

1. Теоретичні основи оподаткування
 2. Стан оподаткування та оцінка його впливу на діяльність вітчизняних підприємств
- 2.1. Аналіз змісту оподаткування вітчизняних підприємств
- 2.2. Оцінка впливу податкової політики на фінансову діяльність господарюючих суб'єктів
 3. Перспективи удосконалення оподаткування в Україні

6. Забезпечення фінансової незалежності місцевого самоврядування в Україні

1. Фінансовий механізм розвитку регіонів України
 - 1.1 Розвиток системи державного управління територіального розвитку
 - 1.2. Напрями реформування бюджетної системи та міжбюджетних відносин
 2. Аналіз фінансової бази органів місцевого самоврядування
 - 2.1. Особливості бюджету адміністративно-територіальної одиниці
 - 2.2. Напрями фінансування з місцевих бюджетів
 3. Шляхи вдосконалення діяльності місцевого самоврядування та зміцнення його фінансової незалежності

7. Зарубіжний досвід країн з розвинутою економікою у формуванні та використанні фінансових ресурсів

1. Особливості формування і використання фінансових ресурсів в зарубіжних країнах
 2. Аналіз бюджетних систем та державних позабюджетних фондів країн з розвинутою економікою
 - 2.1. Характеристика бюджетних систем провідних країн світу
 - 2.2. Аналіз державних позабюджетних фондів розвинутих країн
 3. Напрями удосконалення державних фінансових ресурсів з використанням досвіду країн з розвинутою економікою

8. Кредитний ринок як складова ринку капіталів

1. Сутність, характеристика та основні функції кредитного ринку
 2. Аналіз кредитного ринку як складової ринку капіталів
 - 2.1. Характеристика основних суб'єктів кредитного ринку
 - 2.2. Аналіз основних форм кредиту
 - 2.3. Оцінка місця та ролі кредитного ринку в системі ринку капіталів
 3. Шляхи удосконалення діяльності кредитного ринку

9. Митна політика України на сучасному етапі

1. Теоретичні засади здійснення митної політики в Україні
 - 1.1. Сутність державного мита
 - 1.2. Законодавче регулювання імпортно-експортних операцій
 2. Сучасний стан експортно-імпортних операцій в Україні
 - 2.1. Аналіз динаміки розвитку експортних операцій
 - 2.2. Аналіз динаміки розвитку імпортних операцій
 3. Шляхи вдосконалення митної політики України

10. Місцевий бюджет та його роль в соціально-економічному розвитку регіону

1. Місцевий бюджет як інструмент соціально-економічного регулювання територій
 2. Аналіз та характеристика місцевих бюджетів

- 2.1. Формування дохідної частини місцевого бюджету
- 2.2. Напрямки видатків місцевого бюджету
 - 3. Шляхи покращення соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок місцевих бюджетів

11. Надання страхових послуг фізичним особам

- 1. Сутність та необхідність страхових послуг для фізичних осіб
- 2. Аналіз страхового ринку України з надання послуг населенню
- 2.1. Характеристика основних страхових продуктів для фізичних осіб
- 2.2. Порівняльний аналіз зарубіжних та вітчизняних страхових послуг для громадян
 - 3. Шляхи удосконалення вітчизняних страхових продуктів для фізичних осіб

12. Недержавне пенсійне страхування та особливості його розвитку

- 1. Теоретичні основи недержавного пенсійного страхування
- 2. Фінансові аспекти діяльності недержавного пенсійного фонду
- 2.1. Оцінка механізму формування коштів фондів недержавного пенсійного страхування
- 2.2. Аналіз послуг, що надаються недержавними пенсійними фондами
 - 3. Шляхи удосконалення недержавного пенсійного страхування

13. Основи побудови податкової системи держави

- 1. Теоретичні основи побудови податкової системи держави
- 1.1. Сутність податкової системи
- 1.2. Державне регулювання податкової системи
 - 2. Аналіз формування податкової системи і розподілу податків
- 2.1. Надходження прямих податків
- 2.2. Надходження непрямих податків
 - 3. Шляхи вдосконалення податкової системи

14. Особливості фінансової діяльності підприємств

- 1. Сутність і зміст фінансової діяльності суб'єктів господарювання
- 2. Характеристика механізму фінансової діяльності господарюючих суб'єктів
- 2.1. Оцінка доходів та витрат підприємств
- 2.2. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємств
 - 3. Основні напрямки удосконалення фінансової діяльності підприємств

15. Платежі суб'єктів господарювання як джерела доходів місцевого бюджету

- 1. Теоретичні положення здійснення відрахувань підприємств до місцевих бюджетів

2. Сучасний стан формування доходів місцевих бюджетів за рахунок відрахувань суб'єктів господарювання
 - 2.1. Податкові відрахування підприємств
 - 2.2. Неподаткові джерела формування місцевих бюджетів
3. Шляхи оптимізації надходжень до місцевих бюджетів від суб'єктів господарювання

16. Податкова політика України та напрями її вдосконалення

1. Податкова система та податкова політика України
2. Основні показники розвитку та сучасний стан податкової політики
 - 2.1. Оцінка показників здійснення державної політики в сфері оподаткування
 - 2.2. Аналіз основних тенденцій розвитку податкової політики
3. Шляхи вдосконалення податкової політики держави

17. Соціальний захист населення та його фінансове забезпечення

1. Теоретичні засади формування державної соціальної політики
 - 1.1. Держава - основний гарант соціального захисту населення
 - 1.2. Основні етапи формування соціальної політики в Україні
 2. Стан фінансового забезпечення соціального захисту населення
- 2.1. Оцінка джерел фінансування соціальних програм
- 2.2. Аналіз динаміки розвитку фінансування соціальних програм
3. Шляхи вдосконалення соціального захисту населення

18. Страховий ринок України

1. Загальна характеристика страхового ринку України
2. Характеристика діяльності страхових компаній як частини економічної системи країни
 - 2.1. Оцінка основних показників діяльності страхових компаній
 - 2.2. Аналіз страхових продуктів на вітчизняному фінансовому ринку
3. Шляхи удосконалення страхового ринку України

19. Фінанси домогосподарств та їх особливості

1. Сутність, функції та особливості фінансів домогосподарств
2. Характеристика змісту фінансової діяльності домогосподарств
 - 2.1. Оцінка доходів домогосподарств
 - 2.2. Оцінка витрат домогосподарств
 - 2.3. Аналіз фінансового стану домогосподарств
3. Перспективи підвищення ефективності фінансів домогосподарств

20. Фінансовий механізм, його складові елементи та загальна характеристика

1. Теоретичні засади функціонування фінансового механізму
2. Характеристика функціонування фінансового механізму
 - 2.1. Оцінка структури елементів фінансового механізму

2.2. Аналіз взаємодії фінансового механізму з іншими складовими фінансової системи

3. Шляхи вдосконалення державного регулювання функціонування фінансового механізму

21. Фінансовий ринок України та особливості його розвитку

1. Сутність, структура та основні функції фінансового ринку
2. Аналіз фінансового ринку в економічній системі України
- 2.1. Оцінка фінансового ринку та його особливості
- 2.2. Формування попиту і пропозиції на фінансовому ринку країни
3. Перспективи розвитку фінансового ринку України

22. Фінанси суб'єктів господарювання

1. Теоретичні основи фінансів суб'єктів господарювання
2. Аналіз фінансів суб'єктів господарювання
- 2.1. Стан формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання
- 2.2. Оцінка фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання
3. Основні напрямки удосконалення фінансів суб'єктів господарювання

23. Управління бюджетними ресурсами та шляхи його удосконалення

1. Сутність, призначення та структура бюджету держави
2. Характеристика механізму управління бюджетними ресурсами України
- 2.1. Аналіз джерел формування доходів бюджету
- 2.2. Оцінка напрямів видатків бюджету
3. Удосконалення управління бюджетними ресурсами

24. Соціальні програми та особливості їх впровадження в Україні

1. Економічна сутність та значення соціальних програм
- 1.1. Суть, роль та значення соціальних програм
- 1.2. Зарубіжний досвід впровадження соціальних програм
2. Стан та розвиток соціальних програм в Україні
- 2.1. Оцінка показників соціального забезпечення
- 2.2. Аналіз основних соціальних програм
3. Шляхи удосконалення реалізації соціальних програм та підвищення їх ефективності

25. Роль казначейства у здійсненні бюджетного процесу

1. Бюджетний процес та казначейство, як його основний учасник
2. Сучасний стан казначейської системи виконання бюджету
- 2.1. Виконання бюджету за доходами
- 2.2. Виконання бюджету за видатками
3. Оптимізація ролі казначейства у бюджетному процесі

Додатки до курсової роботи

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

Кафедра фінансів, обліку і банківської справи

**КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни «ФІНАНСИ»**

Тема:

«_____»

Особистий підпис: _____

Виконав(ла) ___ курсу групи ___ форма навчання _____
_____ (Прізвище, ініціали)

Науковий керівник: _____ (Прізвище, ініціали)

Приклади оформлення бібліографічного опису

Книга одного автора

1. Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз і планування: Навчальний посібник / Г. О. Крамаренко; Дніпропетровський ун-т економіки та права. – К.: ЦНЛ, 2003. – 224 с.

Книга авторського колективу у складі від двох до чотирьох осіб

1. Лігоненко Л. О. Управління грошовими коштами торговельного підприємства: Навчальний посібник / Л. О. Лігоненко, Г. В. Ковальчук; Міністерство освіти і науки України; Київський держ. торговельно-економ. ун-т. – К.: КДТЕУ, 1998. – 156 с.

2. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу: Учебно-практическое пособие / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2001. – 208 с.

Книга п'яти і більше авторів

1. Риск-менеджмент інновацій: Монографія / Т. А. Васильєва, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов [и др.]. – Сумы: Деловые перспективы, 2005. – 260 с.

2. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: Монографія / А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник [та ін.]; ред. А. О. Єпіфанов. – Сумы: УАБС НБУ, 2007. – 286 с.

Книга, видана без автора

1. Фінансовий менеджмент: Підручник / Міністерство освіти і науки України, КНЕУ; ред. А. М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2005. – 535 с.

Словники, довідники

1. Україна у цифрах у 2008 році: Статистичний збірник / Держ. комітет статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2009. – 260 с.

2. Большой экономический словарь. 25 000 терминов / ред. А. Н. Азрилиян. – 6-е изд., доп. – М.: Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.

Багатотомні видання

1. Основы финансового менеджмента: в 2 т. / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 592 с. – (Библиотека финансового менеджера).

Законодавчі та нормативні документи

1. Закон України про пенсійне забезпечення: Офіційне видання. – К. Парламентське вид-во, 1998. – 56 с.

2. Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14 [Електронний ресурс] // Правові системи НАУ. – Режим доступу: <http://zakon.nau.-ua/doc/?code=v0014665-06> – 29.09.2010.

Дисертації, автореферати

1. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва : дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / О. Л. Пластун; Держ. вищий навчальний заклад «УАБС НБУ». – Суми, 2007. – 250 с.

2. Матвієнко П. В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит / П.В. Матвієнко; Київський нац. економічний ун-т. – К., 2004. – 19 с.

Стаття з газети чи журналу

1. Гриценко Л. Л. Контролінг грошових потоків підприємств / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, В. В. Роєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 148-155.

2. Погорелов Ю. С. Інструменти управлінського обліку на промислових підприємствах / Ю. С. Погорелов, Ю. Ю. Миронова, М. В. Краснощук // Економіка і регіон : наук. вісн. ПолтНТУ. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – № 3 (52). – С. 77-82.

Складова частина збірника

1. Школьник І. О. Роль банків у процесі формування національної моделі фінансового ринку / І. О. Школьник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 р.): у 2 т.: Т. 1. – С. 106-108.

Електронні ресурси

1. Мазаракі, А. А. Інструментарій управлінського обліку [Електронний ресурс] / А. А. Мазаракі, О. В. Фоміна // Економічний часопис—XXI. — 2016. — № 159. — С. 48-52. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2016_159_11.

2. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

3. Інтегрована звітність: аналітичний огляд за липень 2013 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу рсу:
http://svb.ua/sites/default/files/integral_reporting_ua__0.pdf.

Закордонні видання

1. Altman E. Corporate distress diagnosis: comparisons using linear discriminant analysis and neural network – the Italian experience / E. Altman, G. Marco, F. Varetto // Journal of Banking and Finance. – 1994. – № 18. – P. 505-529.
2. International Federation of Accountants. Sustainability Framework 2.0. Professional Accountants as Integrators, 2011.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна навчальна література

1. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб / Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 256 с.
2. Базилевич В. Д. Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін. ; за заг. ред. В. Д. Базилевича. –К. : Знання, 2008. –1019 с.
3. Безугла В. О. Соціальне страхування : навч. посіб. / В. О. Безугла, Д. М. Загірняк, Л. П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
4. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / С. О. Булгакова, О. І. Барановський, Г. В. Кучер [та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — К. : КНТЕУ, 2010. — 396 с.
5. Бюджетна система: підруч. / А. Є. Буряченко, Л. П. Гладченко, С. Я. Кондратюк [та ін.] ; за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012.
6. Бюджетний механізм і соціально – економічний розвиток регіонів: Монографія / (І. В. Алексеев, Г. С. Лопушняк, М. В. Ливдар]. - Львів: Ліга – Прес, 2014. - 248 с.
7. Вовчак О. Д. Страхова справа / О. Д. Вовчак. - К.: Знання, 2011, - 391с.
8. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 283 с.
9. Глухов В. В. Сбереження и инвестиции домашних хозяйств / В. В. Глухов// Финансы и кредит. –2008. -№19. –С.59-63
10. Глущенко А. С.Фінанси: Навч. посіб. /А. С. Глущенко/, Львів «Магнолія 2006», 2014, – 440с.
11. Горбач Л. М. Страхова справа: Навч. посібник . – 4-те вид., виправлене. – К.: Кондор, 2015. – 252 с.
12. Гроші та кредит: підручник / П. Г. Ільчук, О. О. Коць, І. Ю. Кондрат, Н. Б. Ярошевич.– Львів; Видавець ПП Сорока Т. Б., 2016.– 412с.
13. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг. екон.ун т, 2015. — 376 с.
14. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектора : навч. посіб. / О. В. Длугопольський / ТНЕУ — Тернопіль : Екон. думка, 2007. — 488 с.
15. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. Варналія З. С. — К. : Знання, 2009. — 647 с.
16. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / За ред. І. Я. Чугунова. — К.: Акад. фін. упр., 2009. — 471 с.

17. Ільчук П. Г. Гроші та кредит: підручник / П. Г. Ільчук, О. О. Коць, І. Ю. Кондрат, Н. Б. Ярошевич. – Львів: Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412 с.
18. Інновації у фінансовій сфері: монографія /В. М. Опарін, Т. В. Паєтко, В. М. Федосов та ін.; за заг. ред. В. М. Опаріна. — К.: КНЕУ, 2013 — 444 с.
19. Карлін М. А. Фінанси зарубіжних країн : навч. посіб. / М. А. Карлін. — К. : Кондор, 2004. — 384 с.
20. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ.;общ. ред. и предисл. А. Г. Милейковского и И. М. Осадчей. — М. : Прогресс, 1978. — 494 с.
21. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку [Текст] : монографія / Т. О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431с.,
22. Козьменко О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва ; керівник авт. проекту д. е. н., проф.. О. В. Козьменко. - Суми : Університетська книга, 2012. - 316 с
23. Кондрат І. Ю., Ярошевич Н. Б., Ільчук П. . Страхові послуги: Нав.посіб. – К.: Знання, 2011. – 399 с.
24. Кремень О. І. Фінанси : навч. посіб. / О. І. Кремень, В. М. Кремень. — К. : Центр учбов.літератури, 2012. — 413 с.
25. Крисоватий А. І. Новітня парадигма преференційного оподаткування : монографія / А. І. Крисоватий, Г. В. Василевська. — К. : Центр учбов. літератури, 2013. — 260 с.
26. Лагутін В. Д. Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Лагутін. — К. : КНТЕУ, 2007.
27. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Л. О. Миргородська. — К. : Центр учбов. літератури, 2003.
28. Міжнародні фінанси : підруч. / за ред. О. М. Мозгового. — К. : КНЕУ, 2005. — 505 с.
29. Міжнародні фінанси [текст] навч, посіб.. 5-те вид., перероб. та доп./ за ред. Козака Ю. Г.–Київ–Катовіце.: Центр учбової літератури, 2014, 348с,
30. Місцеві бюджети в умовах кризових явищ і реформування : монографія / за заг. ред. О. Л. Яременка. — Х. : ХІФ УДУФМТ, 2011. — 182 с.
31. Мокій А. І., Яхно Т. П., Бабець І. Г. Міжнародні організації: Навч. Посіб.–К: Центр учбової літератури, 2011.– 280с.
32. Набока Т. С. Управління видатками бюджету та напрями його вдосконалення в Україні / Т. С. Набока. – Київ: КНЕУ, 2015 – 345 с.
33. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання : аналіт. доп. / О. О. Молдован, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко ; за ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2010. — 72 с.

34. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. Опарін. — К. : КНЕУ, 2005. — 240 с.
35. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 2-ге вид., доп. іі перероб. — К. : КНЕУ, 2001. — 240 с.
36. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : монографія / К. В. Павлюк. — К. : НДФІ, 2006. — 584 с.
37. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та інших країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. — К. : Знання-Прес, 2002. — 495 с.
38. Податкова система: Навчальний посібник / [Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.], за ред. В.Г. Баранової.— Одеса: ВМВ, 2014.— 344с,
39. Податкова система: Навчальний посібник./- за заг. ред. Андрущенко В. Л. — К.: «Центр учбової літератури», 2015.— 416 с.
40. Примостка Л. О. Заощадження населення України: формування та залучення в банки: монографія [Електронний ресурс] / Л. О. Примостка, В. Г. Шевалдіна. —К.: КНЕУ, 2014. —234 с.
41. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / С. В. Черкасова, Г. Є. Гаврилюк. — Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. — 285 с.
42. Рогач О. І. Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку : монографія / О. І. Рогач, О. В. Сніжко, З. О. Луцишин та ін. ; за заг. ред. О. І. Рогача. — К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. — 351 с.
43. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія [О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та ін.] : заред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. — Тернопіль : ТНЕУ, 2013. — 350 с.
44. Романенко О. Р., Даниленко Л. П., Гладченко Л. П., Славкова А. А. Фінанси (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»): Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни [Електронний ресурс]. — 2-ге вид. (зі змінами та доповненнями) — К.: КНЕУ, 2013. — 136 с.
45. Романенко О. Р. Фінанси : підруч. / О. Р. Романенко. — К. : Центр учбов. літератури, 2009. — 310 с.
46. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки : монографія / В. Л. Смагін. — К. : КНЕУ, 2008. — 227 с.
47. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська. — К. : 2010. — 326 с.
48. Страховий менеджмент : підруч. / С. С. Осадець, О. В. Мурашко, В. М. Фурман [таін.] ; за наук. ред. С. С. Осадця. — К. : КНЕУ, 2011. — 333 с.
49. Страховий ринок України : монографія / В. Д. Базилевич. — К. : Знання, 1998. — 372 с.
50. Страхові послуги : підруч. / наук. ред. С. С. Осадець, Т. М. Артюх. — К. : КНЕУ, 2007. — 464 с.

51. Страхові послуги: [підручник]: у 2 ч. / [Базилевич В. Д., Пікус Р. В., Приказюк Н. В., Моташко Т. П. та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – Ч. 2 – К.: Логос, 2014. – 544 с.
52. Страхування : підруч. / наук. ред. С. С. Осадець. — 3-тє вид. — К. : КНЕУ, 2006. — 600 с.
53. Страхування: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2014. —1019 с
54. Страхування: підручник. Горбач Л. М., Кадебська Н. В.– К.: Кондор–Видавництво, 2016. –544 с.
55. Страхування: Теорія та практика: Навч.-метод, посіб. / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временно та ін.; За заг. ред. проф. Н. М. Внукової. — Х.: Бурун Книга, 2014. — 376 с.
56. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : підруч. / В. М. Суторміна. — К. : КНЕУ, 2004.
57. Суторміна В. М. Фінансовий ринок : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. /В. М.Суторміна, Н. В. Дегтярьова. — 2-ге вид. — К. : КНЕУ, 2008. — 172 с.
58. Тимченко О. М. Податковий борг в Україні: причини, наслідки, менеджмент : монографія / О. М. Тимченко. — К. : КНЕУ, 2009. — 228 с.
59. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. — К. : Кондор, 2008. — 440 с.
60. Фисун В. І., Ярова Г. М. Страхування. Навч. посіб. – К.: Центручбовоїлітератури, 2011. – 232 с.
61. Фінанси : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.
62. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. — К. : КНЕУ, 2009. — 146 с.
63. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2009. — 146 с.
64. Фінанси : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — 2-ге вид., перероб. і доп. —К. : Знання, 2012. — 687 с.
65. Фінанси у схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / [Булавинець В. М., Горин В. П., Сидор І. П.]; за заг. ред. В. П. Горина. - Тернопіль: Вектор, 2017. - 181 с.
66. Фінанси: практикум для студентів усіх напрямів підготовки (крім 6508, 6508/1) [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / О. Р. Романенко, Л. П. Даниленко, Л. П. Гладченко [та ін.]. — К. : КНЕУ, 2015. — 162 с.
67. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3 т. / за ред. А. І. Даниленка.— К. : Фенікс, 2008.
68. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Черкасова. – Львів : «Магнолія 2006», 2016. – 496 с.

69. Черкасова С. В. Небанківське інституційне інвестування в Україні: пріоритети та інструменти державного регулювання розвитку : монографія / С. В. Черкасова. – Львів : Проман, 2016. – 452 с.
70. Чугунов І. Я. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія / І. Я. Чугунов, О. В. Насібова. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 248с.
71. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики ; монографія / Л. В. Шірінян. - Київ : Центр учбової літератури, 2014. - 458 с.
72. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок: Навч. посіб / Л. О. Шкварчук. - К.: Знання, 2013–382 с.
73. Шпак Н. О. Фінанси, гроші та кредит: навч.. посібник / Н. О. Шпак, Н. Б Ярошевич, О. Я. Побурко.–Львів:Видавництво Львівської політехніки, 2018.–416 с.
74. Штайнц Рудольф. Європейське право / Рудольф Штайнц. — Львів : Астролябія, 2009.— 478 с
75. Юхименко П. І, Федосов В. М., Лазсбннк Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред., проф..В. М. Федосова, С. І. Юрія, К.: Центр учбової літератури, 2010.– 576 с.
76. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін. ; за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури, 2010. — 576 с.
77. Ярошевич Н. Б. Фінанси : навчальний посібник / Н. Б. Ярошевич, І. Ю. Кондрат, М. В. Ливдар ; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво "Простір-М", 2018. – 298 с.
78. Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю., Ільчук П. Г. Бюджетна система: Нав.посіб. – К.: Знання, 2011. – 468с.

Нормативна література

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Договір про заснування Європейської Спільноти (ЄСпД) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
4. Конституція України. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.
5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 р. № v1277731-13.
6. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI
7. Митний тариф України від 19.09.2013 р. № 584-VII
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
9. Положення про Державну казначейську службу України від 15.04.2015 р. № 215.
10. Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: від 29.07.2015 р. № 537

11. Положення Про Державну фіскальну службу України від 21 травня 2014 р. № 236
12. Положення про Міністерство фінансів України: від 20 серпня 2014 р. № 375
13. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI.
14. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII.
15. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII.
16. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР.
17. Про Державний бюджет України (на відповідний рік) : Закон України.
18. Про Державну фіскальну службу України, Положення від 21.05.2014 № 236
19. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1993 р.
20. Про міжнародні договори України : Закон України від 22.12.93 р.
21. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р № 679-XIV.
22. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. 2469-VIII.
23. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII зі змінами і доповненнями.
24. Про Стратегію національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015,.
25. Про страхування : Закон України від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР.
26. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII
27. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III.
28. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV.